

ЛАВРИШІВСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ

Дослідження

Людмила Гнатенко

ЛАВРИШІВСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ – ПАМ'ЯТКА ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОЇ КНИЖНОЇ ПИСЕМНОСТІ ТА ІСТОРІЇ

Лавришівське Євангеліє апракос є найранішою з відомих кириличних рукописних книжних пам'яток Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) періоду становлення литовсько-руської державності в другій половині XIV ст., коли до складу литовських князівств увійшла й більшість князівств Київської Русі, утворених на етнічних українських та білоруських землях. Сьогодні книга є спільною писемною пам'яткою трьох країн: Литви, Білорусі та України. Вона є цінним свідченням і зразком-джерелом навчання рукописній книжковій справі в часи становлення литовсько-руської писемності¹ в литовських і білоруських монастирських і канцелярських скрипторіях.

Книга історично зв'язана зі столицею ВКЛ – містом Вільно², в якому у ті часи вже сильним було православ'я, з Лавришівським Богородичним монастирем, що діяв біля митрополичого міста Новгородок³, та з династичним княжим родом Гедиміновичів, родоначальником роду князем Гедиміном⁴, а також князями Коріатом, Ольгердом і Дмитром Ольгердовичем. Ментальними, культурними, мовними й писемними традиціями книга безпосередньо пов'язана із галицько-волинською писемною традицією, саме за якою відбувалося становлення литовсько-руської книжної та ділової писемності.

Доля книги протягом століть якнайтісніше пов'язана з Лавришівським монастирем. За свідченнями її автентичних записів, у монастирі вона вже знаходилася в останній чверті XIV ст. і відтоді набуває й юридичного статусу його книги-архіву, до якої вписувалися у XIV–XVI ст. найважливіші монастирські майнові справи, що були зафіксовані в уписаних оригіналах і копіях грамот⁵. Про час заснування монастиря точно невідомо, літописні джерела

¹ Термін «литовсько-руська писемність» використано для означення державно-адміністративної належності до Великого князівства Литовського та писемної традиції Київської Русі.

² Нині – м. Вільнюс, столиця Литви. Історія литовського народу й становлення державності (яка є історією Великого князівства Литовського й включених до нього руських князівств) подана в класичній багатотомній праці Теодора Нарбута – від давнини до часу правління останнього з Ягеллонів Сигізмунда II Августа (1548–1572), який об'єднав у 1569 р. Польщу і Литву в єдину державу Річ Посполиту: *Narbutt T. Dzieje narodu litewskiego*. Wilno, 1835–1841. Т. 1–9.

³ Новгородок (Новгородок) – головне місто Новогрудського князівства та Литовсько-Руської митрополії, нині – м. Новогрудок, Гродненська область, Білорусь.

⁴ При правлінні князя Гедиміна (1323–1340) німці місто Вільно називали «руським городом», зокрема німецький письменник Віганд Магдебурзький – «Civitas Ruthenica», при описуванні походів німецьких лицарів на Жмуд і Литву. Польські хроністи називали це місто «столицею грецького [православного] відступництва». Див.: *Добрянский Ф.* Старая и Новая Вильна. Издание третье. Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1904. С. 10–11.

⁵ *Котельников А.*, свящ. Вклады в Лавришевский монастырь от основания (ок. 1250 г.) до принятия унии в 1596 г. 2012. URL: <http://www.bogoslov.ru/text/2973415.html>

вказують на середину XIII ст.⁶ Монастир був одним із центрів православ'я і книжкової справи ВКЛ⁷. У ньому працювала православна школа й скрипторій, були бібліотека й архів. Євангеліє використовувалося в богослужіннях до переходу монастиря в уніатство. Як православний, монастир існував до початку XVII ст., потім діяв як уніатський Василіанський монастир Божої Матері. Ймовірно у 20-х роках XIX ст. василіанські монахи подарували книгу князю Адаму Єжи Чарторийському, нащадку знаменитого князівського роду, який походить з однієї з гілок Гединовичів. У науковій літературі поширене твердження, що це відбулося у 1822 р., проте в Інвентарі Лавришівського монастиря, укладеному 20 червня 1824 р.⁸, у розділі “Księgi do nabożeństwa cerkiewnego służące” серед трьох руських Євангелій указано староруське в оксамитовій оправі в Folio, під яким учені вважають Лавришівське Євангеліє⁹. Під час польського Листопадового повстання 1830–1831 рр. князь Чарторийський очолював Національний уряд, який виступав за відновлення Польсько-Литовсько-Руської держави у кордонах 1772 року, а після поразки повстання емігрував до Франції, де жив у Парижі. Книгу князь вивіз із частиною своєї колекції художніх раритетів до Парижа, інші частини княжої бібліотеки були перевезені для збереження до Сіняви і Курника. Книга належала бібліотеці кн. Чарторийських, одній з найдавніших і найбільших польських сімейних бібліотек, до складу якої входила і колекція рукописів, перший каталог яких був укладений ще в 1770 р. У 1783 р. бібліотека була перевезена з Варшави до родинного замку міста Пулава, яке в той час належало Російській імперії (нині — місто в східній Польщі). У 1842 р., після конфіскації Російським царським урядом маєтку князів Чарторийських, частина пулавської бібліотеки надійшла до Імператорської публічної бібліотеки в місті Санкт-Петербург, і разом з нею — Лавришівське Євангеліє, де з його вкладних записів було зроблено копії¹⁰. Проте невідомо, як книга знову повернулася до родини Чарторийських. У 1874 р. князем Владиславом Чарторийським, сином і спадкоємцем Адама Єжи, було здійснено зібрання й об'єднання колекцій Пулавської бібліотеки та її перевезення до Польщі. У 1876 р. в Кракові князем був відкритий Музей князів Чарторийських, до якого увійшла й бібліотека. Нині колекції музею входять до складу фондів Національного музею в Кракові. Євангеліє зберігається під номером 2097 IV. На першому аркуші рукопису наявний великий прямокутний штамп: Z BIBLIOTEKI PUŁAWSKIEJ XX. CZARTORYSKICH, а на арк. 22зв., 168зв. та на форзацах — маленький круглий штемпель: Biblioteka XX. Есклібрис бібліотеки із сучасним шифром зберігання приклеєний на звороті нижньої кришки оправі.

Лавришівське Євангеліє апракос є рукописною пам'яткою, в якій відсутні точні відомості щодо часу і місця його написання¹¹. Це книга великого розміру в F°: 317 x 221 (310 x 220) мм, на

⁶ Це переважно більш пізні джерела XV–XVI ст., які оглядово представлені в статті: *Кузьмин А. В., Котельников А.* Лавришевский мужской монастырь // Православная энциклопедия / Под ред. Кирилла. М., 2015. Т. 39. С. 623–627.

⁷ Про історію монастиря наявна значна наукова дослідна й довідкова література: *Нікалаеў М.* Лаўрышаўскі манастыр як цэнтр беларускай культуры // *Žycie monastuczne w Rzeczypospolitej* / Ed. by A. Mironowicz, U. Pawluczuk, P. Chomik. Białystok, 2001. S. 161–171; *Лабынцев Ю. А., Щавинская Л. Л.* Библиотека Лавришевского монастыря // *Беларуская кніга ў кантэксце сусветнай кніжнай культуры: зборнік навуковых артыкулаў.* Мінск, 2006. Ч. 1. С. 158–163; *Chomik P.* Początki monasteru ławryszewskiego koło Nowogrodka // *Średniowiecze Polskie i Powszechnie.* 2012. Nr. 4 (8). S. 42–57; *Gudmantas K., Ryčkov A.* Demetrijaus Zankiewicziaus Notifi kacija apie Laurišavo vienuolyną, išrašyta iš senos rusiškos rankraštinės kronikos (šaltinio tyrimas ir publikacija) // *Senoji Lietuvos literatūra.* Vilnius, 2012. Kn. 34. P. 153–184 (белорусская версия: *Гудмантас К., Рычкоў А.* «Нагыфікацыя пам'яткаў пра Лаўрышаўскі манастыр, выписана са старої летапіснай хронікі» Дзямятрыя Занкевіча. Даследаванне і публікацыя крыніцы // *Arche.* Пачатак. 2016. № 2 (147). С. 329–349); *Котельников А., свящ.* К вопросу о локализации Лавришевского монастыря. 2012. URL: <http://www.bogoslov.ru/text/2586245.html>; *Котельников А., свящ.* К вопросу об основателе Лавришевского монастыря. 2012. URL: <http://www.bogoslov.ru/text/2488869.html>; *Котельников А., свящ.* Вклады в Лавришевский монастырь...; *Микульскі Ю. М.* Miscellanea з архіўных і бібліягэчных сховішчаў (XIV–XVII ст.) // *Беларуская даўніна.* Мінск, 2014. Вып. 1. С. 124–131 (Прывілеі польска-літоўскіх манархаў з Евангеліяў Лаўрышаўскага манастыра (XIV–XVI ст.); *Кузьмин А. В., Котельников А.* Лавришевский мужской монастырь. С. 623–627.

Література подана, з декількома нашими доповненнями, за працею С. Темчинаса, в якій ученим запропонована зовсім нова версія щодо виникнення Лавришівського монастиря: *Темчинас С.* Основание Лавришевского монастыря в свете рукописной продукции книжника Иева (вторая половина XIII в.) // *Вертоград многоцветный. Сборник к 80-летию Бориса Николаевича Флори.* М.: Индрик, 2018. С. 155–161.

⁸ Зберігається в Науковій бібліотеці Віленського університету, Відділ рукописів, ф. 4, спр. 2301.

⁹ *Семянчук А.* Лаўрышаўскае Евангелле // *Silva rerum nova.* Мінск: Atenaeum, 2009. S. 237.

¹⁰ *Востоков А.* Описание русских и славянских рукописей Румянцевскаго музеума. СПб., 1842. С. 124, примітка.

¹¹ Далі подаються основні відомості про пам'ятку, з бібліографією її вивчення. За отриманими нами новітніми даними, з'ясовуються питання щодо часу й місця написання рукопису та формування його як кодексу.

В окремих статтях до цього видання розглянуто кодикологічні, палеографічні, художні та мовні особливості пам'ятки: В. Корнієнком проведено вступну аналітичну розвідку до опису І. Свенціцького 1911 року, зі включенням найвагоміших для встановлення часу написання й локалізації пам'ятки вкладних записів (грамот), які не були розглянуті її першим описувачем (С. 397). Також подано палеографічно-граматичний опис І. Свенціцького. (С. 401). М. Сморгонь-Ружицькою здійснено вивчення художнього оздоблення Євангелія (С. 411). В. Мойсієнком досліджено мову рукопису зі встановленням його можливих прототипів (С. 431).

183 пергаменних аркушах (арк. 174¹² з іншого Євангелія апракосу кінця XIV – початку XV ст.). У першій половині кодексу збереглася кирилична нумерація зошитів, проставлена коричневим чорнилом на нижньому полі біля корінця, літерами більшими за літери тексту: *ѣ* (арк. 19), *ѧ* (арк. 28), *Ѣ* (арк. 36), *Ѥ* (арк. 44), *Ѧ* (арк. 54), *Ѩ* (арк. 62), *Ѭ* (арк. 70), *Ѯ* (арк. 78). Рукопис довгий час перебував без оправи, переважно на початку та в кінці кодексу краї аркушів значно забруднені, можливо й обгорілі, обірвані й зі слідами замокання, а в кінці книги, арк. 181–183зв., з частковою втратою тексту вгорі аркуша; всі аркуші хвилясті; на багатьох аркушах, переважно на полях, вирізані шматки пергамену, зрізано вздовж половину арк. 6, нижню частину арк. 18 з пошкодженням рисунка на його звороті та заголовок читання у вівторок 4-го тижня після Пасхи Єв. від Іоана на арк. 22.

Списки євангельських текстів та місяцеслова зроблено з галицько-волинських протографів, написаних церковнослов'янською мовою української (руської) редакції. Тексти писані різними писцями уставним типом письма у два стовпчики, темно-коричневим чорнилом, а заголовки – кіновар'ю, суриком, темно-зеленою фарбою та темно-коричневим чорнилом.

Рукопис є одним із небагатьох найбільш ілюмінованих тогочасних кодексів. Він оздоблений 18 мініатюрами й рисунками, вихідною заставкою та ініціалами (371) старовізантійського, тератологічного, балканського типів та простими геометричними. Євангеліє відкривається мініатюрою архістратиґа Михаїла, а вихідні читання – мініатюрами євангелістів Іоана, Матвія та Луки, арк. 1зв., 47, 83зв. Мініатюра Марка немає, для неї не було розраховано місця в тексті. Мініатюра зроблена в іншому стилі й іншими фарбами, ніж решта мініатюр, на ній фарби осипаються, з часом вона частково поновлювалася. Текст євангельських читань ілюструють дванадцять тематичних сюжетних мініатюр та підготовчих рисунків до них, наявний і рисунок із зображенням св. Ієва, арк. 178. Подекуди рисунки не написані, для них у тексті євангельських читань залишені місця. Великі поаркушеві мініатюри, заставка, деякі мініатюри в тексті, а також ініціали на початку рукопису виконані різнокольоровими акварельними фарбами, з використанням золота та кіноварі; переважна більшість ініціалів виконана по контуру кіновар'ю та зеленою фарбою, менша частина – темно-коричневим чорнилом. Подекуди заголовки, переважно в місяцеслові, прикрашають зелені ж.

Кодекс за розміром письма, кількістю рядків на сторінці умовно можна поділити на дві частини: перша частина – арк. 1–61¹³, 70–77, писана уставом середнього розміру, на стор. 19–23 рядки (арк. 1–46), на стор. 23–29 рядків (арк. 47–61, 70–77); друга частина – арк. 62–69, 78–183 писана маленьким уставом, на стор. 27–37 рядків.

Основним створювачем кодексу виступав книжник Ієв, який керував роботою, навчав учнів писарській справі та й сам безпосередньо писав книгу. Працю керівника роботи пошановано, вірогідно його учнем, мініатюрою св. Ієва (на рисунку – *иєвъ*), яка уміщена у місяцеслові при пам'яті 6-го травня однойменного праведного і багатостраждального святого на арк. 178 і для якої при написанні тексту було залишено 2/3 частини чистого аркуша. Більше мініатюр на честь святих у місяцеслові немає. Це опосередковано підтверджує, що ця мініатюра присвячена саме книжнику Ієву. Ім'я книжника Ієва вказано на верхньому полі

¹² Посилання подаються за нумерацією аркушів, яка проведена І. Свенціцьким на нижньому полі, оскільки наявна бібліотечна посторінкова нумерація проставлена зі значними помилками, про що йтиметься далі.

¹³ Звертаємо увагу, що аркуші вказуються відповідно послідовності тексту, яка була порушена при перешитті блоку книги: за арк. 61 має йти арк. 70, за арк. 69 – арк. 78.

арк. 14зв., як автора і писця (у рукопису передано як Єв) Канону на плач Богородиці. Текст канону вписано ним особисто на чистих незаповнених мініатюрами арк. 14зв. і 15зв. Імовірно, канон був уписаний Ієвом вже після завершення роботи над кодексом і тоді, коли дооформлення художнього оздоблення рукопису вже не проводилося. Ієвом також написані кіновар'ю великими подвійними літерами заголовки, як і в каноні, на арк. 47зв., 84, 144зв.; літери написані зеленою фарбою, а тло заповнено кіновар'ю на арк. 160зв.; зеленою фарбою виписані у місяцеслові назви місяців на арк. 164, 165, 166, 169, 173, 173зв., 176зв., 177зв., 179, 181, 182; уписані кіновар'ю й вказівки читань на полях, пізніше вони доповнені вже іншим почерком. Ним також зроблено проби пера, на арк. 5зв. «помози ра» і тричі «ника», на арк. 97зв. «помози р».

Палеографічні та орфографічні дані свідчать про те, що в роботі над переписуванням текстів із протографів (В. Мойсієнком встановлено, що використовувався не один протограф¹⁴) брали участь принаймні п'ять писців, але могло бути й більше, виходячи з характеру вписування текстів у рукопис. Крім імені писця Ієва, імена інших писців залишаються невідомими; можливо, один із писців під мініатюрою євангеліста Іоана, на нижньому полі арк. 1зв., написав «є азъ».

Книжником Ієвом написано більшу частину євангельських текстів та місяцеслова, уписано вже вказаний канон на арк. 14зв., 15зв. та зроблено підписи до деяких мініатюр (напр., арк. 15). Другий писець працював тільки над євангельськими текстами, паралельно з першим та третім писцем, на арк. 31в–г, 40б (рядки 6–23) – 40г, 43а (рядки 22–23) – 43г, 47в – 47г (рядки 1–5), 61в–г, 70а–74б, 84а–89г. Третій писець працював над євангельськими текстами, паралельно з іншими писцями, на арк. 62а–116б (рядки 1–7, 13–34) та з першим писцем – над місяцесловом, на арк. 161а (рядки 1–27, перше слово) – 181б (рядки 14–33). Четвертий писець написав текст тільки першого стовпчика на арк. 90а (другий стовпчик писав перший писець). П'ятий писець працював лише на арк. 116б (рядки 8–12), 116в (рядки 2–4, два перших слова). Перехід між першим та другим почерком див., напр., на арк. 40, між другим та третім почерком див., напр., на арк. 73, між першим, третім та п'ятим почерком див. на арк. 116. Вставний арк. 174, з іншого рукопису, написаний одним писцем крупним уставом.

За жанром рукопис є апракос повний. У ньому містяться читання на кожен день протягом усього року, починаючи від Пасхи, крім посту, коли читання проводяться тільки в суботу і неділю, арк. 2–144зв., Страсні євангелія (12), арк. 144зв. – 157зв., Євангелія утрени недільні (11; на 11-те євангеліє тільки відсилка з вказівкою початку читання), арк. 157зв. – 160зв. та місяцеслов (1 вересня – 29 серпня), арк. 160зв. – 183зв., який обривається читанням 29 серпня на Усікновення глави святого Іоана Предтечі (Мр. VI, 26). У місяцеслові наявні руські пам'яті: 5 лютого – пам'ять труса у руській землі биша 1107 р., арк. 175; 2 травня – перенесення мощей мчч. блгвв. кн. Бориса і Гліба; 3 – травня Феодосія, ігумена Печерського монастиря, арк. 177зв.; 24 липня – мчч. блгвв. кн. Бориса і Гліба, арк. 181зв. До багатьох читань тексту Євангелія зроблені кіновар'ю на полях уставні вказівки. У місяцеслові півуставом у кінці XIV – початку XV ст. недбало уписано на нижньому полі арк. 165г пам'ять 30 листопада св. апостола Андрію з уставними вказівками читання. Цим же почерком зроблено на нижньому полі арк. 54 вказівку читання: *Щцѣмъ ѡщцѣе*. Характерною графічною особливістю запису, яка може вказувати на час його внесення до рукопису, є написання букви *є* широкої із довгим піднятим угору язичком.

На вставленому з іншого рукопису арк. 174–174зв. наявний уривок із Євангелія апракосу повного кінця XIV – початку XV ст., з читання на літургії у Великий четвер Страсного тижня, від слів «...ите ѿ неѣа вси · се кєть кровь моя новаго завѣта» та до слів «ѡѣе мои · аще не [мо]жете си чаша минуу...» (Мт. XXVI, 27–39; Лк. XXII, 43–45; Мт. XXVI, 40–42). В основному тексті Лавришівського Євангелія це читання, з певними текстологічними розбіжностями, розміщується на арк. 142г – 143б.

У кодексі наявні 14 майнових вкладних записів (грамот) XIV–XVI ст. щодо справ Лавришівського монастиря, які переважно вписані, крім першого аркуша, на чистих, залишених для рисунків місцях, як на цілих аркушах, так і на частині. До рукопису було вписано більше записів, вірогідно вони знаходилися на вирізаних частинах аркушів, що відмічено ще в XVII ст.: на арк. 6 – *Тоу^т половы ка^тты нема^ш зна^т же што^б по^требно^б было*; арк. 39зв. – *Ту^т шма^т ка^тты вырезано*; арк. 130зв. – *Ту^т ка^тты цало^б нема^ш* (проте, втрати аркуша немає). Зроблено й покрайні вказівки щодо

¹⁴ Див. у цьому виданні статтю В. Мойсієнка «Протографи і мова Лавришівського Євангелія» (С. 431).

автентичності внесених до рукопису окремих різночасових записів: арк. 1 — Того не писале^m, щодо запису № 8; арк. 7 — Того не писале^m; арк. 153зв. — Того є^{ми} не писа[^] во не мо[^] вычыгати же помазано. Наявні три лікувальні записи (рецепти) на арк. 14, 71, 75зв. (про них мова далі). На арк. олівцем проставлено «XII», нижче, пізніше, вказано «13». Наявні записи польською мовою, текст зблід, прочитується важко, на арк. 1, 4, 183зв. (Hospody ne postawi j m hrycha sedzie się).

Книга в ошатній оправі XIX ст.: 335 x 240 x 55 мм. Дерев'яні кришки обтягнуті малиновим оксамитом та прикрашені металевими золоченими гравірованими середниками та наріжниками. На верхній кришці середник із зображенням вмч. Феодора Тирона зі списом у правій руці й овальним щитом біля лівої ноги, оздоблений рубінами й смарагдами; кожний із чотирьох наріжників оздоблений великим бірюзовим каменем; наразі відсутні один рубін на середнику і бірюза на лівому верхньому наріжнику. На нижній кришці — великий восьмикутний хрест — Розп'яття Ісуса Христа зі Святим Духом у вигляді голуба, з написом півуставом «IC XCZ | губа | трб | копье | [над головою Ісуса, під голубом] дхъ стъ». Оксамитове покриття оправі значно потерте. При реставрації використані, імовірно, кришки та оздоблення з попередньої оправі, блок книги перешитий, вставлено паперові форзаци (папір імітує пергамен), на середнику верхньої кришки оправі відновлений верх дашка з орнаментом, а сам середник додатково скріплений із дошкою п'ятьма шурупами. Кодекс закривався шляхом зв'язування вузьких ремінців, кріплених до зовнішніх боків кришок металевими накладками-заклепками. На форзаці нижньої кришки оправі зазначено «15. III. 1887 р. [odp] LM».

Зображення на середнику верхньої кришки оправі, як нам вдалося встановити, є саме вмч. Феодора Тирона (у місяцеслові пам'ять 17 лютого / 1 березня, арк. 175¹⁵). У середньовічній іконографії Феодор Тирон зображується в образі воїна середніх років, із темним коротким волоссям й невеликою гострокінцевою бородою, й одягнутим у військові лати, поверх яких накинутий плащ. Таке зображення з'являється з IX—X ст. Вшанування ж святого поширене з кінця IV ст. (іконографія сформувалася в ранньохристиянський період), на ранніх іконографічних пам'ятках він представлений як мученик — у хитоні й гіматії. Так зображений святий на іконі XI ст., яка знаходиться на Афоні в монастирі Діонісіат¹⁶, хоча є відмінність від досліджуваної нами оправі у положенні тримання святим списа й щита. Наявні ікони святого і з таким положенням списа й щита, як на оправі Лавришівського Євангелія. Зауважимо, що зображення на оправі схоже й до вмч. Феодора Стратилата, між тим відмінне військовим вбранням. Вмч. Феодор Тирон віднесений й до лику особливо вшанованих святих¹⁷.

В історіографії ж утвердилася думка, що на середнику верхньої кришки оправі Лавришівського Євангелія зображений св. Димитрій Солунський¹⁸, проте на іконах святий значно молодший і без бороди. Таким є лик святого і на мозаїчній стінній іконі Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря 1108—1113 рр., яка в 1934 р. перед знищенням храму була вилучена зі стіни, а в 1938 р. передана до Москви в Державну Третьяковську галерею. Різницю між образами Феодора Тирона і Димитрія Солунського красномовно засвідчує візантійська ікона початку XII ст., яка зберігається в Державному Ермітажі, м. Санкт-Петербург, Росія: Св. Філіп, Теодор Тирон (у центрі) і Димитрій Солунський (крайній праворуч).

¹⁵ Мученицька кончина бл. 306 р. при римському імператорові Галерії (Августі) (305–311 рр.).

¹⁶ Великомученик Феодор Тирон: зображення святого в афонських монастирях [електронний ресурс]: <https://religions.unian.ua/afon/1806916-velikomuchenik-feodor-tiron-zobrajennya-svyatogo-v-afonskih-monastiryah-ros.html>.

¹⁷ Про особливе ставлення до святого засвідчує й новгородська ікона «Благовіщення зі св. Феодором Тироном» другої половини XIV ст. із церкви Бориса і Гліба в Плотниках, на якій маленька фігурка святого вміщена між Богоматір'ю і архангелом Гавриїлом. Ікона знаходиться в зібранні Новгородського музею-заповідника, Росія.

¹⁸ Іноді припускають, що на оправі може бути зображений і литовський князь Войшелк, із іменем якого літописні джерела пов'язують заснування Лавришівського монастиря.

Кодекс неодноразово частково реставрований із перешиттям блоку книги, нумерацією зошитів і аркушів, зокрема, ймовірно, після інвентарної звірки майна Лавришівського монастиря 1601 року¹⁹, а також, коли книга потрапила до складу Пулавської бібліотеки князів Чарторийських у 20-х рр. XIX ст., або у складі рукописного зібрання бібліотеки надійшла до Музею князів Чарторийських, згодом — Національного музею в Кракові. Востаннє кодекс перешивався в [1887 р.], аркуші були складені (на початку кодексу з порушенням їх послідовності відповідно тексту) в зошити, які були пронумеровані олівцем внизу лівого поля аркуша, біля корінця. Відповідно цій нумерації книга складається з 25 зошитів: I — арк. 1, 2, 7; II — арк. 8, 4, 5, 3, 9—12; III — арк. 13, 6, 14, 15, 19, 16—18; IV — арк. 20—27; V — арк. 28—35; VI — арк. 36—43; VII — арк. 44—47, 50, 48, 49, 51—53; VIII — арк. 54—61; IX — арк. 62—69; X — арк. 70—77; XI — арк. 78—83; XII — арк. 84—89; XIII — арк. 90—97; XIV — арк. 98—105; XV — арк. 106—113; XVI — арк. 114—121; XVII — арк. 122—129; XVIII — арк. 130—136; XIX — арк. 137—140; XX — арк. 141—148; XXI — арк. 149—156; XXII — арк. 157—164; XXIII — арк. 165—172; XXIV — арк. 173—181; XXV — арк. 182—183. Переважно зошити складені з восьми аркушів, тільки перший зошит був з чотирьох аркушів, наразі відсутній перший аркуш; десять аркушів є в VII зошиті; по шість аркушів в зошитах XI та XII; у зошиті XXIV дев'ятим аркушем є вставний арк. 174 з іншого рукопису; в останньому 25 зошиті — наявні два перші аркуші. Послідовність аркушів порушена в зошитах I—III, VII; зошит X має стояти перед зошитом IX. Після перешиття книжного блоку була проведена (тим же почерком, що й нумерація зошитів) бібліотечна посторінкова нумерація, яка була проставлена тільки у верхньому правому куті лицьового боку аркуша. Оскільки ця нумерація була зроблена зі значними помилками, про що вже зазначалося в 1911 р. І. Свенціцьким, при описуванні кодексу²⁰ була проведена нова, правильна поаркушева нумерація кодексу²¹.

Взагалі, у кодексі наявні чотири нумерації. Вони мають значення для історії його написання, побутування та вивчення, тому розглянемо їх особливості, які також нами унаочнені і в таблиці в Додатку 1 до цього видання, відповідно до поданої нижче нумерації; до таблиці включено й дані щодо правильної послідовності аркушів відповідно тексту²²:

I. Фоліація кінця XVI — початку XVII ст., найімовірніше [1601 р.], проставлена кириличною цифір'ю при перешитті блоку книги посередині верхнього поля, коричневим чорнилом. Вона наявна з цифри ґ [3] на лицьовому боці аркуша зі входною мініатюрою архістратига Михаїла, і зі вказівкою початку Євангелія, «Ли^т ґ», а також повторена зі звороту аркуша, на якій знаходиться мініатюра Євангеліста Іоана. Це свідчить про те, що були наявні й пронумеровані перші, відсутні зараз, аркуші, які ймовірно першопочатково були чистими (один із яких форзац). Вірогідно, на перших аркушах (чи на одному з них) були вписані чотири записи, які мали нумерацію 1—4, оскільки на аркуші з мініатюрою архістратига Михаїла пронумеровано чотири записи, які починаються з цифри 5 і доведені до цифри 8. Записи пронумеровані тим же почерком, що й аркуші. Нумерація проведена тільки на аркушах, на яких розміщуються вихідні мініатюри, євангельські тексти та уставні вказівки читань утрених недільних євангелій, арк. 1—160; неpronумерованими залишено аркуші, на яких розміщений місяцеслов. Нумерація проставлена одним почерком скорописом, більш послідовно зроблена тільки до арк. 110, а з арк. 111 і далі вона подана у незвичній формі — кожен десяток після сотні пронумеровано літерою, що позначає нову сотню, наприклад, арк. 111 — ґ, 121 — ґ̄, 131 — ґ̄̄...

II—III. Пагінації [1887 р.], арабськими цифрами, зі значними помилками в нумерації. Перша нумерація проставлена при перешитті блоку книги вгорі біля корінця, олівцем, суцільна. За нею 427 стор. Друга нумерація — бібліотечна, зроблена ймовірно вже після реставрації, у правому верхньому куті лицьової сторони аркуша, олівцем; зі звороту аркуші не пронумеровані. За нею — 375 стор., з нумерацією нижнього форзаца, який без записів і

¹⁹ Инвентарь albo списание монастыря Лавришовского // Национальный исторический архив Беларуси. Ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1727—1735.

²⁰ Свенцицкий И. Лаврашевское Евангелие начала XIV века: Палеографическо-грамматическое описание // Известия отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук. 1913. Т. 18, кн. 1. С. 206—228.

²¹ Це спостереження зроблено Т. Фредельовною: *Friedelówna T. Ewangeliarz Ławryszewski. Monografia zabytku. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1974. С. 19—20.*

²² Таблиця у Додатку 1 складена В. Мойсієнком та Л. Гнатенко (Див. с. 451).

поміток. Помилково с. 49 пронумерована як с. 51, з цієї причини до с. 272 включно відбувається збій нумерації на дві сторінки; далі сторінку не пронумеровано (це арк. 136 за нумерацією І. Свенціцького), відповідно послідовність нумерації сторінок відновлена з наступної за нею с. 273; потім знову відбувається збій у нумерації на вісім сторінок – с. 293 пронумерована як с. 301; на останній с. 374 (арк. 183зв.), посередині верхнього поля, вказано «fin» (кінець). Має бути 366 сторінок тексту (у таблиці подається в квадратних дужках вірна послідовність сторінок тільки для бібліотечної пагінації).

IV. Фоліація [1911 р.], арабськими цифрами, послідовно й дуже обережно зроблена І. Свенціцьким посередині нижнього поля, простим олівцем, який із часом трохи стерся, номери погано видно. При факсимільному відтворенні аркушів рукопису нумерація проявлена більш чітко.

При останньому перешитті блоку книги аркуші не були складені відповідно до тексту, їх правильна послідовність така: арк. 1, 2, 7, 8, 4, 5, 3, 9–13, 6, 14, 15, 19, 16–18, 20–47, 50, 48, 49, 51–61, 70–77, 62–69, 78–183.

Для роботи з факсиміле рукопису і матеріалом вступних досліджень до видання пам'ятки та праць вчених, пропонуємо перевідну таблицю цих двох нумерацій.

Нумерація: 1. Бібліотечна; 2. І. Свенціцького									
1 (стор.)	2 (арк.)	1 (стор.)	2 (арк.)	1 (стор.)	2 (арк.)	1 (стор.)	2 (арк.)	1 (стор.)	2 (арк.)
1	1	77	38	151	75	225	112	305	149
3	2	79	39	153	76	227	113	307	150
5	3	81	40	155	77	229	114	309	151
7	4	83	41	157	78	231	115	311	152
9	5	85	42	159	79	233	116	313	153
11	6	87	43	161	80	235	117	315	154
13	7	89	44	163	81	237	118	317	155
15	8	91	45	165	82	239	119	319	156
17	9	93	46	167	83	241	120	321	157
19	10	95	47	169	84	243	121	323	158
21	11	97	48	171	85	245	122	325	159
23	12	99	49	173	86	247	123	327	160
25	13	101	50	175	87	249	124	329	161
27	14	103	51	177	88	251	125	331	162
29	15	105	52	179	89	253	126	333	163
31	16	107	53	181	90	255	127	335	164
33	17	109	54	183	91	257	128	337	165
35	18	111	55	185	92	259	129	339	166
37	19	113	56	187	93	261	130	341	167
39	20	115	57	189	94	263	131	343	168
41	21	117	58	191	95	265	132	345	169
43	22	119	59	193	96	267	133	347	170
45	23	121	60	195	97	269	134	349	171
47	24	123	61	197	98	271	135	351	172
51	25	125	62	199	99	–	136	353	173
53	26	127	63	201	100	273	137	355	174
55	27	129	64	203	101	275	138	357	175
57	28	131	65	205	102	277	139	359	176
59	29	133	66	207	103	279	140	361	177
61	30	135	67	209	104	281	141	363	178
63	31	137	68	211	105	283	142	365	179
65	32	139	69	213	106	285	143	367	180
67	33	141	70	215	107	287	144	369	181
69	34	143	71	217	108	289	145	371	182
71	35	145	72	219	109	291	146	373	183
73	36	147	73	221	110	301	147	fin	
75	37	149	74	223	111	303	148		

У науковій літературі пам'ятка датується останньою чвертю XIII ст., межею XIII/XIV ст. чи початком XIV ст., та локалізується переважно як галицько-волинська, менше — як білоруська. Ці наріжні питання залишаються ще остаточно не нерозв'язаними, хоча на сьогодні вже існує значна за обсягом історіографія манускрипту. Перші відомості про Лавришівське Євангеліє надані Т. Нарбутом у роботі 1840 р.²³ До наукового обігу пам'ятка, як рукопис початку XIV ст., введена О. Востоковим у 1842 р., без опису, при публікації і наданні загальної інформації про записи²⁴. Більше відомостей про рукопис подано В. Первольфом у 1883 р.²⁵ Євангеліє включене під дату написання 1329 р. до першого, укладеного П. Владимировим огляду південноруських та західноруських писемних пам'яток XI—XVII ст.²⁶ Як галицько-волинське Євангеліє 1329 р., рукопис подається і в історіографічній праці В. Іконнікова²⁷. Лише в 1911 р. І. Свенціцьким було здійснено перший археографічний, палеографічний, кодикологічний та лінгвістичний опис і дослідження кодексу²⁸. Вчений уважав, що рукопис є білоруським списком, який зроблений із галицько-волинського рукопису на початку XIV ст. У 1969 р. О. Роговим було включено Євангеліє до побіжного розгляду кирилических рукописних книг, що зберігаються в Польщі²⁹. У 1986, 1995 рр. Р. Новаком Євангеліє долучено до списків кирилических рукописних книг, що зберігаються в Кракові³⁰. Наступні археографічні й кодикологічні описи Євангелія, з поданням бібліографії його вивчення, були укладені для наукових каталогів кирилических рукописних книг, що зберігаються в Польщі. Такий опис був зроблений у 1989 р. Я. Щаповим³¹, який погодився з датуванням І. Свенціцького. У 1999 р. вийшов друком каталог рукописів Бібліотеки Чарторийських у Кракові, за редакцією Дж. Новака³², до якого увійшов й опис Лавришівського Євангелія. За сучасними науковими відомостями, польськими вченими подано короткі описи кодексу як рукопису галицько-волинського походження: А. Наумовим, А. Кашлей та Є. Остапчуком — з датуванням останньою чвертю XIII ст., К. Бавус — XIII/XIV ст., для каталогів, які укладені в 2002, 2004, 2013 та 2016 рр.³³ Євангеліє, як рукопис кінця XIII—початку XIV ст. (1329 р.?), включено, з археографічним описом, В. Любащенко в 2008 р. до списку для підготовки зведеного каталогу християнських рукописів Галицько-Волинської держави³⁴; як рукопис XIV ст. Євангеліє досліджене й описане А. Сем'янчук у 2009 р.³⁵

Пам'ятку залучено до текстологічного та лінгвістичного аналізу давніх євангелій апракосів повних мстиславового типу в ґрунтовних студіях Л. Жуковської 1968, 1976 рр.³⁶ та С. Темчина 1998 р. як рукопис часу створення не пізніше 1329 р.³⁷ У книзі М. Гарзаніті 2001 р., присвяченій вивченню старослов'янської традиції Євангелій, згадано й Лавришівське Євангеліє як рукопис XIV ст.³⁸ Особливості місяцеслова Лавришівського Євангелія, як галицько-волинського руко-

²³ *Narbutt T.* Dzieje starożytne narodu litewskiego. Wilno, 1840. T. 7. Przypiski dodatku X. S. 119–220, № 11.

²⁴ *Востоков А.* Описание русских и славянских рукописей... С. 124–126.

²⁵ Отчет ординарного профессора императорского Варшавского университета И. И. Первольфа о научных занятиях за границею с 20 мая по 20 сентября 1882 г. // *Варшавские университетские известия.* 1883. № 2. С. 23–24.

²⁶ *Владимиров П. В.* Обзор южнорусских и западнорусских памятников письменности от XI до XVII ст. К.: Тип. В. И. Завадского, 1890. С. 116.

²⁷ *Иконников В. С.* Опыт русской историографии. К., 1908. Т. 2. Кн. 2. С. 570.

²⁸ *Свенцицкий И.* Лаврашевское Евангелие... С. 206–228.

²⁹ *Рогов А. И.* Кириллические рукописи в книгохранилищах Польши // *Studia Źródłoznawcze.* XIV. Warszawa–Poznań, 1969. S. 159.

³⁰ *Nowak R.* Опись славянских рукописей, хранящихся в городе Кракове, maszynopis. Kraków, 1986; *Nowak R.* Список глаголических и кириллических рукописей, хранящихся в г. Кракове // *Полата книгописания,* 27–28 December, 1995. Kraków, 1995. S. 13–17.

³¹ *Щапов Я. Н.* Восточнославянские и южнославянские рукописные книги в собраниях Польской Народной Республики. М., 1976. С. 78–83, 85, № 32.

³² *Katalog rękopisów Biblioteki Czartoryskich w Krakowie.* Sygnatury 2001–2300. Kraków, 1999.

³³ *Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce: Katalog / A. Naumow, A. Kaszlej.* Kraków, 2004, s. 69, № 145. (Kraków, 2002); *Ostapczuk J.* Cerkiewnosłowiańskie rękopisy Ewangelii w Polsce // *Ku Słowu, ku Kościołowi, ku światu.* Księga pamiątkowa ofiarowana Arcybiskupowi Jeremiaszowi (Janowi Anchimiukowi) w 70. rocznicę urodzin. 2013. S. 200, 202; *Bałus K.P.* Inwentarz Sredniowiecznych i nowożytnych europejskich rękopisów iluminowanych Biblioteki Książat Czartoryskich. Kraków 2016. S. 14, № 24.

³⁴ *Любащенко В.* До питання про зведений каталог християнських рукописів Галицько-Волинської держави (історіографічний аспект) // *Княжа доба: історія і культура.* 2008. Вип. 2. С. 167–193; *Любащенко В.* Церковні рукописи Галицько-Волинської Русі XI–XIV століть: спроба узагальнення (закінчення) // *Княжа доба: історія і культура.* Львів, 2011. Вип. 5. С. 99–103, № 40.

³⁵ *Сем'янчук А.* Лаўрышаўскае Евангелле. С. 239–246.

³⁶ *Жуковская Л. П.* Типология рукописей древнерусского полного апракоса XI–XIV вв. в связи с лингвистическим изучением их // *Памятники древнерусской письменности: Язык и текстология.* М., 1968; *Жуковская Л. П.* Текстология и язык древних славянских памятников. М.: Наука, 1976. С. 366.

³⁷ *Темчин С. Ю.* Текстологическая семья Мстиславова евангелия: новые данные о группировке древнерусских списков полного апракоса // *Slavistica Vilmensis, Kalbotyra.* 1998. 47(2). S. 154, № 86.

³⁸ *Garzaniti M.* Die altslavische Version der Evangelien. Forschungsgeschichte und zeitgenössische Forschung (=Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Neue Folge. Reihe A: Slavistische Forschungen. Bd. 33). Böhlau Verlag. Köln-Weimar Wien, 2001. S. 538.

пису кінця XIII – початку XIV ст., залучені О. Лосевою 2001 р. при дослідженні й проведенні періодизації руських місяцесловів XI–XIV ст.³⁹ Євангеліє широко залучається до білоруських студій, безпосередньо книгознавчих, зокрема до ґрунтовних досліджень М. Ніколаєва⁴⁰, в яких воно розглядається в контексті тогочасної історії й книжкової культури ВКЛ і датується початком – першою половиною XIV ст. Ю. Лабинцев також залучає Євангеліє при розгляді литовської кириличної писемності XIII–XV ст.⁴¹

Мовні й правописні особливості рукопису в найперших дослідженнях вченими розглядалися як західноруські (білоруські), безпосередньо в працях Е. Карського (як Євангелія 1329 р.)⁴² і в уже згадуваній вище студії І. Свенціцького. В іншій праці вчений зауважує, що Євангеліє «писане на пограниччю з північними говорами України»⁴³. Як рукопис південноруського ізводу розглядає його Н. Дурново в 1963 р.⁴⁴ Спеціальне монографічне дослідження мови Лавришівського Євангелія, як галицько-волинської пам'ятки початку XIV ст., проведене тільки в 1974 р. Т. Фредельовною⁴⁵, у якому також подано й палеографічний і кодикологічний опис рукопису. Вченою написана й низка статей⁴⁶. Лінгвістичний матеріал з Євангелія (кінця XIII – початку XIV ст.) включений і до академічної студії 1979 р. з історії української фонетики⁴⁷. Вивченню іменника в тексті Лавришівського Євангелія розглядається і в спеціальній праці І. Новаковської 2000 р.⁴⁸ У ґрунтовній монографічній праці Ю. Шевельова 2004 р. відзначено в Лавришівському Євангелії 1329 р. фонетичні та граматичні риси півдня Русі⁴⁹. До української книжкової спадщини відносив Євангеліє й В. Німчук⁵⁰. Часом його написання учений обережно визначав XIII–XIV ст., а також указував на такі особливості давньоукраїнської мови в церковнослов'янському тексті рукопису, як «ѣ» > «і» («свѣдитель»), вторинний («новий») «ѣ» на місці «е» в новозакритих складах («камѣнь», «оучѣньє») та ін.⁵¹ Лінгвістичний матеріал Євангелія, як пам'ятки галицько-волинського походження, також включений до багатотомного видання «Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.)»⁵², спочатку як рукопису початку XIV ст., а з 11-го тому – кінця XIII ст. Це передатування зроблено В. Крисько, дослідником давньоруської мови й головним редактором словника, після того як ним у жовтні 2015 р. при роботі з рукописом (як зазначено в аркуші використання) були виявлені невідомі на той час три лікувальні записи в кінці нижніх полів арк. 14, 71, 75зв. Час написання двох перших записів визначено як XIII/XIV ст., а третього – як кінець XIII ст.⁵³

³⁹ Лосева О. В. Периодизация древнерусских месяцесловов XI–XIV в. // Древняя Русь. 2001, № 2 (4). С. 16 та ін.; Лосева О. В. Русские месяцесловы XI–XIV в. М.: Памятники исторической мысли, 2001. С. 60, 83, 104, 123 та ін.

⁴⁰ Нікалаєў М. Палата кнігапісная: Рукапісная кніга на Беларусі ў X–XVIII стагоддзях. Мінск: Мастацкая літаратура, 1993; Гісторыя беларускай кнігі. Т. 1. Кніжная культура Вялікага Княства Літоўскага / М. В. Нікалаєў і інш. У 2-х тамах. Мінск: Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2009. С. 30, 33–36. У дисертацыйній праці вченого досліджено Лавришівське Євангеліє як пам'ятку діяльності митрополичого скрипторія, а також проведено реконструкцію його історії, встановлено біографії православних литовських князів, які залишили приписки на його аркушах: Ніколаев Н. В. Книжная культура Великого Княжества Литовского. Автореф. дис. ... доктора филолог. наук. Санкт-Петербург, 1997. С. 22, 24.

⁴¹ Лабинцев Ю. А. Литовская кирилловская письменность XIII–XV вв. в контексте кирилло-мефодиевской традиции Великого княжества Литовского // Studia Russica. Budapest, 1999. Т. 17. С. 52.

⁴² Карский Е. Ф. Беларуссы. В 3-х т. Т. 1: Введение к изучению языка и народной словесности. Варшава: Тип. Варшавс. Ун., 1903. Вильна, 1904. С. 370–371, № 3.

⁴³ Свенцицкий И. С. Лаврашевское Евангелие... С. 214–228; Свенцицкий И. Новосадський апостол (опис рукопису XIV в.) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. СХХVI–СХХVII. Львів, 1918. С. 162.

⁴⁴ Дурново Н. Н. Введение в историю русского языка. Ч. I. Источники. Брно, 1927. Перевидання: Москва, 1963. С. 73.

⁴⁵ Friedelówna T. Ewangelia Ławryszewski. 280 s.

⁴⁶ Friedelówna T. Miejsce Ewangelia Ławryszewskiego wśród apokryfów staroruskich // Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej. X., 1971. S. 193–198; Friedelówna T. Kanon w Ewangelia Ławryszewskim // Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej. XI, 1972. S. 187–199.

⁴⁷ Жовтобрюх М. А., Русанівський В. М., Склярєнко В. Г. Історія української мови: фонетика. К.: Наукова думка, 1979. С. 347 та ін.

⁴⁸ Nowakowska I. K. Przemiany ewangelijnego słownictwa cerkiewnosłowiańskiego. Rzeczownik w staroruskim Ewangelia Ławryszewskim. Toruń 2000. 189 s.

⁴⁹ Шевельов Ю. Історична фонологія української мови; перекл. з англійської С. Вакуленка, А. Даниленка. Харків: Акта, 2004. С. 279.

⁵⁰ Німчук В. В. Пам'ятки української мови // Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2004. С. 454.

⁵¹ Німчук В. В. Лавришівське євангеліє, Лаврашівське євангеліє [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі. К.: Наукова думка, 2009. С. 10–11. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Lavrishivske_evangelie.

Васильович Німчук було запропоновано написати для цього видання пам'ятки мовознавче дослідження, проте він погодився бути тільки консультантом. На превеликий жаль, наприкінці листопада 2017 р. життєвий шлях визначного українського вченого добіг небосхилу.

⁵² Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) / РАН. Ин-т рус. яз.; гл. ред. В. Б. Крысько. М.: Азбуковник, 1988–.

⁵³ Крысько В. Б. Предисловие // Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) / РАН. Ин-т рус. яз.; гл. ред. В. Б. Крысько. Т. 11: (свѣне – стагъ). М.: Азбуковник, 2016. С. 10. Датування виявлених записів проведено А. Туриловим, їх прочитання – В. Крисько.

Дослідженню художнього оздоблення пам'ятки приділена значна увага, проте більшого вивчення отримали саме мініатюри, за якими мистецтвознавці проводять і датування рукопису. Мініатюри опрацьовано у праці В. Моле 1927 р., у якій час написання рукопису визначається не пізніше кінця XIV ст.⁵⁴ До XIV ст. відносять пам'ятку Л. Міляєва та Г. Логвин у студії 1963 р.⁵⁵ О. Поповою у роботах 1972 та 2003 рр. розглядаються серед галицько-волинських мініатюр XIII ст. й мініатюри Лавришівського Євангелія⁵⁶. До їх вивчення звертався в 1998 р. і В. Пуцько при вивченні візантійсько-київської спадщини в культурному розвитку Великого князівства Литовського⁵⁷. Як пам'ятку XIV ст. литовського мистецтва, кодекс включено в 1974 р. до багатотомного видання «История искусства народов СССР»⁵⁸. У монографії М. Сморгонь-Ружицької 1999 р. розглядаються оздоблення Лавришівського рукопису та подаються основні кодикологічні дані рукопису, а часом написання одних мініатюр визначається XIII ст., інших — XIV ст.⁵⁹ Звертається до Євангелія і в своїх мистецтвознавчих студіях В. Александрович, зокрема 2001 р.⁶⁰ В. Любащенко в 2008 р., розглядаючи ілюміновані богослужбові пам'ятки Галичини й Волині XII—XIV ст., приділяє увагу й мініатюрам Лавришівського рукопису⁶¹.

Більшого наукового зацікавлення отримали записи Лавришівського Євангелія, які й до сьогодні досліджуються й публікуються: у працях О. Востокова 1842 р. опубліковано два записи XIV ст. і подано інформацію щодо решти дванадцяти записів XV—XVI ст.; видавалися записи в 1846, 1867 рр. в «Акты, относящиеся к истории Западной России» (запис до 1386 р. та після 1420 р.); П. Симоні в 1910 р. повністю здійснено публікацію записів; І. Свенціцьким 1913 р. подано дев'ять записів, не опубліковано чотири майнових вкладних записи на арк. 1 та один на арк. 88зв.—89; В. Розовим у 1928 р. опубліковано два вкладні записи XIV ст. на арк. 1 (біля 1350 р.), та 88зв.—89 (1386 р.); ці ж записи опублікувала й М. Пещак у 1974 р., з наведенням вичерпної на той час бібліографії щодо їх вивчення. В. Курашкевичем у 1934 р. при вивченні мови галицько-волинських грамот XIV—XV ст. було залучено й палеографічний і лінгвістичний матеріал записів XIV ст. та 1429 рр. О. Русіна в 1999 р. провела, за встановленими нею новими даними, атрибуцію вкладних записів Лавришівського Євангелія, які ще були недостатньо досліджені; приділена увага записам і в роботі Р. Яворського 2006 р., та, на нових засадах, у статті А. Сем'янчук 2009 р. За чисельними архівними джерелами, архієреєм Лавришівського монастиря А. Котельниковим у 2012 р. проведено встановлення автентичності й копіювання окремих уписаних у Євангеліє вкладних записів-грамот⁶².

⁵⁴ Molè W. Miniatury Ewangeliarza Ławryszewskiego nr 2097 w Muzeum ks. Czartoryskich w Krakowie // Sprawozdania z posiedzeń Akademii Umiejętności. Kraków, 1927. № 31. Z. 2. S. 4–5; Molè W. Les miniatures de l'Évangélaire de Ławryszew // L'art byzantin chez les Slaves. 5. Paris, 1932. S. 423–437.

⁵⁵ Українське мистецтво XIV – першої половини XVII століття / Л. С. Міляєва, Г. Н. Логвин. К.: Мистецтво, 1963. (Бесіди з історії мистецтва).

⁵⁶ Попова О. С. Галицько-волинские миниатюры раннего XIII века: К вопросу о взаимоотношениях русского и византийского искусства // Древнерусское искусство: Художественная культура домонгольской Руси. Москва, 1972. С. 289–315; Попова О. С. Византийские и древнерусские миниатюры. М., 2003.

⁵⁷ Пуцько В. Г. Візантійсько-київська спадщина в культурному розвитку Великого князівства Литовського // Український історичний журнал. № 5. 1998. С. 121.

⁵⁸ Искусство Литвы // История искусства народов СССР: В 9-ти т. М.: Изобразительное искусство, 1974. Т. 3: Искусство XIV–XVII веков. С. 194, 196, іл. мініатюри Єв. Матвія.

⁵⁹ Smorgoń-Różycka M. Miniatury „Ewangeliarza Ławryszewskiego”. Zagadnienie stylu, Folia Historiae Artium. T. XXVIII, 1992. S. 13–38; Smorgoń-Różycka M. Romans chrześcijański Barlaam i Jozafat w kulturze średniowiecznej Europy. Uwagi o dwóch miniaturach w Ewangeliarzu Ławryszewskim // Slavia orientalia. T. XLII, 1, 1993. S. 9–28; Smorgoń-Różycka M. Ewangeliarz Ławryszewski, Kraków 1999. Дані про Лавришівське Євангеліє подано і в інших роботах ученої: Smorgoń-Różycka M. Ruś Halicko-Włodzimierska i Litwa w XIII wieku. Związki polityczne i artystyczne // Sztuka kresów wschodnich. Kraków, 1996. T. 2. S. 9–28. Idem. Sztuka cerkiewna Rusi Halicko-Wołyńskiej: Artystyczna symfonia tradycji bizantyjsko-ruskiej i romańskiej // Sztuka kresów wschodnich. Kraków, 1996. T. 4. S. 7–32.

Художнє оздоблення Лавришівського Євангелія, кодикологічні та інші питання опису розглядаються і в працях: Nersessian S. Der. L'illustration du Roman de Barlaam et Joasaph., Paris 1937. S. 67; Жолтовський П. Мініатюра 14 – першої половини XVIII століття // Історія українського мистецтва. К., 1967. Т. 2. С. 319–336; Einhorn J.W. Das Einhorn als Sinnzeichen des Todes: Die Parabel vom Mann im Abgrund, Frühmittelalterliche Studien. 6, 1972. S. 386; Einhorn J.W. Spiritualis unicornis. Das Einhorn als Bedeutungsträger im Literatur und Kunst des Mittelalters. München, 1976. S. 230. Пам'ятка включена і до каталогу виставки: Sztuka iluminacji i grafiki cerkiewnej [katalog wystawy]. Warszawa 1996. Poz. kat. 2. S. 43.

⁶⁰ Александрович В. С. Образотворче і декоративно-ужиткове мистецтво // Історія української культури: У п'яти т. К., 2001. Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століття.

⁶¹ Любащенко В. Ілюміновані богослужбові пам'ятки Галичини і Волині XII—XIV ст. Лавришівське Євангеліє // Апологет / Львівська православно-богословська академія УПЦ КП. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції, м. Львів, 24–25 листопада 2011 р. Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво. Львів, 2011. С. 111–117.

⁶² Востоков А. Описание русских и славянских рукописей... С. 124–126; Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. Т. 1: 1340–1506. СПб., 1846. С. 22, № 7, с. 41, № 28; XIV века. Две записи на имени Лаврашеву православному монастырю // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологического

Наведені історіографічні дані засвідчують, що при археографічному описуванні лінгвістичних дослідженнях більше схильються до датування рукопису кінцем XIII ст. чи межею XIII/XIV ст., проте не пізніше 1329 р. (за припискою до запису на арк. 88зв.), а в мистецтвознавчих працях — як і до більш раннього часу, так і до XIV ст., але не пізніше кінця століття.

Новітнім дослідженням щодо вирішення основних питань датування та локалізації писемних пам'яток Лавришівського Євангелія та Паренесиса Єфрема Сирина⁶³, до створення яких дотичний книжник Ієв, є праця С. Темчинаса 2018 р., яка покликана, на переконання автора, поставити крапку в цих питаннях⁶⁴, оскільки одні вчені вважають часом написання Паренесиса 1269–1289 рр. (час правління Володимира Васильковича), а інші — 1492 р.⁶⁵ С. Темчинас пов'язує написання Паренесиса Єфрема Сирина та канону, вписаного в Лавришівське Євангеліє писцем Євом, з однією особою — писарем Ієвом. Дослідник є прихильником більш раннього датування Паренесиса, відповідно й Євангелія. За твердженням С. Темчинаса, Євангеліє почали переписувати й виконувати мініатюри в кінці XIII ст., а в XIV ст. пам'ятка вже перебувала в Лавришівському монастирі⁶⁶. Так, почерк основного писця Паренесиса книжника Ієва схожий до почерку основного писця Євангелія Ієва (Єва) і вписаного ним у рукопис Канону на плач Пресвятої Богородиці на арк. 14зв. Ці спостереження, свого часу, нами були зроблені для даної роботи за фотокопією і описом Паренесиса, вміщеними в книзі Я. Запаска (автор відніс кодекс до українських за походженням, а Лавришівське Євангеліє, про що вже сказано, — до білоруських), та за літографією колофону, опублікованого М. Погодіним⁶⁷. Нещодавно наші спостереження отримали підтвердження у вже згадуваній праці С. Темчинаса та думкою ще одного авторитетного вченого А. Турилова, який надавав досліднику консультацію щодо ідентифікації почерків писця Ієва Паренесиса і канону, вміщеного у Євангелії, а також щодо часу його вписання у рукопис. Без сумніву, до написання двох рукописів дотичний книжник Ієв.

Проведене нами дослідження виявило нові дані щодо часу написання й локалізації Лавришівського Євангелія і, відповідно, Паренесиса Єфрема Сирина.

Книга є цінним свідченням того, як у часи становлення литовсько-руської писемності у ВКЛ навчали писців⁶⁸ й ілюмінаторів книжковій справі та створенню богослужбової рукописної книги. Із самого початку книга укладалася як практичний навчальний посібник. У книзі використано тексти з різних протографів і зроблено копії з різностильових оздоблень давніх рукописів. Це пояснює вміщення до рукопису різних за стильовими типами і манерою написання трьох мініатюр євангелістів (арк. 1зв., 47, 83зв.) та рисунків (значну кількість яких залишено в ретуші, а то й взагалі не було написано на відведених для них місцях), а також ініціалів старовізантійського, тератологічного, балканського типів та простих геометричних. У рукописі наявний великий вихідний кольоровий ініціал на арк. 2 старовізантійського стилю, побудований із геометричних парних скобок⁶⁹. Показовим щодо XIV ст. є те, що

комисією. Санкт-Петербург, 1867. Т. 2: 1599–1637. С. 103, № 64; *Симони П.* Мстиславово Евангелие начала XII в. в археологическом и палеографическом отношениях: Материалы для изучения его серебряного переплетенного оклада // Общество любителей древней письменности. Т. 129. Б/м, 1910; *Свенцицкий И.* Лаврашевское Евангелие... С. 210–213; *Розов В.* Українські грамоти. Том 1: XIV ст. і перша половина XV ст. // Історично-філологічний відділ Української академії наук. Збірник № 63. Постійна комісія історії української мови під керівництвом акад. А. Е. Кримського. Вип. 1. К., 1928. С. 7–9, № 4, с. 32–33, № 17. (Пам'ятки і студії з історії української мови); *Грамоти XIV ст.* / упор., вступ. стаття, коментарі і словники-показчики М. М. Пешак. К.: Наукова думка, 1974. 256 с. (Сер.: Пам'ятки української мови). С. 28–29, № 13, с. 6667, № 35; *Kuraszkiewicz W.* Gramoty Halicko-Wołyńskie XIV–XV wieku. Studium językowe z zasiłkiem funduszu kultury narodowej / Pod red. W. Lednickiego. Prace Polskiego towarzystwa dla badań Europy Wschodniej i Bliskiego Wschodu. Nr. 7. Kraków, 1934. S. 6, № 4, с. 7, № 17, с. 8, № 62; *Русина О. В.* До атрибуції вкладних записів Лаврашівського Євангелія // Український археографічний щорічник. Київ, 1999. Нова серія. Вип. 3–4. С. 98–102; *Семянчук А.* Лаўрышаўскае Евангелле. S. 239–246; *Котельников А.*, свящ. Вклады в Лавришевский монастырь...

⁶³ Зберігається в Російській Національній бібліотеці (м. Санкт-Петербург), у відділі рукописів, під шифром: Погод. 71а.

⁶⁴ *Темчинас С.* Основание Лавришевского монастыря... С. 155–161.

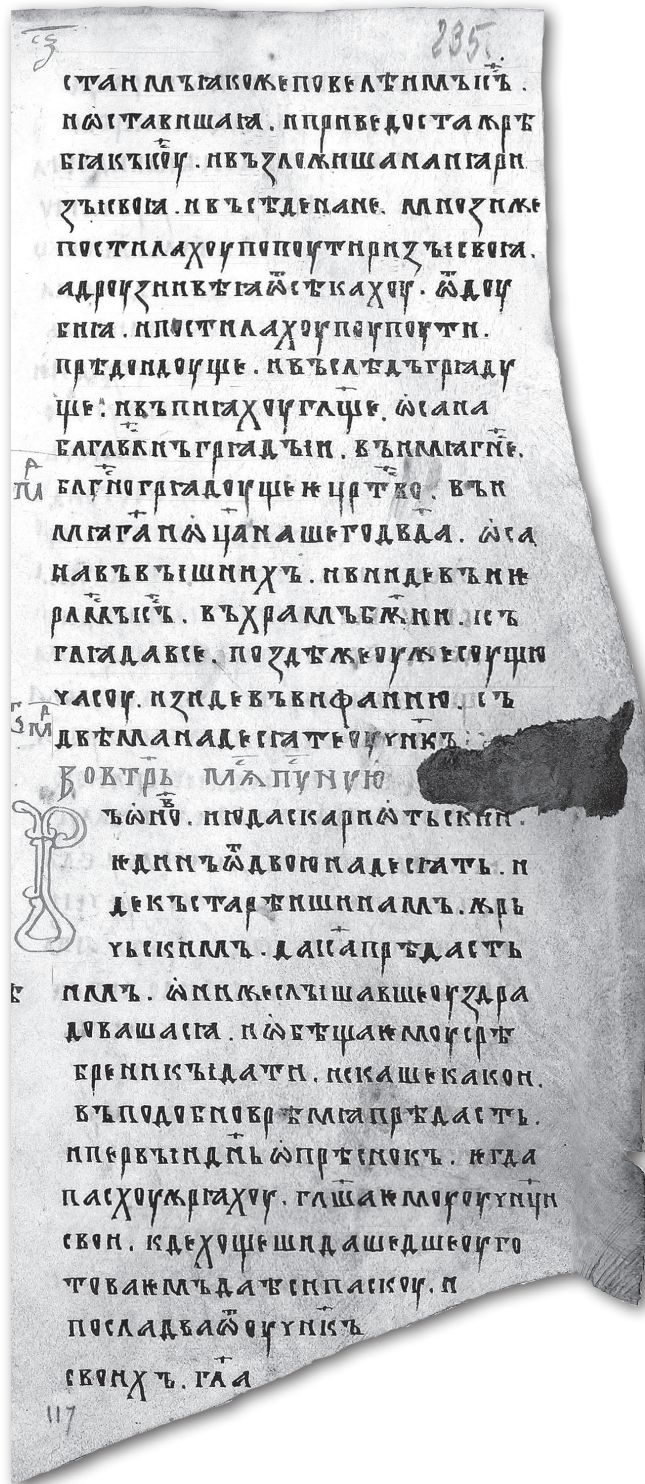
⁶⁵ Див.: *Запаско Я. П.* Українська рукописна книга. Львів: Світ, 1995. С. 45, 63, 71, 301–303, опис № 66, іл. арк. 2 (Повчання Єфрема Сирина 1492 р., копія оригіналу XIII ст., 1270–1288 рр., Волинь; бібліографія щодо вивчення й датування рукопису). (Сер.: Пам'ятки книжкового мистецтва). Автор відніс кодекс до українських за походженням, а Лавришівське Євангеліє — до білоруських XIV ст., і тому не провів його художнього дослідження й археографічного описування, на жаль, наголосивши, що немає підстав щодо його залучення до українських пам'яток. С. 54.

⁶⁶ *Темчинас С. Ю.* Основание Лавришевского монастыря в свете рукописной продукции книжника Иева. С. 156, 159.

⁶⁷ *Образцы славяно-русского древлеписания / Издаваемые проф. [М.] Погодиным.* СПб., 1840. Тетрадь 1, № 12 (рукописний збірник слів, писаний до 1289 р.).

⁶⁸ В. Мойсієнко у мовознавчій студії, поданої до цього видання, також підійшов до того, що над рукописом працювали й учні. С. 436.

⁶⁹ Він схожий до ініціала Мстиславового Євангелія-апракосу 1103–1117 рр. Зберігається в Державному історичному музеї в Москві, шифр: Син. 1203, арк. 2. Ілюстрацію й опис див.: *Запаско Я. П.* Українська рукописна книга. С. 178.

Про економію писцями пергамена показовим є збільшення кількості рядочків на сторінці, від 19–23 рядків на арк. 1–46, до 23–29 рядків на арк. 47–61, 70–77, при цьому розмір письма не мінявся. Значні зміни відбулися з арк. 62 – використовується устав маленького розміру, кількість рядків збільшилася від 27 до 37.

Тип письма й правопис рукопису є характерними для віленських канцелярій середини – другої половини XIV ст. Вони базувалися на галицько-волинській діловій практиці, тому на початку розвитку діловодства у ВКЛ мовну основу становили галицько-волинські риси. Білорусизми заходили до ділових документів значно пізніше. А от характерні правописні особливості вже були напрацьовані в литовсько-руській діловій писемності і стали основними озна-

⁷⁰ Каушанов С. М., Столярова Л. В. Книга в Древней Руси (XI–XVI вв.). М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2010. С. 83.

⁷¹ Костюхина Л. М. Русские рукописные книги и книжное письмо рубежа XIV–XV вв. (по материалам ГИМ) // Куликовская битва в истории и культуре нашей Родины: матер. юбилейной науч. конф. Москва, 1983. С. 199.

⁷² Александрович В. С. Образотворче і декоративно-ужиткове мистецтво...

на мініатюрах євангелістів Матвія і Луки відсутній текст на аркушах, які вони тримають, а серед письмового приладдя є чорнильниця-ріг⁷⁰. Наявність у рукописі ініціалів різних типів дає підставу віднести час його створення ближче до кінця XIV ст.⁷¹ Збережений перший аркуш з мініатюрою архангела Михаїла, а зі звороту – мініатюрою євангеліста Іоана, вірогідно, був уміщений уже після завершення роботи над Євангелієм, після того як до рукопису був занесений вкладний запис на арк. 88зв.–89. В. Александрович зазначає, що мініатюра з архангелом Михаїлом має вихідний характер і виконана на окремому аркуші перед текстом, тому, очевидно, вказує на обставини походження кодексу⁷². Взагалі, художнє оздоблення Євангелія відіграє датуєчу і локалізуєчу роль та має важливе значення в його організації як кодексу.

Про те, що написання Євангелія проходило як навчальний процес, засвідчує й використаний для письма матеріал. Писці писали як на цілих аркушах, так і на залишках пергамену, на яких були зрізані як великі, так і малі частини, переважно краї і кути. І таких аркушів у рукопису багато. На них втрат тексту немає, текст писцями вписувався до лінії обрізу або після, зокрема на арк. 63–63зв., 66–66зв., 68–68зв., 107–107зв., 107–107зв., 112–112зв., 117–117зв., 126–126зв., 131–131зв., 153–153зв.; дуже обережно текст уписаний і вгорі, напр., арк. 161, 163зв., 164–165. Показовим щодо цього є арк. 117 (див. рис.). Також на аркушах наявні й тріщини, зроблені вже учнями при розлінуванні для тексту.

Навіть вихідна мініатюра архістратига Михаїла на арк. 1 зроблена на зшитому пергаменному аркуші. Цим засвідчено й той факт, що мініатюра не була спеціально замовлена у досвідченого майстра, як це зазвичай відбувалося для богослужбових книг.

ками й білоруської, як ділової, так і книжної писемності. Для прикладу зупинимося на одній із характерних і найважливіших її локалізуючих ознак для цього періоду — вживання літер *а* і *я*. А. Булика наголошує, що вже в ранніх білоруських письмових джерелах, поруч із традиційним вживанням літери *я* на початку слів та складів, а літери *а* після м'яких приголосних, спостерігається змішане вживання цих літер, причому *а* замість *я* зустрічається частіше⁷³. Що й спостерігаємо в Лавришівському Євангелії: *ако* — *яко* 45, *приаша* 2, *продаюцаа* 3, *исцѣлиа* 77, *своєа* 102зв., *осолить са* 45, *конѣавшимъ са* 85, *помаза ма* — *посла ма* 86, *грядущаго* 102в, *радоуа са* 102г., *изгонаша* 110. Зауважимо, що в рукопису є тексти, в яких значно переважає вживання літери *я* у всіх позиціях у слові. Для галицько-волинських книжних пам'яток означеного часу, як і загалом для української книжної писемності, порушення традиції у вживанні літер *а* і *я* не спостерігається. Нам не траплялися українські рукописні книги з таким правописом, як у Лавришівському Євангелії⁷⁴. В ньому наявні ті ж особливості, що і в Паренесисі Єфрема Сирина, з приводу письма якого Е. Карський писав, що «палеографические данные довольно неопределенны»⁷⁵.

Також за письмом та характером уписування тексту видно, переважно з арк. 62, що при написанні рукопису постійно відбувалася зміна писців. На одній сторінці текст могли писати й троє писців, навіть по декілька рядочків; часто вони припиняли роботу, не дописавши слова, і дописував уже той, хто продовжував працювати над текстом. Так, першим писцем на арк. 43а написано 21 рядок, а з 22 рядка почав працювати другий писець. На арк. 93а перший писець закінчив роботу на 16 рядку словом *дѣдъ*, а далі, на цьому ж рядку, до 12 рядка арк. 93б включно, продовжив писати третій писець. На арк. 97г третій писець почав писати на рядку 10, закінчивши розпочате першим писцем слово [*въстрѣ*]ми са.

Про наслідувальний характер, або несвідоме і не ретельне відношення до переписуваного богослужбового тексту, засвідчують наявні в тексті значні лакуни та текстологічні розбіжності, які переважно є механічно перенесеними з протографа або зробленими свідомо, якщо потрібно було залишити місце для задалегідь запланованої мініатюри. Так, уже на самому початку Євангелія, на арк. 2 є пропуск тексту, який на полі був відновлений у кінці XVI — початку XVII ст. півуставом, темно-коричневим чорнилом; пропущено кінець 7-го вірша: *да вси върѣ имоу^т емѣ^т* та цілком 8-й: *не въ то^т свѣ^т нъ да свѣдетѣ^тствоуе^т въ свѣ^т^[т]*. Писець не пропустив текст через неухважність, ця текстова лакуна також наявна і в Галицько-Волинському Євангелії апракосі повному кінця XIII ст.⁷⁶, а також у вже згадуваному Холмському. На арк. 8г пропущено частину тексту в середу Великоднього тижня з Єв. від Іоана I, 39, від кінця вірша: «*оучителю*», до I, 43: «*възрѣвъ же на нь і^съ рѣ^с*». На арк. 14г не написано другу половину читання в неділю 3-го тижня після Пасхи (Мироносиць) Єв. від Марка XVI, 1—8, після слів «*и марья ивсифова зраше та кде и полагахоу*». Читання на арк. 46г у суботу 1-го тижня (після П'ятидесятниці) Єв. від Матвія V, 45 обривається словами «*оца вашого. иже ксть на...*». Наступний аркуш 47 був призначений і для мініатюри євангеліста Матвія, яка, як і мініатюра євангеліста Луки, пізніше була написана. Через неправильно складені аркуші при останньому перешитті блоку книги, читання на арк. 61г обривається в неділю 6-го тижня Єв. від Матвія IX, 3—8, словами: «*ѡ книжникъ рѣша въ себе. и съхоула...*», а продовжується на арк. 70. При переписуванні сплутано послідовність читань на арк. 104 зв.—106, втрат тексту немає: на арк. 104б читання у вівторок 10-го тижня Єв. від Луки XVII, 26—33, закінчується словами «*оузищеть дію свою спасти погоувить ю . а иже погоу*», а продовжується на арк. 105в зі слів «*вить животь ю*», Лк. XVII, 33—37, XVIII, 8. Окремі заголовки читань мають невірну вказівку, зокрема, у читаннях Єв. від Матвія з арк. 43зв. до арк. 46зв. указано, що ці читання від Іоана.

Наявна велика кількість допущених писарями кодексу очевидних помилок (описок, недоречностей, повторів), особливо з арк. 62, а саме: *яко кдичадаго* (у порівнюваних текстах, прове-

⁷³ Булика А. М. Развіццѣ арфаграфічнай сістэмы старабеларускай мовы. Мінск: Навука і тэхніка, 1970. С. 30.

⁷⁴ Гнатенко Л. Палеографічно-орфографічна атрибуція української кириличної рукописної книги: уставні та півуставні кодекси кінця XIII — початку XVII ст.: монографія. К., 2016. 476 с.: іл. Парал. тит. англ.—укр. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/EIF00004181/#1

⁷⁵ Карский Е. Ф. Славянская кирилловская палеография. Л.: Издательство АН СССР, 1928. XII, 494 с.: ил. (Изд. 2, фототипное. М.: Наука, 1979). С. 47.

⁷⁶ Зберігається в Державній Третяковській галереї, м. Москва, під шифром К-5348. Опис рукопису див.: Запаско Я. П. Українська рукописна книга. № 40, с. 239–242, ілл., також див. с. 47, 48, 49, 118.

денних В. Мойсієнко, — єдиночудадо. Далі подається тільки з тире) 2зв.; въ галлею (— въ галилѣю) 4зв.; сдѣана (— сдѣана) 11; и никто же него не можаше него втомити 69зв.; воудоуть послѣднии первии и последнии первии 76зв.; не имѣать пасхоуха 79зв., проподаа (— проповѣдаа) 92 та ін.⁷⁷

Текст Канону на плач Богородиці вписаний книжником Ієвом у рукопис вже після його завершення і, ймовірно, пізніше, й не дуже ретельно. У накресленнях спостерігається тремтіння руки; можливо, книжник Ієв був уже в похилому віці.

Нами зроблено цікаве спостереження — в першому читанні Євангелія, арк. 2—2зв., вірші позначені кіноварним хрестиком. Цю прикмету ми виявили, за студією Я. Запаса⁷⁸, тільки в Холмському Євангелії кінця XIII ст.⁷⁹ та Луцькому Євангелії другої половини (третьої чверті) XIV ст.⁸⁰

Показовими щодо датування пам'ятки є дані місяцеслова, аналіз яких засвідчив нові відомості щодо встановлення часу її написання й побутування. Вміщений до рукопису місяцеслов належить до архаїчного типу, до яких відносяться й місяцеслови Холмського й Луцького Євангелій. До останнього рукопису другої половини (третьої чверті) XIV ст. він є ближчим. У досліджуваному рукописі вміщено пам'яті, які наявні тільки в деяких місяцесловах, наприклад: пам'ять 5 червня *нашествіє поганих*: «пама⁸¹ съ члвколюбьемъ нанесенъна · страшнъна бѣды нашествьемъ · нашествьемъ поганхъ», арк. 179, є тільки⁸¹ у місяцеслові Мстиславового Євангелія 1103—1117 рр., яке написано в Києві⁸², арк. 197в, та в Луцькому Євангелії, арк. 252в; 12 лютого Антонія Кавлея, арк. 357 — у Холмському, арк. 166 зв., Луцькому, арк. 248, та в новгородському Євангелії 2-ї пол. XIV ст., арк. 161⁸³. Значимою є вміщена 5 лютого змістовна згадка труса в руській землі биша 1107 р., арк. 175, яка наявна тільки в Холмському Євангелії у скороченій формі, арк. 163зв.

Важливого атрибутивного значення має вписана до місяцеслова пам'ять 22 вересня на вшанування святої чудодійної ікони Божої Матері «Услышательниці» (Зографська): «ѣто | ѣвѣи | оу заа | тѣмь · градѣ», арк. 163зв. Ікона III—IV ст., вона знаходиться на Афоні в олтарі Зографського монастиря і є головною його святинею. Її називають «Епакусаса», що у перекладі з грецької мови — «та, що дослухається до молитов». Перед нею молився зографський відлюдник прп. Косма (†1323 р., канонізація 1366 р.), після його кончини ікона була прославлена як чудодійна. Її вшанування відбувається з [1366] року. Пам'ять вписана кіновар'ю на полі, ймовірно, першим писцем, під час уписування в текст місяцеслова кіновар'ю заголовків і днів місяців, та зеленою фарбою заголовних літер. Відзначимо, що тільки в місяцеслові Лавришівського Євангелія вказана ця пам'ять. Це спостереження зроблено О. Лосевою при дослідженні майже 150 місяцесловів у східнослов'янських Євангеліях апракосах і Апостолах. Проте вченою подано роз'яснення, що у «оу заа | тѣмь · градѣ» це — Церква Богородиці в Хрисополі, яка побудована в кінці VI ст. полководцем Филиппіком, родичем імператора Маврикія (582—602)⁸⁴. Як би ця пам'ять була уписана в самий місяцеслов, то можна б це прийняти, а так вона наявна тільки в Лавришівському Євангелії і, до того ж, вписана на полі (тим же почерком, що і назви пам'ятей) вже тоді, коли було прийнято вшанування в цей день ікони «Услышательниці». Так само на полі вписано вшанування іншої ікони Божої Матері 19 грудня, арк. 166зв.

Місяцеслов Лавришівського Євангелія без кінця, обривається читанням 29 серпня на Усікновення глави святого пророка Іоана Предтечі: «цѣрь заклатъзы · и оузлежацихъ с нимь · нѣ оухотѣ ѿ...» (Мр. VI, 26). На нашу думку, текст місяцеслова переписаний із протографа з дотриманням розміщення тексту на сторінці. Цю думку підтверджує спостережений нами факт, що місяцеслов

⁷⁷ Більш детально див. у статті В. Мойсієнка, поданій до цього видання. С. 439.

⁷⁸ Запаса Я. П. Українська рукописна книга.

⁷⁹ Зберігається в Російській державній бібліотеці, м. Москва, в Зібранні М. П. Рум'янцева (ф. 256), Рум. 106. Опис рукопису: Запаса Я. П. Українська рукописна книга. № 41, с. 242—245, іл., також див. с. 46, 47, 80, 81, 82, 83, 84, 121

⁸⁰ Зберігається в Російській державній бібліотеці, м. Москва, в Зібранні М. П. Рум'янцева (ф. 256), Рум. 112. Опис рукопису: Запаса Я. П. Українська рукописна книга. № 51, с. 174—179, іл., також див. С. 55, 56; Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии. XIV в. Вып. 1: (Апокалипсис — Летопись Лаврентьевская). М.: Индрик, 2002. № 165. С. 294—297 (др. пол. XIV ст. (третьої чверті?).

⁸¹ Лосева О. В. Русские месящесловы XI—XIV веков. С. 10.

⁸² Зберігається в Росії, в Державному історичному музеї, м. Москва, в Зібранні Синодальному (ф. 80370), Син. 1203. Опис рукопису: Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XI—XIII вв. М.: Наука, 1984. № 51, с. 90—92 (до 1117 р.); Запаса Я. П. Українська рукописна книга. № 14, с. 174—179 (1103—1117 рр.), також див. с. 32, 33, 34, 35, 40.

⁸³ Російська національна бібліотека, м. Санкт-Петербург. Ф. п. I. 61.

⁸⁴ Лосева О. В. Русские месящесловы XI—XIV в. С. 159.

Федорівського Євангелія апракосу повного другої половини XIV ст. обривається на цьому ж читанні, й буквосполукою ѿ: «цѣрь закла[.]т...злежащихъ ради съ нимъ не вохотѣ ѿ...»⁸⁵.

У встановленні часу, місця написання й побутування рукопису можуть допомогти вписані в ньому два оригінальні вкладні записи (грамоти) XIV ст. на арк. 88зв.—89 та арк. 1, які розглянемо далі. Спочатку необхідно сказати про нещодавно виявлені, невідомі в історіографії, три лікувальні записи на арк. 14, 71, 75зв, які вчені, що з ними працювали, час їх уписування до Євангелія відносять до кінця XIII ст. і, відповідно, тим часом датують сам кодекс⁸⁶. Записи знаходяться внизу аркушів, на арк. 14, 71 вони частково зрізані, чорнило зблідло, текст прочитується неповністю, добре зберігся текст запису на арк. 75зв. (коуропта а в тои кровъ силна . помагаеѣ ѿчиѣ . а голубичаа желчь: всакъ недугъ ѿганаеѣт), графіка і орфографія якого не дають підстав віднести його до означеного часу.

На арк. 88зв.—89 уписана дарча грамота Юрія Болковича на фундуш Церкві св. Миколая (Перенесення мощей), який побудував її та олтар за повелінням князя Михайла Гедеміновича: «Гѣ помози рѣбу свое|му Юрью Болковичю · | создавшему цѣрквь · | ѿ олтарь · стѣго архи|ерѣва хѣа Николъи · | перенесѣнье чѣтнзи | хѣ него моцннй · снѣ · | своему Валфромѣ | ю : А повелѣньемъ | блговѣрнаго і хрѣго | любиваго княза | великого фМихаїла | Кедиминовича : | Се же придалъ Юрьїи Бо | лковичъ · | ѿ своєю брать | ѣю · к цѣркѣи стѣму Ни | колѣ | землю пашнѣю · | ѿ | землю вортнѣю · | ѿ | клѣтку торговѣю · | што поїти ладану ѿ | темьнаюу к цѣрѣи · | Се же коли снѣ моѣ | го ѿземьлѣтса Ва | лфромѣва · а по него | животѣ · | кого Бѣ ѿзѣ | реть ѿ стѣїи Никола | тому все то⁸⁷ што к цѣрѣи | предалъ несьмъ · | ѿ сво | ѣю братнѣю : А кто | ѿиметь ѿ цѣркѣи стѣго | Николъи судитса со | мною передъ Бѣмъ · | кгда придетъ правѣ | днзїи судий · | хота су | дити живзїмъ ѿ мѣтвзї | мь и оудати комуждо | противу дѣломъ него амї : ».

У XVII ст. до особи князя зроблена пояснювальна приписка, на полі чорним чорнилом, яка до тексту прив'язана нарядковою літерою ф: «Корѣапа . | княза ново | горѣского . | рокѣ флѣксѣ . | то іест: А. “1329”». У ній указаний князь Коріат Гедемінович, названий у записі за православним хрещенням Михайлом, коронація якого на новгородське князівство відбулася в 1329 р.⁸⁸ Донедавна за дату, пізніше якої рукопис не міг бути створений, вважався саме цей рік. А. Груша допускає написання цього вкладного запису між 1341 та 1365 рр.⁸⁹

У Євангелії грамота майже повністю уміщена на другій половині аркуша 88зв., яка при написанні рукопису була залишена чистою для сюжетного рисунка; тільки її кінцівка зроблена на нижньому полі наступного аркуша. Це свідчить про те, що грамота вписана у вже завершений рукопис. Текст грамоти зроблено уставом великого розміру, темно-коричневим чорнилом, починається він кіноварним ініціалом; також кіноварними є заголовні літери на початку структурних частин. Від євангельського тексту він відмежований хрестом та лініями, зробленими кіновар'ю. Палеографічні та орфографічні особливості грамоти указують на другу половину XIV ст.

Імовірно, грамота вписана незадовго до передачі книги до Лавришівського монастиря або вже в самому монастирі. Проте вказаний у ній фундуш для означеної церкви не пов'язаний із монастирем, оскільки такої церкви в ньому не було⁹⁰. Найімовірніше, мова йде про віленську Церкву св. Миколая (Перенесення мощей), яка вважається першим християнським храмом і першою православною церквою у м. Вільно (місто стало столицею Великого князівства Литовського з 1323 р., а св. Миколай вважався його покровителем і патроном). Ця церква існувала ще за часів правління князя Гедиміна (1323—1340), у 1347 р. в ній були поховані перші святі віленські православні мученики Антоній, Іоан і Євстафій. Спочатку церква була дерев'яною, а на початку 50-х років XIV ст., за сприяння другої дружини князя Ольгерда, Уліяни Олександрівни

⁸⁵ Зберігається в Історико-архітектурному музеї-заповіднику в м. Ярославль, інв. № 15718. Наведені відомості щодо місяцеслова подано за описом Євангелія, в якому воно датується першою половиною (серединою?) XIV ст. в науковому каталозі: Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии. XIV в. С. 252, № 130. Більш переконливим є датування рукопису другою половиною XIV ст., проведене свого часу О. Князевською і А. Туриловим. Див.: Князевская О. А., Турилов А. А. Федоровское Евангелие: О времени создания и происхождения рукописи // Древнерусское искусство: XIV–XV вв. М., 1984. С. 128–140.

⁸⁶ Крысько В. Б. Предисловие. С. 10.

⁸⁷ Слово дописано над рядком.

⁸⁸ З приводу дати 1329 р. В. Антонович пише, що ми зустрічаємо в джерелах вказівку на те, що при роздачі уділів над удільними князями проводився обряд коронації. Про Коріата Гедеміновича, який отримав Новгородок-Литовський, наявна така приписка на давньому Требнику, який зберігався в Лавришівському монастирі: «1329 – коронація князя Новгородського». Звертаємо увагу, що в Лавришівському Євангелії приписка подана в іншій формі. Див.: Антонович В. Б. Очерк истории Великого княжества Литовского до смерти великого князя Ольгерда // Антонович В. Б. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори. К.: Либідь, 1995. С. 689.

⁸⁹ Груша А. И. Документальная письменность Великого княжества Литовского (конец XIV – первая треть XIV в.). Минск, 2015. С. 85.

⁹⁰ Цей факт встановлено ієреєм О. Котельниковим: Котельников А. К вопросу о локализации Лавришевского монастыря. 2012.

(дочки тверського князя Олександра Михайловича, з якою князь одружився в 1349 р.), вона була перебудована на кам'яну. При княжні Уліяні великокняжий двір став центром і опорою православ'я⁹¹. Вірогідно, у побудові кам'яної церкви і олтаря, а також подальшій її матеріальній підтримці, безпосередню участь брав новгородський князь Коріат Гедимінович, рідний брат князя Ольгерда, якому він був зобов'язаний за звільнення 1349 року з полону в Москві, у який потрапив через невдалу посольську місію до московського князя Симеона Гордого. У грамоті не вказано, що фундуш був зроблений відразу після будівлі церкви. Він міг бути зроблений значно пізніше, але ще за життя князя Коріата († до 1366 р.). Грамота могла бути вписана в рукопис і значно пізніше, зокрема, одним із учнів книжника Ієва, що цілком вірогідно, оскільки рукопис писався і оформлявся у процесі навчання учнів книжковій справі. І це могло відбуватися в православному центрі ВКЛ — Новгородку, після відновлення в ньому християнства, коли виникла нагальна потреба у богослужбовій літературі. Після смерті Коріата жоден із його синів не отримав у спадок місто, і воно перейшло до язичників, синів Куїстута. Через десять років митрополит Київський, Руський і Литовський Кипріян (1376—1390 рр.) писав Сергію Радонезькому, що він був змушений відновлювати «пришедшее в упадок» християнство в Новгородку⁹². Мала розвиватися книжкова справа, і для цього були запрошені книжники, вірогідно і зі столиці — міста Вільно. Книжники й самі могли переїздити до Новгородка та монастирів князівства, оскільки в 1377 р. тевтонські лицарі захопили і майже спалили Вільно⁹³. Напрацьовані правописні особливості литовсько-руського письма віленських скрипторіїв були прийняті в книжних центрах етнічних білоруських земель. Красномовним свідченням цього є Лавришівське Євангеліє, писане уставним письмом із правописними особливостями, характерними для ділової литовсько-руської писемності того періоду⁹⁴.

Важливим свідченням для встановлення крайньої дати, пізніше якої кодекс не міг бути складений, є оригінальний вкладний запис про фундуш князя Дмитра Ольгердовича, уписаний на арк. 1, праворуч від постаті архангела Михаїла. Приблизно в один час згадуються два князі з таким іменем: один — Корибут, а другий — князь брянський. В. Моле вказував на виняткову важливість цього запису для датування рукопису, оскільки відома точна дата загибелі князя Дмитра Ольгердовича, князя Брянського, — 1399 рік, у битві з татарами під Ворсклою⁹⁵. В. Розов датував запис 1386 роком, вважаючи, що в ньому вказаний Дмитро Ольгердович Корибут⁹⁶. Щодо особи князя — й до сьогодні немає єдиної думки. Ми більш схилиємося до аргументів М. Пещак: «Оскільки Корибут десь у 1386—1388 рр. був князем новгородським і сіверським, а Лаврашевський монастир знаходився недалеко Новгородка, в якому він князував, то є більше підстав вважати автором цієї грамоти саме Корибута»⁹⁷.

Встановлені характерні особливості Лавришівського Євангелія засвідчують, що кодекс укладався під час навчального процесу й для внутрішнього використання і є важливим свідченням підготовки писців та ілюмінаторів для виготовлення богослужбових книг. Рукопис не створювався як на престольне Євангеліє, як утвердилася думка в історіографії. У роботі використовувалися тексти з різних Євангелій апракосів повних галицько-волинського походження, тому пам'ятка є цінним джерелом української мови. Час остаточного формування кодексу можна віднести до останньої чверті XIV ст. (не пізніше 1386 р.), а його локалізацію — до віленського чи новгородського митрополичого, або іншого скрипторія Новгородського князівства.

Проведене дослідження Лавришівського Євангелія й запропонована його атрибуція спонукатимуть наступних дослідників до подальшого аналізу кодексу. Цьому сприятиме видання писемної пам'ятки.

⁹¹ Дані відомості подано за студією: *Добрянский Ф.* Старая и Новая Вильна. С. 9, 12–13, 14, 152–153. Час заснування віленських церков слід відносити, як зазначає Ф. Добрянський, до XIV і першої половини XV ст., оскільки у другій половині XV ст. польський король Казимир Ягеллович заборонив православним будувати нові і відновлювати старі церкви. С. 176.

⁹² *Николаев Н. В.* Книжная культура Великого княжества Литовского. С. 22.

⁹³ *Добрянский Ф.* Старая и Новая Вильна. С. 16.

⁹⁴ Див. Литовско-русское письмо. Век XIV–XV // *Сахаров И. П.* Образцы древней письменности, снимки судебного письма русского, литовско-русского и малорусского (XII–XVIII вв.). СПб., 1841. № 17–18. Таб. XV.

⁹⁵ *Molè W.* Les miniatures de l'Évangélaire de Ławryszew. S. 423–437.

⁹⁶ *Розов В.* Українські грамоти. С. 32–33, № 17.

⁹⁷ Грамоти XIV ст. С. 66–67, № 35.

В'ячеслав Корнієнко

ОПИС ЛАВРИШІВСЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ ІЛАРІОНА СВЕНЦІЦЬКОГО

Вступні зауваження до публікації

Історія дослідження Лавришівського Євангелія сягає вже майже двох сотень років, що минули від часу публікації О. Востоковим у 1842 р. вкладних записів на сторінках рукопису¹. Від того часу вони часто ставали предметом дослідницького інтересу, окремі з них повторно публікувались². Проте попри увагу вчених до вкладних записів, опис рукопису, на сторінках якого вони виконані, — Лавришівського Євангелія, був здійснений значно пізніше — у 1911 р. відомим українським філологом, етнографом та музейником, доктором філологічних наук, директором Національного музею у Львові Іларіоном Свенціцьким³; сама ж праця вийшла двома роками пізніше — у 1913 р.⁴ У статті вчений здійснив ґрунтовний опис оправи та мініатюр рукопису, його складу, деяких вкладних записів, проаналізував морфологічні та фонетичні особливості. Тож Свенціцький по праву вважається першим дослідником Лавришівського Євангелія⁵, чия праця ввела цю пам'ятку до наукового обігу, надавши іншим вченим як основний матеріал до власних студій та окресливши подальші напрямки розв'язання порушених у статті питань.

Звісно, не всі актуальні питання дослідження Лавришівського Євангелія могли знайти розв'язання на початок ХХ ст., що й довели подальші дослідження, які публікуються в тому числі й на сторінках цього видання. Були допущені І. Свенціцьким і деякі неточності: зокрема, в статті він згадує про дев'ять вкладних записів, у той час як їх нараховується чотирнадцять⁶. Усі ці вкладні записи згадуються у праці Востокова, проте зі статті Свенціцького «випали» чотири вкладні на першій сторінці Євангелія, розташовані довкола зображення архангела Михаїла. Причому саму мініатюру архангела Свенціцький описав, тож не бачити ці грамоти просто не міг. Так само не згадується ще один вкладний запис, наведений Востоковим, що виконаний на розвороті аркушів 88зв.—89, який має важливе значення для вивчення історії рукопису. Причини пропуску цих вкладних лишаються нез'ясованими, а припущення, що такий прискіпливий дослідник як

¹ Востоков А. Х. Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музея, Санкт-Петербург 1842. С. 124–126.

² З останніх праць на тему історії дослідження Євангелія див.: Семянчук А. Лаўрышаўскае Евангелле // *Silva rerum nova*. Штуды ў гонар 70-годдзя Георгія Я. Галенчанкі. Мінск, 2009. С. 238–239. Там же див. основну бібліографію.

³ Про нього див.: Іларіон Свенціцький. Біобібліографічний покажчик. Львів, 2008. С. 5–21.

⁴ Свенціцький І. Лаврашевское Евангелие нач. XIV в.: (Палеографическо-грамматическое описание). – *Известия Отделения русского языка и словесности*. 1913. Т. 18, кн. 1. С. 206–228.

⁵ Smorąg-Różycka, M. *Ewangeliarz Ławryszewski*. Kraków, 1999. S. 27.

⁶ Вірогідно, їх було більше, проте частина могла бути вирізана, адже сліди вирізання помітні на деяких аркушах.

I. Свенціцький просто не помітив їх, одразу варто відкинути. Утім, можливі пояснення пропуску не настільки важливі, у вступній статті просто наведемо ці тексти для повноти картини.

Як вже зазначалось, на першому аркуші, довкола зображення архангела Михаїла, виконані чотири вкладні записи, які у Востокова вміщені під номерами 1—4. Перший з них розташований у верхньому полі, безпосередньо над зображенням архангела Михаїла; він зберігся добре, його текст чітко читається⁷:

Се іаъзъ · князь · Ѡлександръ · Володимировичъ | ѡ своѣй кнагинѣ · москѡвскоѣ ѡ своѣми дѣтми · далъ ёсмь десатину · стѣвѣ вѣци · оу Лавро | шевъ манастирь · ис Тоурца · оу вѣски.

Під останнім рядком грамоти міститься запис латиницею: Fundował Roku 1429. Umar Roku 1455, хоча ця інформація про дату вкладу Олександра (Оелька) Володимировича не відповідає дійсності, адже дослідник ієрей О. Котельников віднайшов оригінал цієї вкладної грамоти, який наразі опублікований — вона датується 1434 р.⁸

Другий напис розташований праворуч від постаті архангела Михаїла, на рівні його лівого крила; текст його трохи постраждав, проте в цілому може бути прочитаний:

Се іаъзъ великѣи кна | Дмитриѣ Ѡлгирдов[и]чъ · помолился ёсмь | Боу ї Стѡѣ Бѣци далъ [є] | смь Стѡѣ Бѣци Гнидков[и] | ча лѣкно пати па[...] | ё · ї ѡзера · и морино | а кто пороушитъ[ї] | ли · при моёмъ ж[и] | вотъ · їли по моём[ъ] | животъ · расудит[с]а со мною прѣдъ Б[г]мъ[ъ].

Права частина запису постраждала під час обрізання листа; В. Розов, який користувався фотографією П. Симоні, наводить частину з цих літер як збережену⁹. Можливо, під час реставрації кінця XIX ст. правий край сторінки був частково пошкоджений.

Наступний запис, розташований у нижньому правому полі аркуша, на рівні ніг архангела Михаїла, дуже сильно постраждав, закінчення його рядків не збереглися:

Се азъ князь А[...] | Борисовичъ ва[...] | кого далъ кс[м]ь[...] | десатину і сел[...] | ўвсего їс пол[...] | сватѣвѣ Бѣци · а[...] | не доправитъ і [...] | по моёмъ живот[е...] | судитъ ему Бѣ [...] | Стѣла Бѣца свое[...] | вить.

Над ним виконана приписка скорописом — того не писали, хоча, можливо, вона не стосується вкладної грамоти. А. Сем'янчук припустила, що в тексті могло йтися про сина Бориса Коріатовича, який здійснив пожертву на користь Лавришівського монастиря¹⁰.

У полі ліворуч, так само на рівні ніг архангела Михаїла, виконаний ще один вкладний запис:

✠ Сї іа. Волѣко ёскѡви | своѣи братѣ с Гринемъ | дали¹¹ ёсмо Прѣпѡи | в Лаврошевѣ мѡна | спырь впис¹² нивоу заро | вѣноу · свою ѡноу. | А кто имѣ встоупитѣ | расудит[с]а с нами | прѣ Б[г]мъ. А при то мѣ | спѣвѣ вѣ па Волчко Гавсовѣ.

Тексти наступних дев'яти вкладних записів, що згадані Востоковим під номерами 5—13, I. Свенціцький наводить у своїй статті, датуючи їх у межах XV—XVI ст., що не суперечить сучасним даним. Усі вони згадують пожертви до Лавришівського монастиря.

Проте Свенціцький пропустив ще один вкладний запис, опублікований Востоковим під номером 14, що, як зазначалось, розташований на аркушах 88зв.—89. Варто відмітити, що він виконаний у близькому до інших текстів рукопису стилі, вирізняючись від інших вкладних записів. Від решти тексту цей запис відділений червоною лінією.

Текст цього вкладного запису зберігся добре, він чітко читається:

Гѣ помози рабу свое | му Юрью Болковичю · | создавшему црѣвѣ | ѡ ѡлтарь · стѣго архи | ерѣвѣ Хѣва Николзи · | перенесѣнне чѣтнзи | хъ него моцнѣи · снѣ | своему Валфромъ | ю · А повелѣннемъ | блѡговѣрнаго ї хрѣтѡ | любиваго княза | великого ФМихаїла | Кедемича · | Се же придалъ Юрьѣи Бо | лковичъ · ѡ своєю братъ | нею · к црѣви стѣму Ни | колъ | землю пашную · ѡ | землю вортную · ѡ | клѣтку торговую · | што поїти ладану ѡ | темьану к црѣви · | Се же коли сѣд моє | го їзыемьтса Ва | лфромѣва · а по него | животъ · кого Бѣ їзвѣ | реть ѡ стѣнѣи Никола | тому все то¹³ што к црѣви | предалъ кс[м]ь · ѡ сво | нею братинею · А кто | ѡиметь ѡ црѣви стѣго | Николзи судитса

⁷ Тут і далі тексти вкладних записів подаються відповідно до сучасного прочитання за наданими мені фотокопіями аркушів Євангелія.

⁸ Котельников А., ієрей. Вклады в Лавришевский монастырь от основания (ок. 1250 г.) до принятия унии в 1596 г. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bogoslov.ru/text/2973415.html>.

⁹ Розов В. Українські грамоти. Том 1: XIV в. і перша половина XV в. // Исторично-філологічний відділ Української академії наук. Збірник № 63. Постійна комісія історії української мови під керівництвом акад. А. Е. Кримського. Пам'ятки і студії з історії української мови. Вип. 1–К., 1928. С. 32–33.

¹⁰ Семянчук А. Лаўрышаўскае Евангелле. С. 241.

¹¹ Рядок виправлений, спершу було написано далъ, потім дописано ми.

¹² Слово дописане над рядком.

¹³ Слово дописане над рядком.

со | мною передъ БГѣмъ · | ѿгда придетъ правѣ | | днзій судній · хота су | дити живзѣмъ ѿ мртвзы | мь и оуздати комуждо | противу дѣломъ его амѣи ·.

Ліворуч від тексту виконана приписка: Ф Коріата | княза ново | горѣского. | рокѣ ꙗтѣсѣ. | то ієст А. «1329». Місце цієї приписки до основного тексту вказує надрядкова літера Ф над ім'ям Михайла Гедиміновича. Тобто її автор уточнив, що в тексті мовиться про князя новгородського Коріата-Михайла Гедиміновича, який звелів Юрію Болковичу здійснити пожертву у 1329 р. для збудованої ним церкви на честь перенесення мощів св. Миколая. Звідки взята ця дата — лишається невідомим; найвірогідніше, у подальші роки в рамках ревізії монастирських володінь інформація дарчих уточнювалась, звідки й виникали подібні приписки. Як показала історія з вкладним записом Олелька Володимировича, такі точні дати-приписки на сторінках рукопису не завжди точно відповідають дійсності, хоча зазначення імені князя впевнено вказує на здійснення пожертви саме у часи його князювання. Означена пряма дата нерідко сприймається як визначення орієнтовного часу написання Лавришівського Євангелія¹⁴, хоча наразі пам'ятку датують також і ранішим часом — в межах останньої чверті XIII ст.¹⁵

Вкладний запис Юрія Болковича цікавий згадуванням фундовоаної ним церкви на честь перенесення мощів св. Миколая, для якої здійснені усі ці пожертви. Адаже інші вкладні записи XIV—XV ст., що вийшли здебільшого із середовища новгородської шляхти¹⁶, згадують Богородичну церкву Лавришівського монастиря біля Новогрудка¹⁷, жодним чином не згадуючи в ньому церкви св. Миколая. Причому варте уваги те, що запис зроблено у вільному нижньому полі арк. 88зв.¹⁸, він відділений від тексту напису виконаним червоним чорнилом хрестиком з горизонтальними лініями на рівні щогли. Вигляд літер в цілому подібний решті тексту, проте має деякі відмінності у написанні окремих графем, тож виконаний він іншим автором і вже після появи основного тексту, що підтверджує факт перенесення у нижнє поле арк. 89 завершення напису, який не вмістився у відведене поле. Відтак, означений вкладний запис в хронологічному плані близький до часу створення Євангелія, для розміщення якого використано незаповнене мініатюрою поле сторінки рукопису. Отже, дарча Юрія Болковича церкві Перенесення мощів св. Миколая була розміщена на сторінках Євангелія, оздоблення якого з якихось причин не було завершено.

Досліджуючи питання локалізації Лавришівського монастиря, ієрей О. Котельников дійшов висновку, що запис Юрія Болковича та фундування ним церкви не були пов'язані з Лавришівським монастирем, а стосувалися одного з давніх храмів, можливо, у Новогрудку, в якому тоді княжив Коріат-Михайло Гедимінович, оскільки такої церкви в монастирі не існувало¹⁹. Отже, спираючись на відомості вкладної грамоти, варто визнати, що написання Євангелія не було пов'язане із Лавришівським монастирем та призначалось для іншого монастиря чи храму, найвірогідніше, для церкви на честь перенесення мощів св. Миколая. І вкладний запис виник тоді, коли рукопис перебував в цьому храмі, тож його виконання з перерахуванням пожертв мало актуальне значення для служителів, на відміну від того часу, коли Євангеліє перебувало у Лавришівському монастирі — тоді на сторінках з'являються вкладні записи-пожертви цієї обителі.

У контексті висловленого вище можливо пов'язати будівництво Юрієм Болковичем (або Волковичем)²⁰ церкви з доволі рідкісною посвятою на честь перенесення мощів св. Миколая із маловідомим храмом, розташованим у теперішньому с. Збручанське (кол. Новосілки) Тербовлянського району Тернопільської області України. Здійснені тут наприкінці 1980-х рр. архітектурно-археологічні та мистецтвознавчі дослідження співробітників інституту «Укр-західпроектреставрація» І. Могитича, Р. Могитича та Я. Мовчана дозволили найвірогідніше

¹⁴ Докл. див.: Семянчук А. Лаўрышаўскае Евангелле. С. 239–240.

¹⁵ Див., напр.: Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce: Katalog / A. Naumow, A. Kaszlej. – Wyd. 2. – Kraków, 2004. – S. 69; Крысько В. Б. Предисловие // Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.). Т. XI. – М., 2016. С. 10.

¹⁶ Див.: Русіна О. В. До атрибуції вкладних записів Лавришівського Євангелія // Український археографічний щорічник. Нова серія 3/4 (1999) 98–102; Семянчук А. Лаўрышаўскае Евангелле. С. 243.

¹⁷ У І. Свенціцького помилково вказаний Новгород-Сіверський.

¹⁸ Загалом, на сторінках Євангелія наявні такі вільні від тексту місця, які найвірогідніше розглядати як намітки під розміщення мініатюр.

¹⁹ Проте з цим написом пов'язана легенда щодо Микілької церкви, яку спростовано; докл. див.: Котельников А., ієрей. К вопросу о локализации Лаврышевского монастыря. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bogoslov.ru/text/2586245.html#_ftn16.

²⁰ Пор.: Семянчук А. Лаўрышаўскае Евангелле. С. 239.

Гларіон Свенціцький

ЛАВРИШІВСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ ПОЧАТКУ ХІV СТОЛІТТЯ

Палеографічно-граматичний опис*

У бібліотеці князів Чарторийських у Кракові за номером 2097 зберігається рукописне апракосне лицеве Євангеліє руської редакції на 183 аркушах пергаменту. Рукопис у два стовпчики по 22 та 28 рядків. Розмір аркуша становить 221 x 317 мм, стовпчика у 22 рядки — 60–80 x 210–230 мм, стовпчика у 28 рядків — 80–90 x 250–260 мм.

Оправа рукопису — дошки у малиновому оксамиті розміром 240 x 335 мм з металевими золоченими гравійованими таблетками. На першій дошці наявні чотири металеві наріжники з великими блідими камінчиками бірюзи на кожному.

Посередині дошки розташована велика таблетка у вигляді каплиці з гостроконечним дахом із вирізаним всередині зображенням св. Димитрія Солунського зі списом у правій руці та опуклим овальним щитом біля лівої ноги. Зображення св. Димитрія гравійовано досить живо у всіх деталях. Святий — чоловік близько 35 років, зі злегка закинutoю назад головою, дивиться владно вперед. На ньому одяг: плащ, що розвивається, лускатий обладунок, лати на ногах та короткі з широкими халявами чоботи. І хоча уся фігура досить низька — всього 5-5 голови — і руки непропорційно великі, це зображення складає враження мистецького. Таблетка прикрашена п'ятьма парами каменів (рубін, смарагд, рубін...) на висоті голови та ніг.

На другій дошці знаходиться лише хрестик з гравійованим семиконечним Розп'яттям та св. Духом у вигляді голуба з дрібними уставними написами: «ДХЪ С҃Ъ | ІС Х҃Ъ | ГУБА ТР҃Ъ | КОПЬЕ». Застібка з оксамиту з металевими кнопками.

Мініатюри

Рукопис прикрашений 18-ма мініатюрами та розписаними заголовними літерами з переважанням кіноварі та зеленої фарби, більшість літер — лише зеленою фарбою.

Арк. 1. Архангел Михаїл на повний зріст з напіврозкритими крилами, з орарем поверх туніки; на плечах червоний плащ, на ногах червоні чобітки. На хрестоподібній рипіді у правій руці уставний напис «мил», на щиті скорописний напис XVII століття «с҃ъ миѡхило др҃гил».

Арк. 1зв. «Іωλ» євангеліст на повний зріст у довгій білій сорочці до кісточок та плащі, що охоплює корпус від грудей нижче колін, сидить на кріслі. У лівій руці він тримає аркуш з написом: «иско | ни б҃ъ | слово | и слѡ | б҃ъ ѡ», права рука сперта злегка на стіл з книгою та чорнильницею. На висоті очей лежить на особливому столику розгорнута книга. Обидві частини малюнка — св. Йоанн та стіл, столик з книгою знаходяться в окремих архітектонічних спорудах з гостроконечними дахами.

* Переклад з російської і редагування В. Корнієнка

Арк. 4. Явлення Ісуса Христа учням Луці та Клеопі, злегка намічений малюнок (підведений вугіллям).

Арк. 6зв. На чистій сторінці внизу невеликий малюнок пером: Пілат сидить на троні правителя, голову повернув у бік читача, лівою рукою тримає на колінах меч, праву підняв доверху. Одягнутий він у хітон до колін, плащ накинутий тільки на ліве плече, на ногах чобітки, на голові капелюх без полів (корона).

Арк. 14. «Ісифъ» та сотник (у Пілата), малюнок до Євангелія 7 тижню по пд на лютиргъи ѿ она. Сотник — молодий кучерявий воїн в лускатому панцирі з латами на удах, спис у правій руці, ліва рука сперта на щит. Йосип загорнутий у плащ, простягає руки у бік сотника, нахиливши на знак прохання голову; довкола голови ореол; кінці плаща перекинуті через праву руку та ліве плече до колін; складка позаду, ніби вітер підкидає плащ догори, ніяк не пояснюється рештою малюнку.

Арк. 15. «англъ на гро|вѣ глѣше жена|мъ оуста нѣ сде|се мѣсто идеже | вѣ положенъ». На домовині сидить Янгол з одним простертим крилом, іншим складеним; у лівій руці тримає квітку та складки плаща, правою рукою вказує на напис. Нижче на середній частині аркуша намальовані три жінки: у першій в лівій руці посудина у вигляді ручної кадьниці (з пахощами). Біля стіни домовини у правому кутку аркуша група вояків з семи осіб занурена у глибокий сон — списи, шоломи, щити, сонні обличчя зливаються у дуже близьку до реальності групу; ноги не гармоніюють із загальним малюнком.

Арк. 18зв. Чудо про розслабленого. Янгол на льоту збурює довгою жердиною Силоамську купальню; до неї і повз неї (так мальовано) прямує натовп хворих з чотирнадцяти осіб. Спаситель стоїть, благословляючи правою рукою, біля ложа розслабленого. Той же стоїть посередині зі здійсненими руками; руки інших простягнуті до Спасителя. В малюнку багато руху.

Арк. 19зв. Ісус сидить на високому кріслі, права рука в жесті розмови, перед ним та за ним стоять Апостоли, слухаючи його вчення.

Арк. 20. Ісус зцілює жінку; група жінок.

Арк. 38зв. Притча про єдинорога. Старець Варлам сидить на високому кріслі в чернечій мантиї; молодий чоловік охопив руками та ногами верхівку дерева, прямуючи у бік краплі меду, яку він хоче схопити на язик. В цьому прямованні до краплі меду він не помічає, що корені дерева поглинені жажливим драконом, що ствол гризуть дві тваринки, а на нього прямує лютий єдиноріг з гострими орлячими кігтями.

Арк. 47. Євангеліст Матфій сидить у високому кріслі, лівою рукою тримає розгорнуту книгу, а правою, простягнутою донизу, перо; біля ніг на висоті кісточок — стіл з приладдям для писання. Із правого верхнього кута злітає ангел з книгою в руках.

Арк. 50зв. Варлам сидить навпроти царя Авеніра, спілкуючись з ним. Над головою Варлама три янголи сурмлять у сурми (струмені повітря та звуку позначені променями з сурм).

Арк. 61зв. Воскресіння доньки Іаіра. Небіжчиця лежить на ложі, що схоже формою та поперечними візерунками на ложе породілей — Анни та Єлизавети, волосся спадає в неї двома локонами на груди. Ісус тримає дівчицю за руку, лівою робить жест. Біля ніг померлої стоїть на колінах особа з дитячими рисами обличчя — вочевидь, душа померлої, зі здійсненими в проханні руками; ліворуч від ложа стоїть служниця, яка з подивом дивиться на Ісуса; позаду біля голови померлої — батько та мати в князівських коронах та дві служниці.

Арк. 83зв. Євангеліст Лука сидить в глибокому кріслі та пише в книзі, що знаходиться у нього на колінах; перед ним урівень з колінами — столик. Обидві частини малюнка на окремих архітектонічних фонах; у верхньому правому куті помітне зображення вола.

Арк. 127. Вскръшѣнъ Лазарево. Ісус із сувоєм в лівій руці, здійняв праву для благословення, дивиться на Лазаря; юнак, сховавши ліву руку до рукава, правою тримає кінець стрічки, що оперізує померлого; обидві сестри із жахом відвернулись від воскреслого — їхні руки закутані в кінці плаща, що звисають; два юнаки уносять кришку домовини.

Арк. 129зв. Оучѣханъ гнѣ. Група з п'яти апостолів, Господь на віслюкові, група містян — старців та жінок. У додаткових частинах малюнку багато життєвої правди. На дереві, по ліву

руку, два юнаки з гілками у руках; з правого нижнього кутка юнак простягнув вбік віслюка гілку — віслюк тягнеться до неї головою та губами; в правому верхньому куті стоїть жінка з дитиною на плечах.

Арк. 173зв. Стрітєння Господнє. Йосип з голубом в руці та Богородиця стоять перед Симеоном та Анною, у Анни великий пророчий аркуш в лівій руці; Немовля простягає руки від Симеона до матері.

Арк. 178. (Напис в ореолі) Иє|вз, святий на повний зріст з чотириконечним хрестом в правій руці.

Архангел Михаїл, св. Йоанн, Йосип та сотник, Ангел на домовині, св. Матфій, Воскрєсіння доньки Іаїра, св. Лука, Воскрєсіння Лазаря, В'їзд до Єрусалима, Стрітєння Господнє та св. Ієв — мініатюри у фарбах; інші — це тільки переведення малюнка. Усі малюнки в цілому нагадують елементи західного мистецтва, через що можна припустити для них греко-італійську основу.

Записи та вкладні

В рукописі дев'ять записів та вкладних, що охоплюють час від 1484 р. до XVI століття. Всі вони на користь Лавришівського монастиря Пречистої (Богородиці), що на Білій Русі поблизу Новогрудка.

Крім цих записів наявні ще якісь загадкові приписки скорописом XVII століття, на арк. 7 «того не писалє», 39зв. «тѣ шма кѣты вырезано», 130зв. «тѣ карты цало' немѣ» (хоча текст цілий), арк. 153зв. «того єми не писѣ во не мѣ вычитати же помазано», які примушують до припущення, що книга ця грала колись важливу роль юридичного документа у справах монастиря, який доповнювали приписками.

Деякі вкладні надрукував І. Первольф у своєму «Звіті про заняття закордоном»¹, все ж видав П. Симоні в «Мстиславовому Євангелії»². Друкуємо їх утім повністю ще раз в цій статті із зауваги важливості відомостей мови та повноти статті.

Арк. 7. Напівуставом кінця XVI ст. блідими чорнилами: «А се азъ пані Волчковаа, Фетинья, Ѹказаньем пана свое | записываю, Ѹ Прѣтоемъ, Ѹлексоу Макишеви съ Ѹша | тыце мѣ и съ оусено слѣвою, а дѣтѣ мой не надобѣ са Ѹспѣ | пали оу тоє. А хто тоє поруши, рѣсѣудитса со мною | на Спрашномъ соу' предѣ Богомъ. А при архимандріи Ни|китѣ]. | А при тѣ были пѣ Васько Протасови, Юшко Бѣликѣ Максимъ».

Арк 8зв. Почерком, схожим на попередній: «А се азъ пѣ Івѣ Глѣвови | далъ есмо поле оу Ми | лошевѣ оу манастырь | стѣи прѣтои Лаврѣвской, не | поруши, а хто се порушитъ, рѣсѣудитса со мною прѣ Бгѣмъ | А при тѣ бѣ пѣ Богдѣ Хрєстови, Хвѣко Глѣвѣчъ, | Волчко Гавсови, Ѹндрюшко Харитонови, Юшко Бѣликови».

Арк. 23. Півуставом, близьким до скоропису XVI ст. «Млїню Бжїєно и Прѣтыа Бгѣмпрѣ іѣ панъ Дешко пѣ Волчъ | ковъ снѣ Гароусовича, погадавши есмо с братомъ | своимъ съ Ацкѣ даѣ на Прѣтоє дѣ и кѣ Лавраше | воу манастырю поле пѣ Кодучича за погорьѣ. А даѣ | по, вѣчно и нероушино. А при тѣ бѣ пѣ Мацко Воини | лови, а врапъ егѣ Стецко, а Михно Протасовичъ | а Петроушко Шоуби и врапъ его Федко, а Левевичъ | Мацко, а Петроушко снѣ Шоубича Гринко, а Ходоръ | Шишеневи, а Ѹливи Ючѣнови, а Плетоушичъ | Иванъ, а Кѣчевичъ Курило, а Сѣковскѣ снѣ Васко. | А хто бы то хотѣлъ порушити при нашѣ живо | лѣ, мы его томѣ не допусѣи. А по нашѣ живопѣ | Бгѣ емоу не перепоусѣи и Прѣтаа егѣ Мпѣрѣ».

Арк. 26^I. «Во има Ѹца и Снѣ и Спѣго | Дхѣ іѣ панъ Гринко | Микоули записѣ | есмо с своего имениа з Б | резовца десепинѣ ѿ жи | та и ѿ ари давати на | Прѣтоє дѣ к Лавраш | воу манастырю вѣно | и непорѣшно. А хто бы хо | тѣ тѣ мои запі роу | шити мой блїнихъ | по моє животе не хо | тѣ бы дѣ тоє десети | ны к црѣви Бжїєи к ла | врашевѣ монастирю | тѣ рѣсѣудитса со мною | перѣ Бгѣмъ на Спрѣшнѣ | Соудѣ егда приидѣ соу' | ти живы и мрѣвмъ».

Арк. 26^{II}. «Во има Ѹца и Снѣ и Спѣго Дхѣ. | Се іѣ рабъ Бжїи Лоуксыанъ | Шѣба, и с своєю жєною Васи | лисою, и с сѣвоими дѣтми | Петрѣ а Фѣкомъ, и своего цѣ | лого рѣзѣма Ѹхода сѣ свѣта | записѣ есмъ к Прѣтои Бгѣмпрѣ к ла | врошовѣ манастырю члѣка на има Крѣчу и дѣтѣ є, из змѣлею и сѣ | сими Ѹходы, а дали есмо вѣчно, а прѣ тѣ | бѣ архимандріи Никитѣ лаврашовскыи | сѣць нѣшь дѣхѣны, и спѣци на има Восѣ | іѣ, а Макаре, и иншии спѣци, а дѣрѣ | людеи было споронни пани Вѣковаа Гавсѣ | жѣ Фетид и с свои снѣ Іацкѣ, а пѣ Василии Прѣта | совѣ, а Ѹфонѣ сопни. А хто сие порѣши нашю | придане шпо есмо придали к Прѣто Бгѣма | при рѣсѣудитѣ со мною прѣ Бгѣ. А писѣ | пѣ Никѣскыи Паникратѣи».

¹ Отчет ординарного профессора императорского Варшавского университета И. И. Первольфа о научных занятиях за границей с 20 мая по 20 сентября 1882 г. // Варшавские университетские известия. 1883. № 2. С. 23–24.

² Симоні П. Мстиславово Євангеліє начала XII в. в археологічному та палеографічному відношенніях. Вводная статья. СПб, 1910. С. 40.

Арк. 29зв. «Мліію Бжію и прѣты | а его матере Мріа. Іа | пань Копашь Бѣли | ковичъ далъ еси на | Прѣтыа домъ в нови | ноу давали ми вѣ | чно к Лаврашевоу ма | наспырю из моеа | ѿчины при копы | ржи шестернаа | и тымъ хпо воуде | лъ по мнѣ, а дава | ти вѣчно непору | шьно, а при помъ | былъ панъ Васко | Воиниловичъ, а пи | салъ попъ списо | къ княза Лвовъ | снъ Федоръ, а при то | мъ былъ панъ Дѣшь | ко Гавсовичъ, Пепръ | Шювичъ, и Федько бра | лъ его, а Шишьневичъ | Іань |¹¹ А шьпо еси далъ в до | мъ Прѣтое даю вѣ | чно и непорушно. | А приславши архима | ндритоу Лаврашевъ | скомоу взати емоу | мощно, а нисомоу | емоу не переказити | взати емоу на ниве | з любого жипа. А хпо | бы то хопѣлъ пере | казити з моего ро | доу при моемъ жи | вопѣ, и а имъ не | перепоуцоу, а по мо | емъ живопѣ, Бже | и Прѣтаа не даи и | мъ того оучинити».

Арк. 84¹. Півустановом, як на арк. 23. «Се а равъ Бжи Григорѣи | далъ еси копу гро (2 стовп. — оуписа оу вобичиноу) | шеи а коли менѣ вѣ | пресетѣемъ а дрюю да | а коли не приду | семъ ины за пуно копу менѣ | помануть».

Арк. 84¹¹. Скорописом. «Се на па Ива Ѡликаірови Спретови | поскарбии гра велико | корола Казимира, запи | сѣ еси с свое іменъа з Бе | резовца прицѣ ко жита | к цркѣи Прѣстое Бгомлри | к Лаврашевѣ манастирю | вею а непорѣно штовы тое | жипо давали прироженни | мои и по мнѣ вѣдѣчьи к ма | настирю, а хто не всхоуѣ по | мнѣ дава | по жита суди емѣ | Бгъ. Пѣа оу Березѣци | авѣ і индѣ є. (на берегах іншоу рукою та іншими чорнилами) лета ҃сѣцѣд. Od narodzenia P. Xta Roku 1484».

Арк. 140зв. «Въ има Ѡца и Сна и Спго Дха. Се а | Пашко Ѡвоуховичъ | ливоуна Не | гневицкѣ снъ | погадавши еси съ своено | брапиено съ ливѣно Негне | вицкѣи Гринѣ, а с брапѣ | своимъ Михаилѣ, а съ деть | ми своими съ Семенѣ, а съ | Панкѣ записѣ еси на Пре | чистое домъ къ Лаврашевѣ | манастирю сеножалпи | двѣ Ѡколо нивы ншѣа | по перевесиемъ вѣчно и не | пороушно. А при то бы | ливоумъ Негневицкѣи Гри | а брапѣ мои Михаилѣ | а дѣти мои Сенко а Панко | а Ѡнто Ѡфремови, а пани | Митковое лю Васѣ а Степа | Живоуни, а Ѡндронь Кома | ровичъ».

Склад Євангелія

До цього апракосного Євангелія, окрім почергових читань, увійшли дві додані статті. Зокрема, на арк. 14зв. уставом [другої] половини XIV ст.: «Се же многогрѣшныи азъ Ієвъ написах кану сь, ѿ оумилѣнъа | и жалости и плача оу срдци».

«Кану и плачь стѣи Бци глѣ а пѣ а рѣмъ | іако по суху», який зайняв обидва стовпчики 14зв.

Арк. 174. Великим півустановом початку XV ст.. з Євангелія про тайну вечерю з цікавими фонетичними явищами заміни о→оу: грѣхоуѣвъ, оученикоумъ (дав.), доундеже, възмоужно та е→и: повдѣте (inf.), взнѣдети (imperat.), да не взнѣдети.

Страсні Євангелія починаються на 141зв., дванадцять же воскресних починаються на 158¹. На 160зв.¹ «Начало мѣмъ вѣмъ», без закінчення серпня від 29-го дня «оусѣвновѣнъє стѣ Ивана Прдѣча». У цьому місяцеслові звертає на себе увагу є лютого (арк. 175¹), в якому поминається «памѣ троса оу роуцѣви земли бывша при княжѣни Стопѣлчи и Володимѣри и Дѣдѣвѣ и Ѡлговѣ в лѣ · ҃х · ҃є · вѣ · ҃ · ҃а · ноци», що згадується й руськими літописами³, лише у скороченому вигляді. Так, за Лаврент.: «а фѣврала ҃є · трасеса земля предъ зарами вѣ ноци», за Іпат.: «Мѣсаца же в єї днѣ трасеса земля передъ лазорами», за Син. Новг.: «трасеса земля ҃є феврара...» У просторанній редакції не згадується ця пам'ять в жодному літописі повного зібрання.

Палеографічні особливості

Почерк рукопису — устав початку XIV ст. з симетрією у верхній частині літер. З особливо цікавих нарисів окремих літер слід відмітити: ъ у вигляді ѣ, а у вигляді ѣ, ж у вигляді ж та ѣ, а також ч як ч.

У використанні парних накреслень помітно таке розмаїття. Отже, і з'являється дуже часто замість звичайного и: приклонилъса 8¹¹, приближиса 49¹¹, оуши 57зв.¹¹, особливо ж у кінцевому складі рядка — жи | довськаа 3¹, межі | собою ... ѣсти | 17¹¹, остави | ть 44¹, блі | жнаго 46зв.¹¹, надовчи | телемъ 51¹¹, оуроди | воу 52¹, слышаті | 53зв.¹, оутверди | са 56¹, вьвши | 59¹¹, пи | цалникъи плі | цююць 61¹¹, вари | ти 74зв.¹¹, смѣри | ть 75¹, прииди | 77зв.¹¹, изыті | из него 125зв.¹¹. У слові Іисусъ зустрічаємо такі варіанти написання: ієъ, ієусъ 48¹¹, ієсоу 58зв.¹. Один раз подибуємо навіть ицѣлѣнъа 101¹¹.

Інокли спостерігається в цій пам'ятці заміна знаків ѣ та е. Вони рівнозначні у написанні: вѣроуѣте — вѣроуѣте 5зв.¹¹, ете 6¹, єдинъ 133зв.¹¹, єдинъ 134¹, ієвъ 178¹, ієрданъ. Один раз читаємо: ѣсти 139¹.

³ Звернув на це мою увагу академік В. Ягич.

Звичайне злите *ou* заміняється часто у всіх положеннях одним *y-ŷ*: *k nemu* 16^I, *nedugъ* 44зв.^{II}, *golubъ* 49зв.^{II}, ...*gradu* | *ŷe* 117^{II}, *pu* | *ti* 120^{II}, *du* | *ŷu* 145зв.^I, *nogъ* | 159^{II}, *slu* | *ŷaci* 173зв.^I.

Залишки церковнослов'янської основи

Писець пам'ятки юсів не застосовував, окрім єдиного випадку *ŷŷudъ* 101^{II}, але зберіг склад — *trъt-*: *posrъdъ*, *prъd-*, *prъ-*, *trъbникъ* 43зв.^{II}, 63зв.^I, , *trъboуѣтъ* 140^{II}, *mrъжа...*, *vrъmъbъno* 59^{II}, 85^I, *isplъvъte* 59зв.^{II}, *trъtъno* 76^I, 119^{II}, 160^{II}, *ŷrъbъ* 117^{II}, *strъŷaxuti* 152зв.^I, *strъgъŷe* 153^I, *ŷrъbъbъ* (gen.) 153^{II}, 156зв.^{II}, *oumrъti* 162^{II}, *srъdu* 165зв.^{II}, *ŷrъbъ* 180^I. Ї з'являється ще в наступних випадках: *vrъzda* 15зв.^I, 97зв.^{II}, *smъrisъ* 45зв.^{II}, 63^I, 161^I, *prъvъnъ* 167^{II}, 167зв.^{II}, *mladъnъ* 168зв.^{II}, 169^I.

Розтягнуте *otъ* (*vъ tъ*) та член речення зустрічаються дуже часто: *otъ* (*ŷasъ*, *dnъ*) 7^{II}, 8зв.^I, 41^{II}, 57^{II}, 95^{II}, 104^{II}, 173зв.^I, *ŷŷasъ* 83зв.^{II}. Член *hle* | *vosъ*, 21зв.^I, *prъzdnikъ* 22зв.^I, *mirъ* 39зв.^{II}, 41зв., 73зв.^I, *narodъ* 43зв.^I, *rabotъ* 65^I, 65зв.^I, 100зв.^I, 107^{II}, 135зв.^I, *rodъ* 53зв.^I, 98^I, 108зв.^I, 109^{II}, 132зв.^{II}, *rodъ* 116^I, *ŷramъ* 118зв.^I, *ŷlъkъ* 119^{II}, 153зв.^{II}, 173^I, *ŷlъkъtъ* 142зв.^I, *pozorъ* 122зв.^I, *obrazъ* 132зв.^{II}, 153зв.^{II}, *seloto* 151^I, *vъčenikotъ* 159зв.^{II}.

З інших залишків давньослов'янської основи варто відмітити *jezero* 46^I, 111^I, *jeđnъmъ* 54зв.^I, 134^I; *ъ* на місці грецьких *-ei-*, *-ai-* в словах як: *Moуѣti*, *inoдъti*, *arxieroуѣti*. З дублетного написання зустрічаємо: *skerbъ* — постійно, *skorbi* 68зв.^{II}, *popelъ* 53зв.^{II}, 95^{II}, *iziti* 11зв.^{II}, 92^{II}, 93^{II}, *izyti* 4зв., 45^I, 173зв.^I та *ouzkasъtъ* 75зв.^{II}. Трапляються ще деякі особливості, властиві переважно найдавнішим сербським пам'яткам: *nyna* 11зв.^{II}, 14зв.^{II}, 35^{II}, 95зв.^{II}, 106^{II}, *me* (ac.) 41зв.^I, *dekapoly* 78^I, *trъpezъ* 82^I, 83зв.^{II}, 120зв.^I, *nefistimiъ* 163зв.^I, *neustratiна* 166^I, *getsimanъ* 143^I, *neukъbъnъtъ* 166^I, *spiry* (ac.) 139зв.^{II}, *ŷmaty* 98зв.^I.

Грецьке *u* передається в більшості випадків через *ю*, *ou*: *lytirgy* 36зв.^I, 130^I, 131зв.^I, 135^I, 138зв.^I, 168^I, 179зв.^{II}, *myro* 91зв.^{II}, *moуro* 116^{II}, *ponoухидъ* 160зв.^I, *prozvюtera* 165зв.^I, *ankory* 172зв.^{II}, *kyopetъ* 168зв.^I (bis), 168зв.^{II} (bis), 172зв.^I, *kyryla* 176^I (bis). У слов'янських словах зустрічаємо це *ю* замість *и*: *oučytoe* 133^I, *poуti* (*πνευ*) 142зв.^{II}, цілком можливо, що за аналогією з попередніми явищами. Можна було б однак припустити і перехід *и* у середньовисоке німецьке *ü* (= французьке *u*) = руське *ю*, який відмічає професор Карський у білоруській вимові⁴.

Кінцеве *-z-* прийменників переходить часто в глухе *-s-*: *isъ* *crke* 3^I, *vesъ* *slavy* 14зв.^{II}, *vesъ* *slapogъ* 139зв.^{II}, *iskorabъ* 77зв.^{II}, 86зв.^I, *isъ* *дщере* 82^I, *isъ* *града* 86^I, *isъ* *села* 152^I; або ж в іншому випадку асимілюється та зливається з іншим звуком: *rasъpa* 3^{II}, *icъbъbъ* 44зв.^{II}, *icъbъbъ* 74^I, *icъbъbъ* 52^I, *vesъadъ* 107зв.^I, *vesъpъ* 139зв.^{II}, *vesъečъ* 157зв.^{II}.

Інші властивості правопису, навіть в галузі *z*, *ь* обумовлені, вочевидь, законами руської фонетики.

Особливості руської редакції

Долі *z*, *ь* в цій пам'ятці свідчать, насамперед, про його руську редакцію. Ці знаки втратили в низці випадків своє першочергове складове значення. Завдяки цьому у пам'ятці трапляються такі написання: *ŷo* 8зв.^{II}, 27зв.^I, 53^I, 82^I, 100зв.^I, *niŷo* 12^I, *ŷli* 54зв.^I, 62зв.^{II}, *ŷty* 64^{II}, *vs* (*κόμη*) 92^{II}, *vsъ* (*πᾶς*) 168^I.

Прийменники пишуться зазвичай злито з іменниками без кінцевого *z*, рівно як і дієслова рефлексивні з *ся* та перехідні з *мя*, *тя...* і, нарешті, злито з питальною часткою — *ли*: *moжетъ* 4зв.^I, *vъizъetъ* 103^I, *izbrъhъ* 17зв.^{II}, *ŷtoуtъ* 81^{II}, *vrъdъxъtъ* 82зв.^{II}, *primъtъ* 103^{II}, *postъditъ* 94^I, *oučъŷaetъ* 93зв.^{II}, *ŷimetъ* 97^{II}, *ŷkrъnetъ* 99^I, *proуŷaetъ* 101зв.^I, *ŷsolitъ* 102зв.^I, *ŷtъŷe* 178зв.^I, *vъmъŷe* 4зв.^{II}, *ksebe* 4зв.^I, *knemъ* 16^I, *stovoю* 27зв.^I, *izneго* 88зв.^I, *smъtъ* 91^{II}, *nadъvami* 100^{II}, *vdomoу*, *ktomoу*, *knemoу* 124^{II}.

Трапляються ще випадки пропуску основних складових *z*, *ь*: *prъvdenъ* *jestъ* 12^I, *pokrovno* 99^I, *skorouoуstъ* 57зв.^{II}, *nъ* *icъtъ* 47зв.^I, 100^{II} (*nъ* *icъtъ* 115зв.^I), *skregъetъ* *zoубъ* 125зв.^I.

В цілому, однак, використання знаків *z*, *ь* у значенні *и* замість чистих — *o*, *e*, *i*, переважає.

z замість *o*: *mъ* 12^I, *prъvъ* (adv.) 62^I, *ŷŷeŷe* 87зв.^I, *dnъdeŷe* *tъ* *zlika* *stъvъrъŷu* 138^I, *ŷotъ* (voc.) 85^{II}, *vъčenikъmъ* (dat.) 92зв.^I, *crъtvo* *самъ* 96зв.^{II}, *vъzini* 151зв.^{II}.

⁴ Карский Е.Ф. Белорусы. Т. II: Язык белорусского племени, в. 1. [S.l.], 1908. С. 265.

ь замість є, у закінченні 2-ї особи множини -те: (взи) прилететь 12зв.¹, боудеть 25зв.¹, вози кеть 31зв.¹, знають 38¹, шмать, прѣвидить 63^{II}, прѣстоупають 70зв.^{II}, помзшлають, хоцеть 89^{II}, творить 89зв.¹, любить и благотворите 89зв.¹, дадить, будеть, будѣть 89зв.¹, възспринасть, въззалуеть, въздрьдають, възплауеть, любить, добротворить 89зв.^{II}, небранить 94зв.¹, прѣвываить 95¹, оумбкеть 101¹. У закінченні третьої особи однини -еть: възстаньть 63^{II}, оудрастьть 69^{II}, приємльть 71зв.^{II}, рацетьть 102зв.¹, боудьть 148¹; і в низці інших випадків: послѣдъжь 92^{II}, тивьрьадьска 13¹, взі свободе боудеть... сѣма дврамль 25зв.¹, ѡ родь 73зв.^{II}, издречь 79^{II}, ащь 63зв.¹, лъжашь 66^{II}, 89^{II}, дьбри огньна 63зв.¹, по старчьскоу 84, ко ньмоу 85¹, ѿидь 85^{II}, внидь 86зв.^{II}, идь 87^{II}, печальнъ 70зв.¹, вьдоша, вьрха 86¹, кьзрь 86зв.¹ bis, наставник (вос.) 86зв.¹, приставльниа 88¹, горь вамъ 89зв.^{II}, сдь 95зв.^{II}, львгитъ 102¹, сьвроуть 115зв.^{II}, вертьпъ 148¹ bis, 149¹, (оуверьтитъ 155¹), свѣдилььствоують 151^{II}.

ь замість и: гальбѣа 43зв.^{II} bis, хрьземныа 130¹, видьте 137^{II}, ньктоже 80зв.¹ та у закінченнях (и—j гол.) майже завжди: ильа 7¹, црѣвьа бѣжыа 5^{II}, 60^{II}, оудъзиханыа 14зв.^{II}, писаныє 39зв.¹, рождьє 39зв.^{II}, соудьанга 45зв.^{II}, змыа 49зв.^{II}, 64¹, 96зв.¹, 164зв.^{II}, ныа 53зв.¹, косыавшю 57зв.¹, дьаволь 60^{II}, лыати 66зв.¹, трыє 75зв.^{II}, жрьвьыа 152зв.^{II}, випадки з -ѣныє, законооучитель (п. pl.) 89¹, і замість ѣ: приставльниа 88¹, свѣдильь- 151^{II} (-ѣль- 150^{II}), трьтыєє 42зв.¹ bis, трьтыаа 152^{II}, жрьвьыа 152зв.¹, вьльбоудъ 63зв.^{II}, свѣтъ свѣтитьса 2¹, свѣтъныа 12зв.¹, якщо ці випадки з трьт-, свѣт- (цвѣт) не належать до більш глибокої давнини давньослов'янської редакції.

Зворотне явище: о замість з та є замість ь в рукописі майже превалює.

о замість з: искахо 22^{II}, члѣкъ бѣ то 55зв.^{II}, дидрагома--зма 62зв.^{II}, даро 63зв., домо 66^{II}, 109зв.¹, ветохъи (ас. pl.) 66зв.^{II}, народо же 66зв.^{II}, 69¹, отроко 74¹, ѡво 78зв.^{II}, прѣрѣко 79^{II}, во всехо 79зв.^{II}, притокнеши 85^{II}, приточю 85зв.^{II}, друго 86^{II}, ѡ мнозѣ 99¹, ѿ оусто него 99¹, живо 101зв.^{II}, ѡноже 102¹, вьно (= геть) 102зв.^{II}, петро 112¹, сестро (с. pl.) 112¹, ѣ оуродивъ ѣ же моудро 83¹, варитимесѡ 112зв.^{II}, ѡно 114^{II}, 120зв.¹, глѣте (3 pl.) 114^{II}, ньмоше 122^{II}, свѣто 138¹, 148зв.¹, разоумѣво же 146зв.^{II}, сихоже 146зв.¹, възлюбило неси, азо, реко 148¹, малохъ 148зв.¹, азъ имамо 148зв.¹, александровоу 152¹, ѿ волхво 168зв.^{II}, въз прѣрѣчхо 170^{II}, изо ѡчесе 48зв.¹, надо вчѣтелемъ 51^{II}, подо властью 55зв.¹, со вченикъ своими 117зв.¹, изо ѡблака 182зв.¹, подо ѡдромъ 69¹, прѣдостоить 69^{II}, ѡтоиде 71зв.¹, ѡтоити 74зв.^{II}, прѣдо ѡчима 80^{II}, подоножью 80зв.^{II}, подовластьми 95зв.¹, прѣдвораты 95зв.^{II}, ѡтоиметь 97¹, надо вѣмь 100зв.^{II}.

Перед йотованими звуками з подовжується в з: видѣлзи и 34¹, ѡставимъзи 34^{II}, прославихъзи 35¹, нѣтъзи 67зв.¹ bis, приведохъзи 63¹, ѡблекъзи 156¹, оубинимъзи 68зв.¹, приведохъзи 73зв.^{II}, ѡвѣщавъзи іъ 76зв.^{II}, прославихъзи 137зв.^{II}, приѣтъзи 161зв.¹, видѣвъзи 163¹, повитъзи 167зв.¹.

У цих же випадках ь переходить в и: вѣмни 29^{II}, исповѣмни азъ 47зв.¹, ѡсоудити 57¹, недостоитиєа, имахоути 70зв.¹, молахоути 70зв.^{II}, 81¹, гнетяхоути 79¹, слъшати 81¹, держахути 87зв.¹, оузлюбити 95зв.¹, ньмети 101зв.¹, да ижденоути, въздасти 101зв.^{II}, възпрашахоути 109зв.^{II}, 111^{II}, 114^{II}, почтети 137зв.^{II} та єдиний випадок йотації чистого голосного під впливом попереднього йотованого звуку: цѣли ѣки голуьє 49зв.^{II}.

Трапляються також ще декілька випадків заміни з — зѣ, оу: по пльти 24зв.¹, взѣ коупѣ 104зв.¹, имъи (дав.) 89зв.¹, ѿ чѣтърь вѣтръ 54зв.^{II}, со вченикъ своими 117зв.¹, не имоуцоумъ (дав. одн.) 82¹, изьстъ бѣжи 85¹, 85зв.^{II} bis, ишедоушю 79¹, сьсздъ 154¹, всакъ волѣзнь (знах.) 165¹.

Стосовно ь помічаємо часто заміну з є, и, особливо у закінченні 3 sg. -ть та 2 pl. -те. Тож, 3 sg.: възвѣсте 40зв.^{II}, вѣсте 43зв.¹, измете 55зв.^{II}, кльнетеса, кльнетеса 63зв.¹, творите 68¹, входите, исходите 71^{II}, погоубите ю 71зв.^{II} bis, не дасте са 72зв.^{II}, ѡтвержеса 73^{II}, бѣситеса 73зв.^{II}, ѿпоуститеса 74¹, ѿпустите 80¹, кто имете 82зв.¹, кете 91^{II}, проповѣстеса 99^{II}, ньсте 113¹, ѡставите 113^{II}, сьгрѣшите 113зв.^{II}, ѿць любите вы 147¹, грядѣте 170^{II}; 2 ос. наказ. одн. виже 43зв.^{II}, даже 67¹, 70зв.^{II}; 2 особ. множ. (ви) приємльть 89зв.^{II}, кеть 43зв.¹, възспринасть 89зв.^{II}, въззалуеть 89зв.^{II}, въздрьдають, възплауеть 89зв.^{II}, любить, добротворить 89зв.^{II}, не бранить 94зв.¹, прѣвываить 95¹, помзшлають, хоцеть 89^{II}, творить 89зв.¹, любить и блготворите, дадить, будеть, будѣть 89зв.¹.

ь подовжується у є, и: излитѣннъ 4зв.^{II}, оуазвеленаго 14зв.^{II}, колкожедо 40^{II}, хлѣвъ гаченъихъ 30^{II}, истиненъзи 40зв.¹, вифлєсмєскъзи 43^{II}, слоужеву 40^{II}, члѣкьзѣдеца 53зв.^{II}, члѣкоаде|ца 91^{II}, во црѣствѣи 60зв.¹, 154зв.¹, приступлєше 63^{II}, възземльть 66зв.^{II}, коупцемъ 105^{II}, ѡставлєше 118^{II}, мездю 70зв.^{II} (мъз- 70зв.^{II}, мъз- 76^{II}), безмезденику 181¹, скарисѣдєскаго 67зв.¹, слѣпецемъ 71^{II}, мѣтре (знах.) 71зв.^{II}, хлѣбенаго 73¹, тепрпєлю 74¹, ѣ тысаце 80¹, законеникъ 80зв.¹, беззаконеникъ 121зв.¹, възнеже 83^{II}, властеникъ 84¹, прѣдамею 85¹, ѡвєщеника 86зв.^{II}, послушєство 87зв.^{II}, ѡвєлєздоуль 96зв.^{II}, ищєтєни 99^{II}, ѡбращєшєса 102^{II}, рацетьть 102зв.¹,

царствине 109^I, 139^I, пианествомь 119зв.^I, алчєна 119зв.^{II} (алчана 120^I), менешихъ 120^I, празденикы 122^I, невѣрствью 125зв.^{II}, ноже 148зв.^I, пристоуплєше 149зв.^{II}, 163зв.^{II}, оумьшлєшю 167^I.

Зважаючи на переважання написань по типу терныє, людые, оубыєнь та такої ж частої заміни ь—є до цього розряду явищ відносимо випадки оберненого подовження (и=ь=є) у словах: тернеа 68^I, людеє 71^I, оубєнеоу 73^{II}, вєєши 149^I, вєахоутии 150^{II}, сєвастєана 166зв.^I, бѣ исакєнєвъ 114зв.^I, сєргєа 164^I аналогічні до нинішнього білоруського та російського — шея, лейка, воробей тощо.

В рукописі трапляються ще побіжні випадки заміни ь—ь: кєжє 67^I, нь (=нє) 146зв.^I, прѣдъ 84^I, що відбулося від імовірних написань ьь, нь, прѣдъ.

Відзначені випадки заміни ь—о, ы, оу та ь—є, и, ѣ дозволяють зробити деякі висновки щодо звукових відтінків голосних (глухих) у живій вимові писця. Оскільки замість наголошеного о з'являється ь (у словах: мзи, хъщєни, дъндеже, ствѣршю, сотонъ, вѣченикымъ, самъ, вѣини, вѣно), а о замість ь з'являється виключно у ненаголошених складах (сихо, народо), то з цього випливає, що о під наголосом пересувалось у тильну частину ротової порожнини ближче до основи язика, що цілком узгоджується з його середньотильним (mid-back) положенням; до цієї ж межі наближається й глухий ь, коли він замінюється чистим голосним о.

Аналогічну появу ы замість ь у ненаголошених кінцевих словах та ь замість ы у наголошених складах (чєтѣрь, совченикъ), поруч з такими ж випадками заміни ь—оу примушують бачити в цьому закономірному наближенні (напів)голосного ь в бік ударних задньоязичні о, ы, оу.

Умови заміни ь—и, є, ѣ такі ж самі, що й для ь, тобто, наголошені ѣ, и переходять у задньоязичні голосні, наближаючись таким чином до ь, який знову пересувається з гортані в бік чистих зціплених є, и.

Стягнення

З долею ь, ь поєднані два види стягнення: 1) випадки з нескладовими ь, ь та 2) випадки зі складовими ь, ь. До них приєднуються ще: 3) випадки уподібнення та злиття голосних.

Тож, 1): а) у зв'язку з втратою складового значення ь, приголосні під час зустрічі уподібнюються (дзвінкий глухому) та зливаються в один звук: бескровица, бесаногъ, або ж глухий с переходить перед дзвінким в у дзвінке з: зборѣхъ 49зв.^{II}, зборъ 55зв.^{II} (изборъ 144^I), зборнаа 155^{II}, звираєть 97^I, нѣзгрѣшаи 164^{II}; б) дієслівні закінчення 3 особ. суч. ч. затверділи: ѿиоуцаютиса 92^I bis, боудоу троуси 115^I, боудє троупъ 132^{II}, но и боудоу знамѣнья 119зв.^I.

2). Випадки стягнення зі складовими ь, ь: воцѣ 48зв.^I, 90^{II} bis, воци 109зв.^I, ковцамъ 165^{II}, поруч з воцѣ 48зв.^I, изоучєє 90^{II}, вѣ | воцѣ 91^I bis, кѣснѣкємоу 142^I, изѣтѣ бѣжи 85^I, 85зв.^{II} bis.

3). Уподібнення та злиття голосних: разорѣньяа 52^I, сѣтѣньяа 135зв.^{II}, сѣтѣпихарѣ 163зв.^{II}, сѣтѣкєтерини 165зв.^{II}, мьнозицють 108зв.^{II}, члѣкъ призвавьи 103^I, кнємоучєникы 132зв.^{II}, таиспустити 167^I, сєженасадєтѣ 83^I, дажчєноуть и 125зв.^I; (це зникнення наступного і під час зустрічі з попереднім а помічаємо і в галицько-руській назві «Прокаліїв сад» (=пророка Іллі церкви сад в Крилосі біля Галича), нєхлѣбѣ ѣдиномъ 85^I, нєсьмь ницє нє докєчлѣзъ 67^I, вєдоша и кѣи | афє 144^I, нєчѣє вкамєни 157^{II}.

Сюди ж слід віднести і випадок складового скорочення: смотє цѣтѣцє 100зв.^I.

Переголосування грецьких α, ο в о, а; перехід ε в о

Грецьке ο переходить на руському ґрунті в а: араматы 158зв.^I, манастѣра 177зв.^{II}; грецьке α переходить в о: сотона 85^{II}, 96зв.^{II}, 105зв.^{II}, 164зв.^I, магдолъини 92^{II}, лазоръ 95зв.^{II}, 127, 128зв.^I, осона 129^I, потапыа 166^I, огафѣ 175^I; грецьке ε перегаласується в о: олєна 78зв.^{II}, полагъа 164^I та навпаки: кєрдана 7^I, 14^{II}, 14зв.^I, кєсифъ 14^{II}, 17^I, єсифъ 122^I, 154зв.^I (и з втратою початкової йотації) осифъ 14зв.^{II}, ѡсифовъ 85зв.^{II}.

Повноголосся

Виключаючи наведені вище випадки збереження давньослов'янського трѣт-, у пам'ятці переважає східнослов'янське (руське) повноголосся: смєрти 7зв.^{II}, вєрви 3^I, держите, держатѣса 9зв.^I, вєрь | хоу, почєр | пѣтє 10^{II}, вєрь | гоша 29зв.^I, вєрьгъше 152зв.^I, ѡдєрєтѣвєса 48^{II}, вєрвьна 48зв.^I, жєрцємъ 54зв.^I, -ьцо 87зв.^{II}, жєрцѣмъ 93^I, жєрчѣскы 62^I, тєрьнии 57зв.^I, померѣкнєтѣ 64зв.^{II}, 115зв.^{II}, 122^{II}, 132^I, посрѣдѣ тєрнеа, тєрныє 68^I, ѿвєржєтєса 73^{II}, мєртви 90зв.^{II}, вѣмєртъ 125зв.^{II}, пєрвомоу 103^I, 105^I, тєрпѣнья 108^I,

двери 109^I, червь 111^I, зерно 113зв.^{II}, перьстѣнь 116зв.^{II}, вертьпъ 148^I, дерзъноу 154зв.^I, напол(ните) 10^{II} bis, 22зв.^I, 119^{II}, 147зв.^{II}, 154^I, 180^I, доволѣеть 37зв.^{II}, оумолзвни 66^{II}, торжникомъ 3^{II}, 83^I, торжищихъ 133зв.^{II}, должникъ 65зв.^I, долженъ 103^{II}, 162^{II}, скоропина 96зв.^{II}, 105^{II}, толоци 109^I, да оумолочитъ 112^{II}, оумолчатъ 120^{II}, столпъ 113зв.^I, малоухъ 148зв.^I, кровъ 151^I, трость 154^I, дерзъноу 154зв.^I.

Явища в галузі приголосних

Замість старослов'янської групи жд з'являється постійно одне ж: вижь 4зв.^I, прѣже 4зв.^{II}, роженое 5^{II}, 5зв.^I, рожьеса вней 167^I, рожьеса 168^I, ѡсужьные 7зв.^{II}, вижю 9зв.^I, соужю 12^I, надежа 14зв.^I, надежь 163^{II}, зижителю 14зв.^I, прихожю 27^I, чюжахоуса 27зв.^I, забложьша 44^I bis, повѣжь 44^{II}, стржеть 63^I, даже (=дажь) 67^I, ѡдежею брачнено 78зв.^{II}, во ѡдежи 90зв.^{II}, ѡвихожаше 79^{II}, исхожаше 88зв.^I, граждане, гражане 104^{II}.

Аналогічно основне шт (дцѣрь) замінюється один раз новим злитим ч: дчѣрь 101^I.

Шиплячі виголошуються місцями ще з очевидним м'яким відтінком: вложю 9зв.^I, вѣстоацію 7^{II}, плаующеиса 45^I, крѣюса, чашю 76зв.^{II}; але, втім, вони затверділи, через що після них з'являється часто ѣ замість відповідного и: не ропьцѣте 7^I, вѣвашѣмъ 24зв.^I, 31зв.^I, 108^I, оу дѣши вашѣи 52зв.^I, ѡсажѣте ма 36зв.^I, помещѣте, ищѣте 48зв.^I, 50^I, 52зв.^{II}, помещѣмъ 156зв.^{II}, оумещюще 48зв.^{II}, жерцѣмъ єдинѣмъ (дав.) 93^I, оу чюжѣмъ 112^I, исходѣщемъ 172^I.

До систематичних явищ належить передача ѣ через ф: назареф 4зв.^I, 65зв.^{II}, 85зв.^I, 167зв.^I, 169^I, єлисаѣѣ 160зв.^{II}, матѣѣ 88^{II}, фомоу 88^{II}, афѣнина 165^{II}, фѣдосѣ 177зв.^{II}.

Дрібні фонетичні явища

Момъиде поруч з мимойде 102^I, вѣверъсто 5^I, выштѣ 5^{II}, 5зв.^I, 150зв.^{II}, 162зв.^I, излишьше 57^I, 175зв.^I, послужьства (=шьства) 118зв.^I, тришды 143^I, со хррта 152зв.^{II}, хотаще 97зв.^I, вѣвѣцѣавъ 101^{II}, кде 103зв.^{II}, фесѣхтѣста 169зв.^{II}.

Випадки асиміляції та дисиміляції плавних: вѣкораври 66^I, калфоромѣ 67зв.^I, 179^I, калѣфомѣ 88^{II}.

Звук г пропущений у словах: єда 22^I, вѣство 115зв.^{II}, 132^I, єнопетъ 168зв. (4 рази), 172зв.^I та аньєлзи 5^I.

Після губних перед йотованими голосними вставне л відсутнє: коупать 74зв.^{II}, 79зв.^{II}, потопагии 75^{II}, слава бѣ – славахоу 89^{II}, слава 91зв.^I, 109^I, 163^{II}, 168^I, ѡставють 1зв.^I, да погоувють 151зв.^I.

Грецьке 'εμπαχηλ передано через єманоуилъ 167^{II}, подібно як в інших пам'ятках зустрічаємо єманоуєъ.

Грецьке закінчення збереглося у: матѣѣисѣ, колєсѣ, фадисѣ 49^{II} та передане дуже близько до оригіналу в слові аньдрѣѣ.

Особливості флексії

У відмінюванні помічаємо певні сліди руської редакції.

У родовому відмінку однини прикметників з'являється закінчення -ого: всякого чѣка градуцаго 2^{II}, цвѣтъца польского 52зв.^{II}, ницего 120^I.

У прикметниках жіночого роду переважають короткі називні закінчення: боурѣ вѣтрѣна велика 69^{II}, оу страну гергесиньску 58зв.^I, оу весь самариньску 94зв.^I, дщеръи єрѣслимьскѣна (кличн.) 122^{II}, 156зв.^I.

Загалом, короткі називні закінчення прикметників помічаємо часто: сѣлѣмъ великомъ троубньмъ 64зв.^{II}, сѣлѣмъ великмъ 66^{II}, стархомъ великомъ 69зв.^I, глѣмъ великомъ 86^I, 106^I, ѡгнемъ великомъ 86зв.^{II}, камѣньемъ добромъ 108^I, ѡ мнѣ самомъ 24зв.^I, класѣи ищтени; дверемъ затвореньмъ 9зв.^{II}, старѣшинамъ жреческамъ 52^{II}, 108зв.^I, 109^I (є і -імъ 76зв.^I, -ымъ 121зв.^I), дѣтемъ сѣдѣшамъ, проглашаюшамъ 53зв.^I, оумоучнахъ ситахъ 60^I, оумзвенама роукама 71зв.^I, многомъ ажемъ свидѣтелемъ 144^I, 149^{II}, книгами єлиньскѣми, римьскѣми, єврѣискѣми 153^I, вризахъ бѣлахъ 159^I, владзикахъ инодовахъ 168^{II}.

Трапляються, однак, ще й повні форми старого складного відмінювання: добримъ срдцѣмъ 93зв.^I, хоулившюоумоу 99зв.^I, вѣмалыихъ сѣхъ 103зв.^I, законеихъ дѣлъ 31зв.^{II}.

У відмінюванні іменників спостерігаємо такі відмінності: змішування основ, що виражається у паралелізмі закінчень — кличний (сѣоу) сѣе 112зв.^I, сѣ поуте 96зв.^I, як дьне, о лицемѣрьихъ — лицемѣриихъ 81^I з лицемѣрьихъ (пор. рѣвъ) за зразкомъ дѣврь.

Змішування відмінків, що відбувається іноді від синтаксичного стягування, як глѣи іаже глѣю 21зв.^I, власзи шцтени 51зв.^I, посланиа кнеи 64^I, хромъла вѣсныи (ас.) 71зв.^I, дъски (ас.) 77^I, книгъзи распоустъныѣ 111, ѿ старецъ людскихъ 143зв.^I.

У закінченнях іменників жіночого роду помічаємо такі явища: ѿ земля 9^I, кола моена 12^I, сѣоѣ бѣци 163зв.^I, сѣоѣ бѣци 168зв.^I, сѣѣна келиавъи 168зв.^I, наталыѣ 183^{II}, птиць нѣныѣ (наз.) 57зв.^I, пасхѣ 162зв.^I.

Змішування основ у відмінюванні прикметників: на послѣднѣмъ мѣстѣ 110зв.^I, ѿдежею врачѣню 78зв.^{II}, ѿкрестънаѣ вси 92зв.^{II}.

Руська редакція у відмінюванні займенників знайшла відображення у таких випадках: товѣ 5зв.^I, 10^I, 75зв.^{II}, 180^I, собѣ 2зв.^{II}, 12^I, 12зв.^I, 74зв.^{II}, 96зв.^{II}, 138^{II} паралельно з тебѣ, себѣ = тебе, себе (дав.). На підставі переходу вузького є в ь в рукописі переважають написання: о сѣмъ, нѣмъ, всѣи земли, вѣ твоѣмъ, моѣмъ, своѣмъ.

У відмінюванні дієслів зустрічаються такі особливості: у закінченнях третьої особи аориста та минулого недоконаного з'являються закінчення теперішнього часу: вахоуть 32зв.^{II}, видахоуть 67^{II}, идашьє 61^{II}; трапляється ще аорист з переголосованим о у є: сѣблюдѣхъ 39зв.^I, 145зв.^{II}.

У складних утвореннях дієприкметник узгоджується з іменником: аще выша силъи выльи 53зв.^{II}, вѣтви боудоуть омладѣльи 115зв.^{II}. У множині дієприкметників теперішнього часу закінчення чоловічого роду -єи та ии чергуються: плачѣющєица, ачѣющєи и жажѣющєи ... блѣнєи чѣтєи ... милостивєи 45^I, ачѣющєи 88зв.^{II}.

Утім, примітне ще затвердіння закінчення третьої особи теперішнього часу, особливо у поєднанні дієслова з питальною часткою — ли та зі зворотним займенником са (пор. вище).

Діалектні особливості

Заміна оу – вѣ у пам'ятці майже закон. Тож читаємо: ѿпросать 2зв.^{II}, 7^I, 14^I, оу капѣрнаоумъ 3^I, оуздвигни 3^{II} bis, оусаженъ оу темницю 3зв.^{II}, оузаконѣ 4зв.^I, оуходѣаца 5^I, оузнєє 5зв.^{II} bis, оузвѣратистаца 8зв.^I, оуздрадоуимосѣ 9^{II}, оуноутрь 9зв.^{II}, оумѣстаць 10^I, оускрѣшаєть 11^{II}, оусхъггать 13^{II}, оунидє со вѣеникъзи оу корабль ... оулѣзоша 13зв.^{II}, оусклицаше, оуздыханъа 14зв.^{II}, оузъмоуцаше 20зв.^{II}, оузати 21^I, оузыидє 23зв.^I, оу огнь мѣцоуть 40^{II}, оуздаси 45зв.^{II}, оузвѣсивиисѣ 54^I, оустокъ 55зв.^{II}, 64зв.^{II}, 132^{II}, оускѣєє 60^I, оузлюбленъи 65зв.^{II}, оустани 91зв.^{II}, оузведъ, оузгласъ 95зв.^{II}, оувєди 96^I, оузвращѣосѣ 97^I, оускою 101^I, оуспать 104^{II}, оуплюоувѣ 109зв.^I, равѣоуи 112зв.^{II}, оуѣханъє 129зв.^{II}, оузможно 143^{II}, оувєрьтє 159зв.^{II}, оузъиграца – оуздродовасѣ 160зв.^{II}, прозоутѣра 176^{II}, 177^{II}, 179^I, 180зв.^{II}.

В замість оу: вѣеници 3^I, 21зв.^{II}, 86^{II}, вѣеникомъ 10зв.^{II}, 17зв.^I, 45зв.^I, 96^I, ѿ вѣѣныи 23зв.^I, навѣи вѣѣнъи своѣа 96^I, надѣвѣтєлємъ 51^I, вѣнє кєть (оує) 34^{II}, во вѣстѣхъ 44^{II}, вѣокъ 100зв.^I, вѣпражнѣєть 101^{II}, кто вѣбо 102^I, 106зв.^{II}, вѣє 107^{II}, во вѣтѣрѣ 108^{II}, во вѣо 121^{II}, во вѣи 125^{II}, во вѣшью 160зв.^{II}, вѣмѣвѣнъє 139зв.^{II}, 140^{II}, вѣмѣвальницю 140^I, завѣона 177^{II}, во вѣилици 175^{II}, нѣ вѣдѣють 177зв.^{II}.

Під час зустрічі двох голосних трапляється декілька разів вставне в: иван 12^I, 73зв.^{II} (частіше: ианъ 7^I, 12зв.^I, 48^I, 53^I, 70зв.^I, 88^I), иванъи прѣрка, оу водѣръ 91зв.^I, вѣ сѣѣи вѣвѣторнѣ 132зв.^{II}.

Також частою є заміна о – оу: послушьствѣєть 27зв.^I, послушєствѣюєтє 98зв.^{II}, трѣдистєсѣ ... трѣудишасѣ ... оутѣодъ 28^I, нарѣдъ глѣхо 35^I, вѣрѣєши 37зв.^I, свѣдєтєсѣ 39зв.^I, вѣдєтє 51^I, нє многощє 51зв.^I, радѣмѣти 57зв.^I, пасѣєи 58зв.^{II}, горѣшнѣ зерноу 69^{II}, минѣлъ кєть 74зв.^{II}, наѣчи нѣи 96^I, плакахоєа 156зв.^I.

Оу замість о: вѣрѣдѣша 29зв.^I, поу поути 117^{II}, сѣ посоухъи 118^{II}.

Сюди ж слід віднести і скузѣ 89^I замість скозѣ 93^I, 97^I, 97зв.^I, 99зв.^{II}, 108зв.^{II}, 110зв.^{II} зі сквозѣ 92^I, 112^I.

Переголосовання є – о: нєвѣи 66зв.^{II}, лєгєнъ 69зв.^{II}, сѣблюдѣхъ 39зв.^I, випадки кєсифъ та ін.. вище, монє 69зв.^{II}, нєвѣномъ 75^I, свѣршѣнъє 102зв.^{II}, оумѣють (= -єтє) 101^I, жю 90зв.^I, 170^{II}, всєлюнооу 167зв.^{II}.

Заміну є – и помічаємо у таких випадках: прѣвидитъ 63^{II}, оукрадиши 67^I, вєсьцьстинъ 70^{II}, гєнисдритъскоу 77зв.^{II}, гинасарєтѣску 80^{II}, вѣ имѣти 80зв.^I, доидєжє 82зв.^I, вѣзъигратъ 88зв.^{II}, помєтинъ 97^{II}, кєвѣинъи 175^{II} — сѣвѣрѣнєкъ 79зв.^{II}, мєноутъ 116^I та вище відмічені випадки заміни и – ь – є: вєєши тощѣ⁷.

Щодо звуку ь зустрічаємо заміну ь – є та ь – и.

⁵ Пор.: Карский Е. Ф. Указ. соч. С. 120, та о замість оу, с. 293–296.

⁶ Карский Е. Ф. Указ. соч. С. 222.

⁷ Карский Е. Ф. Указ. соч. С. 260, 269.

Замість *ѣ* з'являється *є* часто у давальному відмінку займенників та дієслів: тебе 5^{II}, 33зв.^I, 44^{II}, 69зв.^{II}, 73^{II}, себе 4зв.^I, 7^{II}, 11^{II}, 24зв.^{II}, 33^{II}, 40^I, 79зв.^{II}, 103^{II}, горѣ келеснѣстѣи 106^I; у місцевому відмінку *оу* грѣсѣхъ 33зв.^{II}, во ѡдежи славиє 90зв.^{II}, въ заклѣ 101зв.^{II}, не вѣде (васъ) 33зв.^I, 109^I та в словах: хлебось 21зв.^I, грѣшникъ 33зв.^I, 109^I, кѣсть (ѣсти) 36зв., кѣсти 100^{II}, вълезе 92^{II}, некто 101зв.^{II}, некъи 115^I, телеса 163^I, ицельаше 178зв., секира 170^{II}.

Поява *ѣ* замість *є* у закінченнях рідша: ѿиде 19зв.^I, придѣ 102^I, 105^I, идѣть (3 sg.) 170^{II}, проте частіша в основах: ѣще 110зв.^{II}, зѣмл- 5зв.^{II}, 62зв.^{II}, 64зв.^{II}, 69^{II}, вѣлью 13зв.^I, 52^I, младеньц- 14зв.^I, 54^I, 104зв.^I, дшѣвын- 15зв.^{II}, небес- 60зв.^I, 104^{II}, словѣс- 85зв.^{II}, птѣнца 64^{II}, 173^I, жѣнескъ 65^{II}, ѡжѣнѣса 62зв.^I, мѣщюуть 40^{II}, обрѣмѣнь- 54^{II}, ѡвѣщници 64^I, пѣчѣрьскаго 171зв.^{II}, ѣдѣсать 102зв.^{II}, келѣфѣрыа 166зв.^I, капѣрнаоумъ 6^I, 13зв.^I, 19^I, 55^I, келісавѣфъ 160зв.^{II}, гѣрманна 178зв.^{II}.

Нове *ѣ*. На місці вузького *є* з'являються у закінченні -еніє всюду —*ѣ*: знамѣннє 3^{II}, гавѣннє 8^I, прѣломлѣннє 8зв.^I, очнѣннє 10^I, вѣскрѣшнє 12^I тощо. Окрім того, у таких випадках: ремѣнь 7^I, камѣнь 96зв.^I, перѣстѣнь 116зв.^{II}, *оу* коупѣли 32зв.^{II}, дѣлатѣль 76^I, 94зв.^{II}, 95^I, стронѣль 103^I, оучѣтѣль 90^I, ѿтѣжатѣль 113зв.^I, свѣдѣтѣль 149зв.^I, 150^I, искоусѣтѣль 170зв.^{II}, вѣсѣлыа 14зв.^I, зѣлыа 98зв.^I, шѣстѣюдѣсатъ 68^I, 69^I, шѣстѣ 105зв.^I, сѣдмь 82^{II} bis, дѣтѣрь 51зв.^{II}, 61, 105зв.^{II}, дѣтѣрь 101^I, пѣщѣ 52зв.^{II}, 60зв.^{II}, 61^I, 100зв.^I, оугниѣтахоуть 99зв.^{II}, (в)нѣмь 2зв.^I, 4зв.^{II}, 7зв.^I, 21зв.^{II}, 61^{II}, 85зв.^I, 91зв.^I, 150^{II}, (вз)сѣмь 21зв.^{II}, 62зв.^I, 94^{II}, 137зв.^I, 167зв.^{II}, сѣи (дав.) 27^{II}, по вѣси земли 72зв.^I, 85зв.^I, 86^I, 119^{II}, 121зв.^{II}, ѡ вѣмь 84^I, вз своѣмь 79^{II}, 113^{II}, твѣомь 94зв.^I, 164зв.^I, мѣмь 103зв.^{II}.

Заміну *ѣ* — і спостерігаємо в таких випадках: се два виаєта 7^{II}, 180^I, виахоу 135^{II}, 137зв.^I (имр. взи-), на ѡвчи коупили 20зв. (коупѣль 20зв.), висѣтѣса 63^I, гришници 89зв.^I, приѣшѣ 67^{II}, запрѣти 92зв.^I, свѣтѣтѣса 104^{II}, скоудѣлнѣи 151^{II} (скоудѣл- 151^I), ѡсинѣть 176зв.^I, ниѣстовъ 67зв.^I, у прѣтворѣ соломони 31^{II}, прѣвѣдимъ 92^{II}, ѿидѣи (аор.) 106зв.^I.

Префікс *прѣ-* з'являється декілька разів у вигляді *при-*: прибивающеє 16^I, привѣваєть 143^I, приидеть 116^I, припоѣсѣта 140^I, 142^I, да приминеть 143^{II}, приклонъ 154^I, прилюбовѣннє 164^{II} та, навпаки, замість *при* з'являється *прѣ*: прилѣжа, прѣлѣжнємь 102^I, прѣтѣвѣрь-прѣтворъ 149^I. В останньому випадку можна було б пояснити це передачею грецького *αι* через *ѣ* (πραιτόριον); в інших випадках замість *ѣ* з грецького *ει* з'являється *и*: сѣдоукии 107зв.^I, 109^{II}, архѣиєри 148зв.^I, ирѣмии 151^I, маковии 182^I.

Заміна *и* — *ѣ* спостерігається у таких випадках: сылоуамли коупѣли 32зв.^{II}, чѣтѣ (наказ.) 132^I, кнѣзѣи 147зв.^{II}, дружѣи 166^I, ѿкрил 164зв.^I, антѣпѣи 177^I.

Випадки *акання* помічаємо в рукописі у появі *а* замість ненаголошеного та наголошеного *о*: лоукаваннѣа 81зв.^{II}, 106зв.^{II}, лопѣта 170зв.^{II}⁸, ненаголошеного та наголошеного *є*, *ѣ*: алуана 120^I, сѣ ваѣєра 142^I, вѣсплаѣтѣса 146зв.^{II}, прадаєть 151зв.^{II}, маркоуриа 165^I, Климанѣта 166зв.^{II}, 172зв.^{II}, 179^I, вѣдѣаше 105^{II}, исѣалахоуса 181зв.^I, ѿваѣца 25зв.^I⁹ та, нарешті, *и* замість *ѣ* в усіх положеннях: ака 100зв.^I, фѣсѣфалакта 175зв.^{II}, старѣвшанамъ 183зв.^{II}, *и* та капѣрнаоумѣ 54^I¹⁰. Сюди ж належать і випадки появи *и* замість *ѣ*: пѣть (ѣ.) пѣщѣ 99^{II}, аѣє вси вѣзнѣтѣса (3 рл.) 117зв.^I, приимѣте идѣте 142зв.^{II}¹¹.

У класі *приголосьних* примітні такі випадки: 1) затвердіння *р*: ваграницю 95зв.^I, ѣзеро горѣще 111^I, прямо 117^I; 2) заміни *ц* замість *ч* з початкового *ц*: жрѣцьска 118^{II} та 3) поява групи *жч* замість початкових *ж* та *жд*: ижѣноуть 16зв.^I, 55зв.^I, 107зв.^{II}, 134зв.^{II}, 146^{II}, вѣжѣлѣшѣа 59^{II}, ижѣизають 60зв.^I, вѣжѣегъ 97^{II}, 98^{II}, оужѣегъ 161зв.^{II}, оужѣелѣте 104^I, 139^I, ижѣившю 116зв.^I, вѣжѣадаѣхъса 120^I, дожѣъ 51зв.^{II}, 52^I, 82, 107зв.^{II}, 125зв.^I, 134зв.^{II}, 146^{II}, 158^I, ѡдѣжѣи 104^{II}.

Беручи до уваги паралелізм явищ: *оу-в*, *о-оу*, *є-о*, *є-и*, *ѣ-є*, *ѣ-и*, нове *ѣ*, *акання*, затвердіння *р* та переважання групи *жч*, можемо дійти висновку, що Лавришівське Євангеліє — північної білоруської редакції.

Словникові особливості

благохѣваливъ 82^{II} (євангеліє за) боіарѣи и женѣи боіаѣца 97^{II}, виталнѣца 120зв.^{II}, дрѣво, — єси 122^{II}, 156зв.^{II} (словесомъ дав. 180^{II}), женѣиса 66зв.^I, 83^I, ж-са, женихъ 87зв.^{II}, ѣрѣтожникъ, невѣстѣннѣкъ 48^{II}, невѣстѣтѣль 83^I, издалѣча 82^I, 153зв.^{II}, камѣлѣкъ 50^I, овоутѣль 7^I, ѡкроутнѣє мѣєто 80зв.^{II}, ѡкрилъ 151зв.^{II} bis, ѡпѣна 155зв.^{II}, понавица 153^I, понава 157^{II}, сѣважинѣа 67^I, сѣзадоу 79^I, сѣєсти ѣго 83^I, цѣвѣтѣца польскаго 52зв.^{II}.

⁸ Пор. Карский Е. Ф. Указ. соч. С. 91.

⁹ Карский Е. Ф. Указ. соч. С. 249–250.

¹⁰ У Карського: Карский Е. Ф. Указ. соч. С. 270: товѣрашоу, 287: жалѣвѣа и я.

¹¹ Карский Е. Ф. Указ. соч. С. 104.

Малгожата Сморгонг-Ружицька

ХУДОЖНЄ ОЗДОБЛЕННЯ ЛАВРИШІВСЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ¹

Цей знаменитий рукопис з обширним і багатсюжетним вибором мініатюр становить безсумнівну рідкість серед збережених і опублікованих руських літургійних книг, а при розгляданні на тлі ілюмінування грецьких середовищ являє собою невід'ємну частку художньої спадщини Візантії та зв'язків з тогочасною традицією західно-русських, галицько-волинських осередків церковного мистецтва. Прийняте в літературі визначення «Лавришівське Євангеліє» походить від Лавришівського монастиря, в якому знаходився рукопис з XIV до XIX століття, доказом чого є вкладні записи на аркушах цього рукопису². Про значущий стан монастиря свідчать і записані тут князівські дари: князя Дмитра Ольгердовича (пом. у 1399 році в битві під Ворсклою), який перед 1386 роком переписав на монастир землю і озера, князя Олександра Володимировича (пом. 1454) і його дружини, московської княгині, а також невідомого князя, «сина Бориса». На аркуші 88зв³. в записі, що стосується вкладу Юрія Волковича, вказаний новгородський князь Михайло Гедимінович, а літера «Ф» перед іменем князя відсилає до доповнення на маргінесі: «1329 року». Крім того, на аркуші 84 була записана дотація королівського скарбника 1484 року, а отже, періоду панування короля Казимира IV Ягеллончика (1447–1492).

Не вдалося встановити, коли і яким чином рукопис потрапив до колекції Чарторийських. Олександр Христофорович Востоков (1781–1864), російський філолог і мовознавець, який оглядав Лавришівське Євангеліє перед 1842 роком в колекції Музею Рум'янцева в Петербурзі, занотував: «записи імен на давньому пергаментному євангелії, написаному на початку XIV століття, що належить князю Адаму А. Чарторийському» (нині в Імператорській публічній бібліотеці)⁴. Це означає, що рукопис був вивезений до Росії під час Листопадового повстання, а отже, перед закриттям монастиря в квітні 1834 року. Невідомо також, яким чином повернувся до колекції Чарторийських. У 1872 році був згаданий Леоном Бентковським в «Списку рукописів Архіву ХХ Чарторийських» як *super rarissimus*. У 1882 році Йосиф Йосифович Первольт (1841–1892), російський історик і славіст, оглядав рукопис вже в Кракові⁵.

Наразі Лавришівське Євангеліє вписане в каталог рукописів Бібліотеки Чарторийських під шифром 2097 IV ruski⁶. Має форму кодексу, складеного із 183 аркушів розміром 22 x 31 см.

¹ Докл. див.: Smorg Różycka, M. Ewangeliarz Ławryszewski. Kraków, 1999.

² Всі записи цит. за: Friedelówna, T. Ewangeliarz Ławryszewski. Monografia zabytku. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk. 1974. S. 66–71; пор.: Русіна О. В. До атрибуції вкладних записів Лавришівського Євангелія // Український археографічний щорічник. Вип. 3/4. Т. 6/7. Київ, 1999. С. 98–102.

³ Посилання, за рішенням редакції, подаються на аркуші рукопису, пронумеровані I. Свенціцьким посередині нижнього поля.

⁴ Див.: Востоков А. Х. Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музея. СПб., 1842. С. 124.

⁵ Пор.: Friedelówna, T. Ewangeliarz Ławryszewski ... S. 5–6.

⁶ Див.: Katalog Rękopisów Biblioteki Czartoryskich. Sygnatury 2001–2300, red. J. Nowak. Kraków, 1999. S. 157–159.

Обидві обкладинки, обтягнуті вишневим оксамитом, прикрашають поміщені посередині металеві пластини з різьбленими фігуративними зображеннями: вміщеного в аркаду святого воїна (святого Димитрія?) наверху оправи, а на тильній — на тлі вирізаного з бляхи хреста вирізьблено постать розіпнутого Христа і голубицю Святого Духа трохи вище. Кодекс закривають шляхом зв'язування вузьких ремінців, кріплених до зовнішніх країв обкладинок невеликими металевими застібками. Верх прикрашає надмірно орнаментований бордюр навколо зображення святого воїна; він прикрашений рубінами і сапфірами, а ще у кутах розташовані чотири металеві трикутні пластинки, в які посаджено по одному рубіну або сапфіру. Аркуші рукопису виконано з пергаменту різної якості. У початковій частині Євангелія вони старанно підготовлені, розправлені та рівно підрізані, хоч сьогодні у багатьох місцях потемнілі і забруднені, з численними дрібними пошкодженнями. Натомість в кінці рукопису (арк. 123—183) пергамент м'який, криво підрізаний і місцями продірявлений. Лініювання тут проведено недбало, з неодноразовим прорізуванням аркушів. Не вдалося встановити кількість і вид внесків, оскільки аркуші глибоко входять в корінець, який незвично міцно стягнутий сімома палітурними зв'язками.

Нумерація аркушів та сторінок — різного типу і не належить до одного часу. Первинна буквена (грецький алфавіт), що записана скорописом і поміщена посередині верхнього маргінесу сторінок *recto*, охоплює наступні аркуші з записом євангельських читань до аркуша 160. Наступний після неї календар, цілком імовірно, вже не вимагав нумерації сторінок, оскільки черговість аркушів тут природно визначена послідовністю днів і місяців літургійного року. Текст євангельських читань був записаний виразним, каліграфічним уставом з певними графічними прикметами, властивими ще для XII і XIII століть, які також зустрічаються у XIV столітті, з доволі рідкісним застосуванням лігатур, а також численних скорочень. Натомість крім тексту, написаного уставом, зустрічаються також записи півуставом та скорописом.

Краківський рукопис є лекціонарієм типу повного апракосу, тому що містить євангельські лекції (інакше: читання або перикопи), складені в порядку літургійного року, починаючи з лекції за Євангелієм від Іоанна (1, 1—17), призначеній на Великодню неділю. Цей тип літургійної книги, званої у Візантії євангелієм (грец. *Evangelion*, рос. *апракос*), був прийнятий після періоду іконоборства в другій половині IX століття у вже встановленій редакції з канонічним порядком читань по черзі — з Євангелія від Іоанна, а потім від Матфея, від Луки і від Марка⁷. Під час літургії, в урочистій процесії Малого входу (*mikrá eishodos*), лекціонарій разом з чашею і патеною показували вірним, які збиралися в нефі, а потім складали їх на вівтарі.

Лавришівське Євангеліє містить вісімнадцять мініатюр, з яких три барвисті заповнюють цілі сторінки, проте більшість з них мають форму малюнків, витриманих в трьох чи чотирьох кольорах або виконаних чорними чорнилами. Оскільки текст розпочинається з читання за Євангелієм від святого Іоанна, саме його зображення було розташоване на першому аркуші *verso*. Традиційно окремим Євангеліям передують зображення їх авторів, тобто Іоанна (арк. 1зв.), Матфея (арк. 47) і Луки (арк. 83зв.). Відсутність зображення Марка можна пояснити невідокремленням в рукописі його Євангелія, фрагменти якого були включені в межі тексту святого Луки. На першій сторінці поміщена постать архангела Михаїла, а в кінці мінологія — Іова (арк. 178). Інші мініатюри широко ілюструють євангельську низку чуд Христа, лише кілька тем Дванадесятих свят, а також два епізоди «Повісті про Варлаама та Іоасафа». В частині тексту Іоанна зображені «Вечеря в Еммаусі» (арк. 4), Пілат (арк. 6зв.), Йосиф Ариматейський і сотник (арк. 14), «Жінки біля гробу» (арк. 15), «Зцілення при Овечій купальні» (арк. 18зв.), «Розмова Христа з євреями» (арк. 19зв.), «Зцілення», подане в двох епізодах (арк. 20), а також «Притча про єдиного рога» (арк. 38зв.). У межах читання із Євангелія від Матфея знаходяться дві мініатюри: «Розмова Варлаама з Іоасафом» (арк. 50зв.), а також «Воскресіння дочки Яіра» (арк. 61зв.). Текст святого Луки, який починається його зображенням, ілюструють дві мініатюри: «Воскресіння Лазаря» (арк. 127) і «Вхід Господній у Єрусалим» (арк. 129зв.). В партії мінологія є тільки одна євангельська сцена — «Зустріч

⁷ Поп.: Galavaris, G. Manuscripts and the Liturgy // Illuminated Greek Manuscripts from American Collections. An Exhibition in Honor of Kurt Wietzmann. April 14–May 20, 1973, red. G.Vikan. Princeton, 1973. Pp. 20–25; Tsuji, S. Byzantine Lectionary Illustration // Там само. Pp. 34–39.

Симеона зі Святою Сім'єю» (арк. 173зв.). Євангельські теми розташовані не в хронологічній послідовності, а згідно з річним укладом літургії, однак, як правило, відносяться до відповідного фрагмента тексту, розміщеного або на сусідніх сторінках, або на подальших.

Послідовність мініатюр у Лавришевському Євангелії та їх розміщення відповідно до тексту дозволяє припустити, що первинна іконографічна програма його оздоблення була встановлена для лекціонарія разом з календарем згідно з загальноприйнятим у Візантії принципом, що кожній відособленій частині читання передують зображення євангеліста, а мініатюри, розташовані в межах цих частин, відповідно ілюструють фрагмент тексту. Крім цієї програми залишаються кілька мініатюр, напевно доданих пізніше, — фігура архангела Михаїла, намальована на першому аркуші на сторінці *recto*, та дві мініатюри, що ілюструють теми «Повісті про Варлаама та Іоасафа».

Архангел Михаїл (арк. 1)

Перший аркуш Лавришівського Євангелія заповнює монументальне зображення постаті архангела Михаїла. Певні втрати фарби в частинах вбрання, а також видимі сліди виправлень уздовж лінії крил і в обрисах стоп змінили первинну композицію, в якій архангел трохи більших розмірів стояв на пурпуровому постаменті.

Візантійська іконографія принципово розробила дві іконографічні схеми архангела Михаїла, які відповідають двом його основним функціям: архістратига небесного воїнства у військовому вбранні — зазвичай у обладунку, накладеному на коротку туніку, в короткому палудаментумі або хламіді з табліоном і в обмотках, та Божого посланця в шатах на зразок церемоніального вбрання візантійських імператорів — в далматиці або саккосі, накладеному на спідню білу туніку, а також у лорі з нашитим шляхетним камінням, зі скіпетром або рипідою та сферою-зерцалом в долонях⁸. У Лавришівському Євангелії сягаюча колін блакитна туніка, перев'язана в поясі тоненькою золотою поворозкою і обшита по краях золотою стрічкою, пурпуровий плащ, скріплений під шиєю золотою фібулою. а також пурпурові черевики та сягаючі колін обмотки, належать до звичного вбрання архангела Михаїла як архістратига. У свою чергу, рипіда та сфера-зерцало належать до повсюдно зображуваних атрибутів божих посланців і вартових трону Господнього.

У цій мініатюрі привертає увагу виняткове зображення правиці Божої на сфері-зерцалі, яку архангел Михаїл тримає в лівій долоні. У візантійській іконографії тут зазвичай зображують христограму ІС ХС, рідше — мотив хреста, інколи підвищеного на ступінчастій підставці, а винятково — погруддя Христа Еммануїла. У свою чергу, правиця Бога, що звичайно зображується в сегменті неба, образно представляла «голос Бога» — як у сцені «Хрещення Христа», або Боже благословення — як у сцені «Жертвопринесення Авеля» чи «Жертвопринесення Авраама» та у зображеннях святих, а також Божих діянь — як у сценах «Створення». В зображеннях про тринітарні сутності правиця Божа уособлювала Сина чи Святого Духа в Святій Трійці, або Святу Трійцю. Щоправда, не вдалося відшукати схожого прикладу правиці Бога на сфері-зерцалі, яку тримає архангел, адже це зображення в Лавришівському Євангелії звертається до поняття, загальнозрозумілих в середньовіччі.

Якщо перший аркуш Лавришівського Євангелія сприймати повністю, тобто разом із вкладними записами, що оточують силует архангела Михаїла, то виразніше вирисовується патронімічний сенс цієї мініатюри: або такий, що загально відноситься до згаданих тут княжих вкладників як прояв загального на Русі культу архангела Михаїла — патрона правителів, або індивідуально до одного з благодійників Лавришівського монастиря на ім'я Михайло; в такому випадку ним був би згаданий в записах на аркуші 88зв. Михайло-Коріат Гедимінович (пом. бл. 1365?), князь Новогрудка⁹.

Архангел Михаїл, як і святий Георгій, святий Димитрій, святий Феодор Тирон та святий Феодор Стратилат, належав до найпопулярніших патронів руських хресних правителів, а цю патронімічну та разом з тим апотропеїчну функцію підкреслювало поміщення таких зображень

⁸ Поп.: Pallas, D. I. Himmelsmächte, Erzengel, Engel // Reallexikon zur byzantinischen Kunst. Vol. 3. 1972. Sp. 13–120.

⁹ Tegowski, J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów. Poznań–Wrocław, 1999. S. 164–167.

на всіляких атрибутах військового озброєння — шоломах, щитах і корогвах¹⁰. Красномовним свідощтвом цієї традиції є так званий шолом Мстислава початку XIII століття¹¹. На пластині, поміщений в головній частині, зображено архангела Михаїла у військовому вбранні. Його постать оточує напис: Великзи архистаже ги Михаїле помози рабу своєму Феодору. Наверху шолому чотири концентрично складені пластини представляють Христа (у головній частині, над архангелом Михаїлом), святих Георгія (зліва), Теодора (справа) та Василя Великого (на осі). Шолом спочатку належав Мстиславові, новгородському князю в 1155—1157 роках, який в хрещенні отримав ім'я Феодор, — отже, до нього однаково відносяться як патронімічне зображення святого Теодора, так і молитовна апострофа. Мстислав був молодшим сином Юрія Долгорукого і онуком Володимира Мономаха, якому в хрещенні було дано ім'я Василій. Отже, на наступних двох пластинах зображені патрони предків Мстислава: святий Георгій — його батька, а святий Василій — діда. Христос, зображений посередині, благословляє весь мужній рід, а архангел Михаїл забезпечує захист у бою.

Подібним чином тверський князь Михайло Ярославович (пом. 1318) ставив печатку з зображенням свого патрона, архангела Михаїла¹², а його зображення на повний зріст помістив на своїй корогві¹³.

В Євангелії Феодора (Ярославль, Музей історії і архітектури, № 15718) з початку XIV століття на першому аркуші видно монументальне зображення святого Феодора Стратилата¹⁴. Таким чином єпископ Ростова Прохор прагнув вшанувати пам'ять ярославського князя Феодора (Теодора) Чорного (1240—1299), якому він присвятив цей розкішний рукопис. Силует святого, як і архангела Михаїла в Лавришівському Євангелії, вирисовується на нейтральному тлі пергаментного аркуша, а його постать у позі контрапосту виражає силу і мужність.

Розглянута на тлі наведених прикладів мініатюра архангела Михаїла в Лавришівському Євангелії не відрізняється від сформованої у Візантії і прийнятої на Русі традиції зображення архангела Михаїла як архістратиґа і одночасно посланця Бога, а її зв'язок з вкладними записами руських князів, що свідчать на користь Лавришівського монастиря, особливо підкреслює функцію архангела Михаїла як їх патрона. Особливо це може також стосуватися одного з них, проте згаданого не тут, а на аркуші 88зв. — князя новгородського Михайла-Коріата. Оскільки дуже рідко на початковому аркуші рукопису були малюнки на обох сторонах, можна припустити, що фігура архангела Михаїла була намальована у той же час, коли був записаний вклад князя Михайла-Коріата.

Євангелісти

Зображення трьох євангелістів в краківському рукописі були поміщені на початку кожної приписаної їм частини євангельських читань. Всі три показані за схемою писця, який сидить в майстерні. Іоанн, притримуючи на колінах записаний аркуш, тягнеться до лежачого на столі пера. Матфей, у свою чергу, припинив роботу — праву руку з пером вільно опустив, а лівою підтримує лежачий на попітрі кодекс. Тільки Лука, нахилений в зосередженості, щось пише на аркуші розкладеної на колінах книги. Матфея і Луку супроводжують крилаті істоти (*zodia*) з книгами — відповідно людина і віл.

На цілому просторі християнської цивілізації була прийнята антична традиція, щоби тексту передувало зображення його автора, перш за все в євангеліях і псалтирях, а в міру збільшення засобів християнської писемності — також в теологічних працях та інших письмових роботах. У візантійських рукописах, на відміну від латинських, дуже рідко поєднано в єдиній композиції портрет євангеліста з його символом. Ця традиція була прийнята з самого початку в руських скрипторіях, як це доводять зображення в найстарішому ілюмінованому київському Остромировому Євангелії 1056—1057 років, а також у подібному до нього новгородсько-

¹⁰ Пор.: *Walter, Ch. The Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition. Aldershot, 2003. За індексом.*

¹¹ Пор.: *Бочаров Г. Н. Художественный металл Древней Руси X — начала XIII вв. Москва, 1984. С. 124—139.*

¹² *Оршиников А. Материалы к русской сфрагистике. «Труды Московского нумизматического общества». III. Москва, 1903. С. 130, рис. 10.*

¹³ Див.: *Моясова Н. А. Древнерусское шитье. Москва, 1971. С. 9.*

¹⁴ Пор.: *Вздорнов Г. И. Искусство книги в Древней Руси. Рукописная книга Северо-Восточной Руси XII — начала XV веков. Москва, 1980. № 10; Porowa, O. La miniature russe XIe — debut du XVIe siècle. Leningrad, 1984. № 18—19.*

му Євангелії Мстислава початку XII століття. Цей київський зразок був відомий в галицько-волинських скрипторіях, про що свідчить мініатюра святого Луки в євангелії № К-5348 (Москва, Третьяковська галерея). В цю традицію вписується також і Лавришівське Євангеліє.

Євангельські сцени

Обширний вибір євангельських тем в Лавришівському Євангелії охоплює одинадцять сцен, серед яких переважають чуда Христа. Послідовність їх розміщення була підпорядкована системі євангельських читань і літургійного календаря, а не хронології подій, відповідно до правила, відпрацьованого після іконоборства у візантійському книжковому малярстві. Вибір цих сцен не має характеру циклу розповідей, що послідовно розвиваються, оскільки не вистачає кількох головних євангельських сюжетів, напр. «Благовіщення», «Різдва Христового» чи «Розп'яття». Залишені на декількох аркушах пусті місця, інколи навіть обведені вузькою рамкою, свідчать про те, що плановано було більше зображень, можливо також і святкового циклу.

Вечеря в Еммаусі (арк. 4)

Вміщена в симетричну композицію на всю сторінку, сцена має форму начерку чорнилом, лише німби виконані золотом. Христа, показаного фронтально до пояса, супроводжують два звернені до нього учні, означені в написі як Лука і Клеопа. І тому цю сцену ідентифіковано як «Вечеря в Еммаусі», однак в Лавришівському Євангелії опис цієї події розміщений лише на с. 13–16 (Лк. 24, 12–35). Зі змісту тексту на наступних аркушах ясно випливає, що нинішнє розташування аркушів є результатом неправильного зшивання, і первинно ця мініатюра супроводжувала відповідний фрагмент Євангелія. Лука також згадує ім'я Клеопи (Лк. 24, 18), а традиція другого з учнів ототожнена з Лукою, який з огляду на обширність євангельських відносин, був визнаний очевидцем події.

Ранньохристиянська іконографія зображувала зустріч Ісуса і двох учнів по дорозі в Еммаус. Зображення «Вечері в Еммаусі» відоме в мистецтві лише з IX століття в двох композиційних трактуваннях: із симетричним зображенням моменту розділення хліба (грец. *klasis tou artou*) в очевидному застосуванні до символіки євхаристії, а також рідкісним асиметричним трактуванням на зразок композиції «Таємна вечеря» в так званому типі *in cornu dextro*, тобто з Христом, сидячим біля кута столу. Оскільки мініатюра в Лавришівському Євангелії не була закінчена, лише гіпотетично можна припустити, що маляр наслідував симетричну схему теми, як, наприклад, в церкві Успіння Богородиці в Грачаниці (1321).

Йосиф Ариматейський перед Пілатом (арк. бзв. і 14)

Малюнкові зображення Пілата (арк. бзв.), а також Йосифа Ариматейського і сотника (арк. 14) сьогодні розділяють сім аркушів через їх невідповідне зшивання, про що свідчать послідовність текстової розповіді та нумерація, проведена кириличними літерами вгорі аркуша. Отож, за аркушем із фігурою Пілата йдуть аркуші 3 [γ], 5 [ε], 9 [φ], 11 [αί], а за ними три наступні аркуші, наділені номером *recto* 12 [βί].

Йосиф Ариматейський, який просить Пілата про видання тіла Христа, був зображений лише в ширших євангельських оповіданнях, найчастіше в книжковому малярстві, рідше в монументальному. У симетричній композиції показано посередині Пілата на троні, а в розповідній, асиметричній, до Пілата, оточеного групою солдатів і придворних, підходить покірно схилений Йосиф Ариматейський. Щоправда, не вдалося відшукати зображень цієї теми, наближених до трактування в Євангелії, однак не піддається сумніву, що маляр, який писав цю мініатюру, скористався конвенціональною схемою, застосованою в зображенні багатьох тем.

У ранньохристиянському мистецтві Пілат, головним чином в сцені «Умивання рук», рідше в сцені «Суд»¹⁵, з'являвся у вбранні римського сановника (*dux consularis*) — в туніці і широкому плащі, на троні в оточенні особистої охорони. Приблизно з IX століття античний костюм все частіше замінювався тогочасним придворним або військовим вбранням — в короткій туніці

¹⁵ Див.: Schiller; G. Ikonographie der christlichen Kunst. Gütersloh. Vol. 2. 1968. S. 71–79.

і хламіді, інколи з мечем при поясі або в долоні, а також у військових обмотках; інколи йому додавали регалії візантійського імператора, стемму і лор. Не відрізняється від цієї традиції і мініатюра в Лавришівському Євангелії. Подібними традиційними рисами характеризуються зображення сотника і Йосифа Ариматейського.

Жінки біля гробу (арк. 15)

Мініатюра «Жінки біля гробу» не супроводжує відповідний фрагмент євангельського оповідання, а перериває запис літургійного гімну «Канун и плач Стои Бци», підписаного певним Іовом, про що читаємо на початку пісні: *сѢ ЖЕ МНОГОГРЪШНЫИ АЗЪ ЇЄВЪ НАПИСАХЪ КАНУН СЪ*. До ангела, сидячого на камені, наближаються з лівого боку три жінки, з яких перша простягає долоню з посудиною на довгому держаку, а дві інші, що ступають за нею, тривожно туляться одна до одної. Ангел правою долонею вказує не на гроб, як звичайно, а на записаний кирилицею текст *англь на гробъ глаше жена/мь оуста нь сде/ се мсто идеже/ въ положень*, натомість прямокутний, скісно установлений гроб з полотнами, з написом *гробъ* зображений нижче, біля стоп ангела. Обриси гробу частково заслоняє група сплячих солдатів.

Ця тема, вже відома в ранньохристиянській іконографії, після іконоборства прийняла принципово єдине композиційне розміщення: зазвичай посередині був зображений ангел, сидячий на камені, справа від нього були зображені пустий гроб з полотнами і сплячі біля нього солдати, а зліва — жінки, що часто живо жестикулюють або тривожно туляться одна до одної. В епоху Палеологів в цій сцені з'явилося кілька нових іконографічних і композиційних рис: ангел зайняв місце на кам'яному саркофагу, який замінив гроб, висічений в скелі, а давня статична, горизонтальна композиція поступилася місцем більш динамічній, діагональній¹⁶.

При цьому варто звернути увагу, що три синоптики, а також Іоанн в описі цієї події подають різну кількість прибулих жінок до гробу: Матфей називає двох жінок: Марію Магдалину і «другу Марію» (Мф. 28, 1), Марк — трьох: Марію Магдалину, Марію — матір Якова, а також Саломію (Мк, 16, 1), Лука налічує їх значно більше, бо окрім Марії Магдалини, Іоанни і Марії — матері Якова, говорить ще про «інших з ними» (Лк. 24, 10), Іоанн же згадує тільки Марію Магдалину (Ін. 20, 1). У візантійському мистецтві тільки в Тетраєвангеліях прагнуть стисло зберегти перебіг подій євангельської розповіді, поза тим повсюдно застосовують схему, що являє контамінацію переказів Матфея і Марка, показуючи ангела, сидячого на камені, а також двох або трьох мирносиць, які підходять до нього. На цьому тлі виділяються тільки дві риси в мініатюрі краківського рукопису: це посудина, яку тримає одна з мирносиць, та скісне положення гробу, розміщеного нижче стоп ангела.

У мініатюрі Лавришівського Євангелія переважають загальні риси цієї теми в середньо-візантійській іконографії. Монументальний силует ангела, сидячого на камені, повторює трактування, закріплене впродовж XII століття. Подібне зображення трьох жінок, з яких дві тривожно туляться одна до одної, а третя простягає до ангела долоню з посудиною, посадженою на довгий держак і прикритою напівкруглою кришкою, повторює відпрацьовану на той час схему.

Про пахощі згадують тільки Марк (16, 1) і Лука (24, 1), хоча вже в ранній іконографії зображують жінок, які окрім мира приносять також ладан, найчастіше запалений у відкритому циліндричному кадилі, підвішеному на ланцюжках, трохи рідше — в посудині на довгому держаку. Цей другий тип поодинокі виступає в мистецтві після іконоборства, напр. в мініатюрі євангелія XI століття (*cod. Paris. gr. 74, fol. 100v*) стояча попереду жінка висуває долоню з посудиною, кришка якої відкрита, що частіше за все представлено у творах епохи Палеологів.

Скісне розміщення гробу в мініатюрі Євангелія припускало би, що маляр вибрав найбільш розповсюджену в епоху Палеологів діагональну композицію. Однак цьому перечить жест ангела, який правою долонею вказує на місце, де зазвичай зображують гробницю в скелі. Отже, імовірно маляр помилково розпланував сцену на аркуші або ж невміло скористався зразком

¹⁶ Див.: *Millet, G. Recherches sur l'iconographie de l'Évangile aux XIVe, XVe et XVIe siècle d'après les monuments de Mistra, de la Macédoine et du Mont Athos. Paris, 1916. P. 517–540.*

через брак відповідного місця справа від ангела, і тому позбавлену скельного оформлення гробницю перемістив разом з групою солдатів донизу.

Вхід Господній у Єрусалим (арк. 129зв.)

Вхід у Єрусалим зображався вже в ранньохристиянському мистецтві, яке, акцентуючи його тріумфальну красномовність, скористалося античною схемою *Adventus Augustii*, показавши Христа на віслиюку і прямуючих за ним учнів, яких вітали перед ворітьми міста мешканці Єрусалима. Тракткування теми в Євангелії належить до розповсюджених в середньовізантійській іконографії.

Чуда Христа

На тлі євангельської тематики в Лавришівському Євангелії виділяється обширний вибір чуд Христа; тут проілюстровано «Зцілення при Овечій купальні» (арк. 18зв.), зцілення, що охоплює два епізоди (арк. 19зв), «Воскресіння дочки Яіра», пов'язане зі «Зціленням кровоточивої» (арк. 61зв.), а також «Воскресіння Лазаря» (арк. 127). Такий вибір, рідкісний в літургійних рукописах, є типовим скоріше для ілюстрованих Тетраєвангелій; зустрічається він також і в монументальному малярстві. Однак слід пам'ятати, що в краківському кодексі ці пропорції малювалися б трохи інакше, якби були виконані всі заплановані тут мініатюри.

Зцілення при Овечій купальні (арк. 18зв.)

«Зцілення при Овечій купальні», незвичайно популярне у ранньохристиянському мистецтві з огляду на символічний зв'язок з «Хрещенням Христа» і таїнством хрещення, було зображено в стислій схемі, показуючи тільки Христа та юнака, несучого ложе на плечах, іноді також свідка події¹⁷. В мистецтві після іконоборства з'явилися додаткові мотиви — це ангел, який списом порушує воду в купальні, група хворих та свідків чудесної події, а також форма колонади як тло на додаток до згаданих Євангелістом Іоанном п'яти галерей (Ін. 5, 2).

Композиція на всю сторінку в Євангелії, після якої іде опис події відповідно до Іоанна 5, 1–15 (арк. 20зв. — 21), повторює зразок, повсюдно застосовуваний в візантійському мистецтві епохи Комнінів, зображуючи в розбудованій, поліморфній композиції Христа і юнака на ложі, оточених численною групою хворих та свідків події, а далі, з правого боку, — юнака, що зцілюється та відходить з ложем на плечах, та ангела над купальнею.

Два наступні аркуші заповнюють три сцени, ідентифікація яких неоднозначна. Ці сцени слідує після опису зцілення сина царедворця з Капернаума (Ін. 4, 46–54) та передують опису зцілення при Овечій купальні (Ін. 5, 1–15). У композиції на аркуші 19зв. Христос, сидячи на високому табуреті з подушкою і опираючись стопами на підніжку, оточений зімкнутою групою апостолів, звертається до стоячих перед ним євреїв з характерними хустками на головах. Трошки піднесена права долоня Христа в жесті повчання, а також пожвавлена жестикуляція євреїв свідчать про диспут, що проходить між ними, багато разів описаний в Євангеліях. Однак зваживши, що в тексті на сусідніх сторінках описуються чуда Христа, можна припустити, що в цьому випадку диспут відноситься до засудження фарисеями зцілення саме в суботу; при цьому Матфей (12, 9–14), Марк (3, 1–6) і Лука (6, 6–11) пов'язують його зі зціленням сухорукого чоловіка в синагозі, а Іоанн — зі зціленням при Овечій купальні та напучанням зціленого у храмі (5, 10–18), а також зі зціленням сліпого від народження чоловіка при купальні Сілоам (9, 1–41). До першої ідентифікації схилити може неприродно вигнута долоня юнака, стоячого перед групою повчаючих його євреїв в лівій композиції на арк. 19зв, а також обрис храму, що привертає увагу цього самого юнака, який у молитовному жесті звертається до Христа в правій композиції на тому ж самому аркуші. Однак оскільки малярська традиція схилляла б до розпізнання в мініатюрах на арк. 19зв. і 20 сюжету «Зцілення сухорукого», то цьому перечить текст на наступних аркушах, що описує зцілення при Овечій купальні. Наступна за цим сцена на арк. 20 може ілюструвати описане Іоанном напучання у храмі після зцілення при Овечій купальні: «Потім Ісус зустрів його у храмі і промовив до нього: “Ось видужав ти. Не гріши ж уже більше...”»

¹⁷ Див.: Schiller; G., op. cit. Vol. 1. S. 178.

(Ін. 5, 14). Однак тоді, починаючи від мініатюри на арк. 18зв., маляр скористався би аж чотирма композиціями, для того щоб проілюструвати невеликий фрагмент Євангелія від Іоанна (5, 1–14), який належить до цілковитих винятків в книжковому малярстві, не знаходячи аналогії навіть в такому багато ілюстрованому Тетраєвангелії XI століття, як *cod. Paris. gr. 74*. Проте часто малярі послуговувалися такою ж відносно наближеною композиційною схемою для зображень різних євангельських подій, до чого схилила їх не тільки художня практика, але й читання Євангелія, де однаково описано зцілення при Овечій купальні (Ін. 5, 1–9) і зцілення сліпого при купальні Сілоам (Ін. 9, 1–14). І так напевно поступив автор мініатюри в Лавришівському Євангелії, показуючи на аркуші 20 два епізоди «Зцілення сліпого». Попередня сцена диспуту з фарисеями за схемою, що повсюдно застосовується в мистецтві, рівною мірою стосується обох подій, зображених на сусідніх аркушах.

Воскресіння дочки Яіра і зцілення кровоточивої (арк. 61зв.)

У мініатюрі Лавришівського Євангелія з'єднано ці два чуда в межах однієї композиції, услід за євангельською розповіддю, що описує їх разом: воскресіння дочки Яіра (Мф. 9, 18–26; Мк 5, 22–43; Лк 8, 41–56) та зцілення хворої на кровотечу жінки (Мф. 9, 20–22; Мк 5, 25–34; Лк 8, 43–48). Маляр, зображуючи окрім Христа, який тримає долоню лежачої на ложі молодої дівчини, також жінку, що підтримує її, та згрупованих за ложем жінок і чоловіків, скористався розбудованою, багатомісною схемою теми, прийнятою в візантійському мистецтві після іконоборства і застосовуваною повсюдно в епоху Палеологів. Проте з'єднання обох епізодів — «Воскресіння дочки Яіра» і «Зцілення кровоточивої» (*Haemorroissa*) — у візантійському мистецтві зустрічається рідко. Зображень, подібних трактуванню в Лавришівському Євангелії, не вдалося відшукати ні в колі візантійського мистецтва, ні в колі західного. Однак не піддається сумніву, що маляр цієї мініатюри скористався однією з багатьох схем, застосовуваних візантійськими митцями для ілюстрування сцен чудесних зцілень. До категорії конвенціональних мотивів можна також зарахувати зображення молодої дівчини, яка підтримує доньку Яіра, що зустрічається у багатьох інших сценах, напр. в сцені «Народження Марії». У мініатюрі Лавришівського Євангелія привертає увагу характерно високий головний убір, що розширюється догори, на двох постатях, стоячих за ложем. Одним з них є напевно Яір, виділений таким чином з огляду на виконувану їм функцію начальника синагоги.

Воскресіння Лазаря (арк. 127)

Композиція «Воскресіння Лазаря» (арк. 127) на всю сторінку, що супроводжує текст Іоанна (11, 1–45), на арк. 127зв. — 128зв. була окреслена написом *въскръшьньє лазорево*. Христос, оточений групою апостолів, піддавшись проханням уклінних біля його стоп Марії і Марти, жестом піднесеної долоні відновлює життя оповитому у явний саван Лазарю, якого видно біля входу до архітектонічної гробниці. Стоячий збоку хлопець в короткій туніці відмотує перев'язі, що охоплюють тіло воскреслого, рукавом прикриваючи обличчя, а два інші, зображені внизу композиції, відносять камінь, що закривав вхід до гробниці.

Незвичайно лаконічну ранньохристиянську іконографічну схему «Воскресіння Лазаря», що показує лише Христа та Лазаря, а інколи також одного свідка події, замінила більш загальна після періоду іконоборства розповідна схема, що зображує уклінних у стоп Христа двох сестер Лазаря, Марію і Марту, євреїв, схвильованих чудом, а крім того, хлопців, які відсувають камінь від гробу та відмотують перев'язі. Композиційним змінам підлягало лише їх розміщення. Сестри Лазаря або припадають до стоп Христа, або піднімають до нього у благальному жесті долоні, відкриті краями плащів; іноді Марта відвертає голову, дивлячись на повсталого з гробу брата, і саме таке трактування вибрав маляр мініатюри в Лавришівському Євангелії.

У християнському мистецтві, як і в античному, малярська традиція неодноразово виявлялася сильнішою від словесної ілюстрації тексту. Отже, малярі нерідко збагачували біблейську сцену новими мотивами для ілюстрації понять чи явищ, які не можна перекласти на мову зображення. Таким чином, всупереч поміщеному в Євангелії від Іоанна опису скельного гробу Лазаря (11, 38), в ранньохристиянському мистецтві домінувала архітектонічна гробниця,

найчастіше зменшена до форми античного портика з трикутним або напівкруглим фронтоном. Навіть після періоду іконоборства, коли повернулися до форми скельного гробу, як правило, входу до нього стали надавати архітектонічний вигляд аркади, що спирається на дві колони. Цієї традиції дотримується і мініатюра в Лавришівському Євангелії, зображуючи в схематичному малюнку гробницю, увінчану мотивом мушлі над простим балочним перекриттям, що повсюдно застосовувався в ранньохристиянському мистецтві, а після періоду іконоборства був включений до репертуару конвенціональних мотивів архітектонічного тла в монументальному і книжковому малярстві, хоча найімовірніше поза сценою «Воскресіння Лазаря».

Подібним же чином хлопець, який, відмотуючи бандажі, звертається до Христа зі словами: «Вже, Господи, тхне» (Ін. 11, 39), в іконографії прикриває ніс рукавом або краєм плаща. У Лавришівському Євангелії хлопець між Христом і Лазарем, зображений в короткій туніці і в обмотках, що тісно оперізують його литки, лише прикладає до обличчя долоню, цілком закриту довгим рукавом.

В мистецтві після іконоборства з'явилася також малярська схема наданого Христом доручення відсунення каменя, у якій в живописі епохи Комнінів прямокутна плита з гробниці лежить біля стоп Лазаря або притримується хлопцем, а в період Палеологів частіше відноситься двома хлопцями, яких звичайно розміщують внизу композиції. Мініатюра в Лавришівському Євангелії, таким чином, відноситься до цієї другої схеми, яка стає загальною лише в XIV столітті, хоча відома була іще раніше. Натомість виразну диспропорцію між постаттю Христа та значно переміщеними до низу композиції постатями жінок слід тлумачити скоріше невлавистим розплануванням сцени, подібно тому, як це мало місце в мініатюрі «Жінки біля гробу».

Календар

Календар в Євангелії займає наступні аркуші від 160зв. до 183зв., а передує йому титульний заголовок. В його межах знаходяться дві фігуративні мініатюри: «Зустріч Симеона зі Святою Сім'єю» та постать Іова. У візантійських лекціонаріях в межах календаря найчастіше представляють зображення святих або сцени їх мучеництва. В Лавришівському Євангелії сюжет «Зустріч Симеона зі Святою Сім'єю» слід тлумачити вірогідно тим фактом, що початок календаря припадає на день 1 вересня, коли вшановують пам'ять святого Симеона.

Зустріч Симеона зі Святою Сім'єю (арк. 173зв.)

Сюжет «Зустріч Симеона зі Святою Сім'єю» (*Нυραφαντε*) зображувався вже в ранньохристиянському поховальному мистецтві і після періоду іконоборства постійно увійшов до репертуару візантійського мистецтва в двох композиційних схемах: асиметричній, розповідній, та симетричній, монументальній, більш загальній в середньовізантійському періоді¹⁸. У цій другій схемі диференціюють місце Немовляти, якого тримає над вівтарем або Марія, або Симеон, а інколи обоє. Замінено також позиції Йосифа і пророчиці Анни.

Мініатюра в Лавришевському Євангелії демонструє симетричне трактування, показуючи справа Симеона з Немовлям, за ним Анну, а напроти Марію та Йосифа, який тримає жертвних голубів, так само, як напр. у фресці собору Мірожського монастиря під Псковом 1156 року. Крім того, з псковською фрескою мініатюру в Євангелії пов'язує мотив широкої, узорчастої тканини, покладеної на руки Симеона. Натомість привертає увагу розміщення тіла Немовляти, яке в неприродному (?) і різкому повороті тулуба простягає ручки до Матері. Приклади схожого трактування, що походять з різних періодів, зазвичай характеризують його відповідні пропорції і натуралізм, як напр. в Мінології Василя II приблизно 1000 року (*cod. Vat. Gr. 1613, fol. 365*) чи у вірменському (*cod. Matedaran 7736, fol. 13*) XI століття. Отже можна припустити, що маляр мініатюри в краківському рукописі доволі невміло скопіював зразок цього типу. Лише проминання вівтаря не знаходить, як дотепер, аналогії.

¹⁸ Поп.: Shorr, D. C. The Iconographic Development of the Presentation in the Temple. "The Art Bulletin", 28, 1946, зокрема pp. 23–25; Wessel K. *Nyrapante* // RBK. Vol. 2. 1971. Sp. 1134–1145; Maguire, H. The Iconography of Symeon with Christ Child in Byzantine Art. "Dumberton Oaks Papers", 34–35. 1980–81. Pp. 261–269.

Іов (арк. 178)

У Лавришівському Євангелії в межах літургійного календаря на аркуші 178 знаходиться зображення постаті Іова, як про це інформує напис на німбі святого: *ИЄВЪ*. Іов одягнений в довгі червоні спідні шати та блакитний плащ, в лівій долоні тримає невеликий хрест, а праву підносить перед грудьми. Це єдине в рукописі портретне трактування святого, крім фігури архангела Михаїла на першому аркуші. Християнське мистецтво услід за портретною греко-римською традицією від свого початку прагнуло до закріплення зображень святих загальноприйнятого фізіономічного типу¹⁹ на потребу розробленого тоді Мінологія святих, шанованих у візантійській Церкві²⁰.

Ранньохристиянська іконографія Іова²¹ — напівголою старця з довгим волоссям, сидячого зазвичай на камені в оточенні своїх приятелів, в середньовізантійському періоді увійшла лише до репертуару розповідних циклів в книжковому малярстві. Натомість для портретних трактувань Іова середньовічні маляри використовували схему, що підкреслювала його ранг пророка, додаючи йому німб, сувій, а також античний хітон та гіматій. Таке ж саме трактування Іова як пророка демонструє мініатюра в Лавришівському Євангелії, однак відрізняє її блакитний колір німба, а також невеликий хрест, утримуваний в лівій долоні. Невеликий хрест, як атрибут багатьох святих в іконографії після іконоборства, став ходовою ознакою мучеництва, витісняючи ранньохристиянський вінок або пальмову гілку, а також символом віри і набожності. Натомість блакитним нібмом у візантійській іконографії вирізняють, перш за все, персоніфікацію, а загалом винятково святих. Проте в Лавришівському Євангелії всі інші німби є золотими, навіть у незакінченій мініатюрі «Вечеря в Еммаусі». Чи таким же чином маляр хотів звернути увагу на маючого таке саме ім'я автора пісні, записаної в Євангелії на аркушах 14зв. і 15зв., представленого у вступі до неї: *СѢ Ж МНОГОГРЪШНЫИ АЗЪ ИЄВЪ НАПИСАХЪ КАНЫН СЪ* [«Пісню цю написав багатогрешний Іов» — переклад МСР]? Якщо так, то мініатюра Іова в Євангелії має також патронімічний сенс.

Руським малярам так само не чужими були зображення з натяком. Двічі скористався ними «отець Симеон» з новгородського монастиря Святого Георгія (Георгіївського) в заснованих ним рукописах²². В Євангелії Симеона 1270 року (*cod. Rum. 105*) Євангеліста Іоанна супроводжує замість Прохора Симеон, натомість в Псалтирі Симеона останньої чверті XIII століття (*cod. Chlud. 3*) до групи «Деїсуса» звертається стоячий за Марією Симеон Зилот²³.

В Лавришівському Євангелії розміщення фігури Іова на лівому маргінесі сторінки дозволяє припустити, що первинно тут було плановано зображення ряду святих, який сьогодні неможливо реконструювати. Таким чином розставлені в певному порядку святі зображувалися не тільки в мінологіях, а з XI століття також в ілюстрованих літургійних календарях, що розміщувались в євангеліях, та на календарних іконах. Календарні ікони були відомі також на Русі, про що свідчить частково пошкоджена ікона з церкви Святого Миколая в Яворі (Турка), яка сьогодні знаходиться у Львівському музеї українського мистецтва (ЛМУМ 36497, I — 2165) і датована кінцем XII — початком XIII століття²⁴.

Творці мініатюр в Лавришівському Євангелії зазвичай застосовували в галузі іконографії загально прийняті схеми, відпрацьовані у візантійському мистецтві після іконоборства і відомі також на Русі з XI століття. Переважають при цьому характерні риси для мистецтва

¹⁹ Про портрет у візантійському мистецтві пор.: *Spatharakis, I. The Portrait in Byzantine Illuminated Manuscripts*. Leiden, 1976; *Grabar, A. Les voies de la création en iconographie chrétienne. Antiquité et Moyen Age*. Paris, 1994 [вид. I: 1979]. P. 111–154; *Dagron, G. L'image de culte et le portrait // Byzance et les images. Cycle de conférences organisé au musée du Louvre par la Service culturel du 5 octobre au 7 décembre 1992*. Paris, 1994. P. 121–150.

²⁰ Пор.: *Patterson Sevcenko, N. An Eleventh Century Illustrated Edition of the Metaphrastion Menologium*. "East European Quarterly" 13, IV. 1979. Pp. 223–424 1984.

²¹ Пор.: *Wessel, K. 1972*, sp. 131–151; *Huber, P. 1986*.

²² Див. опис обох рукописів: *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI–XIII вв.* Москва, 1984. № 180 и 384.

²³ Див.: *Porowa, O.*, op. cit. Nr kat. 14.

²⁴ Див.: *Свенціцька В. І., Сидор О. Ф.* Спадщина віків. Українське малярство XIV–XVIII століть у музейних колекціях Львова. Львів, 1990. С. 7–8, іл. 1–2.

епохи Комнінів XIII століття, натомість бракує виразних іконографічних відповідних ознак мистецтва Палеологів XIV і XV століть.

Широкий вибір євангельських сцен виділяє краківський рукопис на тлі руських ілюмінованих книг XI–XIV століть, його можна порівняти лише з комплексами монументального живопису в Києві, Новгороді та Пскові XI–XII століть. Однак в мініатюрах Євангелія нема ближчих іконографічних віднесень до цього живопису. Так розвинені євангельські цикли показані досить повсюдно в візантійських рукописах IX століття, але в них не оминають ілюстрацій головних літургійних свят, а саме їх бракує в краківському рукописі.

Лавришівське Євангеліє на тлі візантійських ілюмінованих лекціонаріїв

У Візантії близько IX століття вже склався до певного ступеня цілісний канон Літургії зі встановленими відповідно до річного літургійного календаря читаннями з Євангелія. На цій основі був відредагований призначений для вживання лекціонарій (грец. *Evangelon*, лат. *evangelistar*), складений з двох частин – читань (лекцій) і календаря (назив. мінологієм або синаксарієм). Лекціонарії ділилися на повні (з читаннями на всі дні літургійного року), малі (з лекціями на всі неділі і будні від Великодня до Зішестя Святого Духа), та святкові заключні євангельські читання на суботи і неділі. Лавришівське Євангеліє належить до повного типу (рус. апракос). Як і біблія, повна або неповна (П'ятикнижжя, Восьмикнижжя), літургійні книги теж були ілюстровані, однак тут порядок тем виникав не з євангельської хронології, а із системи літургійного календаря. Скромніші лекціонарії прикрашені лише зображеннями євангелістів. Збереглося також імовірне число лекціонаріїв з розбудованими іконографічними програмами. Основу програми складав святковий канон, але у виборі ширшому ніж дванадцять подій (грец. *dodekaorton*), а окрім того були включені євангельські, марійні сцени, взяті з апокрифів або акафіста, а також агіографічні зображення²⁵. При такій великій різноманітності підбору тем в ілюстрованих лекціонаріях, в їх систематиці застосовується лише простий поділ на три групи: лекціонарії з орнаментальним оздобленням (віньєтки та ініціали), лекціонарії з невеликими фігуративними композиціями на маргінесах або вписаними в ініціали, а також лекціонарії з мініатюрами на цілу сторінку, які відносно займають частину виділеного рамкою аркуша.

У збережених лекціонаріях система мініатюр на аркушах також диференційована. Лише зображення євангелістів, як правило, заповнюють цілі незаписані аркуші. Мініатюри займають половину або десь три чверті сторінки, але їх завжди супроводжують кілька рядків тексту. Значну групу складають також лекціонарії з численними невеликими композиціями на маргінесах і між колонками тексту, датовані у більшості XI–XII століттями. Рідкісними натомість є лекціонарії з мініатюрами на цілу сторінку, вони типові скоріш для оздоблення Тетраєвангелія.

З огляду на чисельність та різноманітність ілюмінованих візантійських лекціонаріїв дивує їх скромна сьогоденна кількість в староруському крузі. Найстаріші руські ілюміновані повні апракоси – Євангеліє Мстислава (1113–1117), Юр'ївське (1118–1128) та Добрилове (1164) – прикрашені тільки мініатюрами євангелістів, а також орнаментальними віньєтками та ініціалами. Ця традиція утримується до пізнього періоду, тому на цьому тлі Лавришівське Євангеліє залишається відокремленим твором. Гетерогенність його оздоблення свідчить про те, що це не копія одного лекціонарія, а що редактор, укладаючи іконографічну програму, використовував кілька різних зразків. Якщо він користувався ілюмінованим євангелієм, про що свідчив обширний вибір чуд Христа, то його оздоблювальні мініатюри, облямовані бордюром, заповнювали майже половину аркуша, а саме такі переважають в краківському рукописі. Цим самим зразком користувались також і маляри мініатюр на всю сторінку в краківському кодексі, про що свідчать вже вказані композиційні диспропорції. Для зображень євангелістів достатній їх вибір надавали руські рукописи з київських або галицько-волинських скрипторіїв. Однак якщо йшлося про євангельську розповідь, то маляри мусили звертатися скоріше до грецьких. На

²⁵ Поп.: Weitzmann, K. A 10th Century Lectionary. A Lost Masterpiece of the Macedonian Renaissance // Weitzmann, K. Variorum Reprints. Princeton, 1980. Pp. 617–649; Tsuji, S., op. cit.; Dolezal, M-L. The Elusive Quest for the 'Real Thing': The Chicago Lectionary Project Thirty Years On. "Gesta" XXXV/2, 1996, зокрема pp. 128–141.

Русі в період XI—XIV століть рукописи прикрашали скромно, зазвичай тільки зображеннями авторів, іноді фундаторів. Виняток становлять лише три кодекси: два псалтирі — Симеона, близько 1270 р., і Київський, 1397 р., — а також «Хроніка» Георгія Амартола XIII століття.

Прийнятий в початковій фазі робіт над Євангелієм вибір євангельських тем вже не був продовжений наступними малярами, а незакінчений рукопис передавався для літургійного вживання і лише спорадично доповнювався новими мініатюрами. З певною обережністю можна припустити, що його прообразом був візантійський лекціонарій.

Особливим чином вирізняють Лавришівське Євангеліє дві мініатюри, що залишаються поза євангельськими розповідями та ілюструють епізоди, почерпнуті з популярного в середньовіччі християнського роману «Повість про Варлаама та Іоасафа»²⁶: «Притча про єдиного рога» (арк. 38зв.) та «Розмова Варлаама з Іоасафом» (арк. 50зв.)²⁷.

Авторство християнського роману «Повість про Варлаама та Іоасафа» або приписують Іоанну Дамаскіну (657—749), з яким ототожнюють ченця Іоанна, згадуваного в колофонах вісімнадцяти грецьких і дев'ятнадцяти латинських рукописів, або вважають грецькою версією твору індійської літератури, що пов'язаний з перекладом з грузинської мови, зробленим в Іверському монастирі Євфимієм Афонським (пом. 1024). У той самий час, найбільш вірогідно у 1048 році, виник в Константинополі латинський переклад роману²⁸. Серед слов'янських версій найстарішим вважається руський переклад початку XII століття. Пізнішими є сербський і болгарський переклади, що виникли в афонських монастирях: сербський в Хиландарі, найбільш вірогідно у XIII столітті, а болгарський — в Лаврі Святого Афанасія у XIV столітті²⁹. У Візантії зростання популярності діянь легендарного індійського князя Іоасафа, який навернувся до християнства під впливом вчень пустельника Варлаама, а потім після зречення від престолу прийняв постриг ченця, збіглося з періодом розквіту світської тематики у візантійській літературі XI—XII століть. Заразом цей роман, виступаючи апологетом аскетичного способу життя, віддзеркалював вплив монастирських культурних зразків, що посилювалися після періоду іконоборства. На XI століття припадають і початки релігійного культу його героїв, Варлаама та Іоасафа, коліскою якого імовірноше були монастирі на горі Афон. Подібно датовані і найстаріші художні цикли, що зображують діяння Варлаама та Іоасафа, спочатку в книжковому малярстві³⁰, а в пізньовізантійському мистецтві — також і в монументальному живописі. Винятковим прикладом є розписи в нартексі монастирської церкви в Нямці (Молдова) XV століття, які включають аж 29 сцен, почерпнутих з цього роману³¹. З XIII століття зображення Варлаама та Іоасафа були поміщені всередині костелів у рядах святих ченців і затворників, як напр. в церкві Богородиці в Студениці 1208—1209 років, в нартексі церкви в Милешеві близько 1230 року або в костелі святого Георгія в Оморфії біля Касторії початку XIV століття.

Притча про єдиного рога (арк. 38зв.)

Виконана чорним чорнилом мініатюра, що займає всю поверхню аркуша 38зв., зображує в симетричній композиції Варлаама, сидячого зліва на високому табуреті з подушкою, і юнака, який вибирається на зображене посередині дерево, а також єдиного рога, що підбігає з правого боку. Стовбур дерева, що виростає з широко роззявленої звірячої пащі, яку видно в безодні, підгризають дві чотириногі тваринки, що стоять на її краю.

Серед десяти притч Варлаама, в яких фокусується дидактичний і апологетичний сенс роману, «Притча про єдиного рога», без сумніву, належала до найпопулярніших і найчастіше зображуваних в мистецтві — як парабола життя грішної людини. Згідно з пояснюваним Варлаамом в подальшому ході розповіді алегоричним сенсом притчі, єдиного рога є знаком

²⁶ Пор.: *Boissonad, F. Anecdota graeca*. Paris, 1832. Vol. 4. P. 1–365; *PG*. Vol. 96. Paris, 1860, col. 859–1250. Польський переклад Себастьяна Пікорського (пом. 1707) з'явився у критичному виданні Яна Янова у Львові в 1935 р. Пор. староруську версію: *Лебедева И. Н. Повесть о Варлааме и Иоасафе*. Памятник древнерусской переводной литературы XI–XII вв. Ленинград, 1985.

²⁷ *Romans chrześcijański Barlaam i Jozafat w kulturze średniowiecznej Europy. Uwagi o dwóch miniaturach w Ewangeliarzu Ławryszewskim*, “*Slavia Orientalis*”. T. XLII. Nr 1 (1992). S. 9–28.

²⁸ *Peeters, P. La première traduction latine de Barlaam et Joasaph et son original grec*. “*Analecta Bollandina*”, XLIX. 1931. P. 279–281.

²⁹ Пор.: *Лебедева И. Н. Повесть о Варлааме и Иоасафе ...* Указ. тр. С. 34–38.

³⁰ Пор.: *Der Nersessian, S. L'illustration du roman de Barlaam et Joasaph d'après les clichés de la Frick Art Reference Library et de la Mission de G. Millet au Mont Athos*. Paris, 1937.

³¹ Напр. *pop.: Stefanescu I. D. Le roman de Barlaam et Joasaph illustré en peinture*. “*Byzantion*”, VII. 1932. P. 347–369.

смерті, що переслідує людський рід, а дерево означає людську дорогу життя, яке невпинно підгризають дві миші — день і ніч; воно виростає з безодні, що уособлює повний засідок світ, в якій дракон чатує на тих, хто дає перевагу почуттєвим насолодам, що тут символізуються краплями меду. Без сумніву, ця концепція глибоко вкорінена в традиції східного еремітизму і монастицизму. Водночас «Притча про єдинорога», з огляду на універсалізм її алегоричного сенсу, крім ілюстрації до роману зображувалася також на правах відокремленої теми — параболи життя грішної людини, передусім в псалтирях, що мають відношення до Псалма 143 [144], 4 (ἄνθρωπος καταίότητι ὡμοίωθη, αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὡσεὶ σκιά παράγουσι/*Homo vanitati similis factus est dies eius sicut umbra praeterunt*), як, наприклад, в Лондонському Псалтирі 1066 року (арк. 182зв.), Псалтирі Барберіні близько 1092 року (арк. 231зв.), а також в Київському Псалтирі 1397 року (С. Петербург, Публічна бібліотека, шифр F. 6, арк. 197). У монументальному малярстві «Притча про єдинорога» є рідкістю, а найстаріші приклади датовані лише XIV століттям, як напр. в церкві Святого Димитрія в Салоніках або у нартексі церкви Богородиці в Прізрені близько 1308/1309 року. У руському мистецтві ілюстрація «Притча про єдинорога» відома лише з прикладів XIV століття: на церковних дверях «Василіївські врата» (1336) вона уміщена в симетричну композицію³², а в мініатюрі Київського Псалтиря 1397 року (арк. 197) демонструє розповідний підхід.

Мініатюра в Лавришівському Євангелії в симетричному трактуванні не відходить від візантійської літературної і живописної традиції, незважаючи на те, що в подробицях демонструє інші ознаки, відрізняючись введенням постаті Варлаама, жахливої пащі монстра, з якої виростає дерево, а також специфічним зображенням єдинорога з коротким, трохи вигнутим рогом і з ногами, що закінчуються довгими кігтями. В жодному відомому візантійському представленні «Притчі про єдинорога» не виступає постать Варлаама як її розповідача, натомість його можна зустріти в кількох прикладах із західного кола мистецтва. Проте важко однозначно вирішити, чи маляр мініатюри в Євангелії скористався західними зразками, чи скоріше застосував конвенціональну схему античного родоводу, поширену як в візантійському мистецтві, так і в західному.

Розмова Варлаама з Іоасафом (арк. 50зв.)

Сцена «Розмова Варлаама з Іоасафом», намальована чорним чорнилом в нижній частині записаного аркуша (арк. 50зв.), зображує зліва князя Іоасафа в церемоніальному придворному вбранні, а справа — Варлаама в довгому плащі з каптуром. Обидва сидять на табуретах з подушками, опираючи ноги на підніжки, і звернені один до одного з піднятими долонями на знак ведення розмови. Над ними зображені три ангели, що трублять в сурми. Диференціація їх вбрання характеризує королівську гідність Іоасафа і відлюдницьке життя Варлаама. Довгий одяг Іоасафа, обшитий по краях декоративною стрічкою з перлинами, а також висока діадема, прикрашена трьома випуклими каменями, наслідують вбрання візантійських імператорів. Натомість зображення Варлаама з обличчям, облямованим довгим волоссям і сягаючою пояса бородою, одягнутого в довгий, рясно зібраний в складки плащ з каптуром, належить до зображень ченців та відлюдників, що є конвенціональними як в візантійському, так і в західному мистецтві. Голови обох постатей оточують німби. Оскільки зображення «Притчі про єдинорога» у візантійських мініатюрах також виступає поза текстом роману на правах відокремленої теми, то включення до ілюстрацій Лавришівського Євангелія композиції «Розмова Варлаама з Іоасафом» свідчить про те, що вже тоді доходили на Русь ілюстровані рукописи цього роману і що маляр мініатюри скористався одним з них. Якщо це припущення вірне, то прообраз мініатюри «Притча про єдинорога» мав би походити саме з такого візантійського (?) кодексу.

³² Див.: Лазарев В. Н. Васильевские врата 1336 года // Русская средневековая живопись. Статьи и исследования. Москва, 1970. С. 179–215.

Топос правителя-ченця в візантійській культурі та його зв'язки з романом «Повість про Варлаама та Іоасафа»

Варлаам та Іоасаф, згадувані в літургійних календарях XI століття, не займали найвищого місця в ієрархії святих ченців і затворників. Але в деяких середовищах вони мали особливу шану. У розписах церкви Богородиці в Студениці (1208/1209) їх зображено на винятковому місці — пристінному підкупольному стовпі зовсім поряд із Богородицею з Немовлям. А потім за ними йдуть інші святі цієї категорії — Антоній, Євфимій і Арсеній.

Засновником студеницького монастиря близько 1190 року був Стефан Неманя, великий жупан Рашки під протекторатом Візантії та перший, некоронований правитель сербської держави. Стефан Неманя зрікся престолу в 1196 році на користь свого другого сина Стефана і як чернець Симеон спочатку два роки провів в Студениці, а потім вирушив на Афон, де вже перебував його син Растко-Сава. На Афоні залишався до смерті, спочатку в монастирі Ватопед, а потім в Хиландарі, де був похований в 1199 році. У 1208 році стараннями Сави «чудесно збережене» тіло Стефана-Симеона було ексгумоване і урочисто перевезене до Студениці³³. Незабаром, після урочистого переміщення останків Симеона Неманича, Студениця стала осередком нового культу правителя-ченця, сформованого на основі біографії цього правителя. Сава, який розпорядився помістити образи Варлаама і Іоасафа біля зображення Богоматері — найвищої покровительки Неманичів, безсумнівно усвідомлював збіжності літературних доль Іоасафа та історичних Стефана Симеона, сфокусованих навколо акту добровільного зречення світської влади на користь монастирського життя, що підтверджує зміст текстів на сувоях, які тримають Іоасаф та Варлаам. Топос правителя-ченця, що виріс на ґрунті роману, став стійким елементом не тільки сербської культури, де був вміло використаний архієпископом Савою, але й цілої візантійської цивілізації. Інколи навіть правителі, що вступали до монастиря, приймали ім'я Іоасаф, як напр. Іоанн VI Кантакузин, візантійський імператор 1347—1354 років, та Іоанн Урош Палеолог, імператор Фессалії, який після десяти років панування в 1381 році вступив до монастиря, а на Русі — князь Андрій з Ярославля (пом. 1453), шанований 10 жовтня як Іоасаф Каменський.

Також і в самому Лавришівському монастирі роман мусив бути відомий, бо належав до канону монастирської літератури. Ми не знаємо нічого певного про початковий період цього монастиря, але традиція пов'язувала його спорудження з Войшелком, сином Міндовга, померлим у 1267 році. У всіх літописних згадках про Войшелка підкреслюється той факт, що цей князь відмовився від світського життя на користь монастирського. Найвиразніше означена його фігура в «Галицько-Волинській хроніці»³⁴. Автор цієї частини літопису заключив у майже агіографічну схему діяння Войшелка, підкреслюючи релігійну палкість князя, його уподобання монастирського життя, а також відвагу, з якою на їх захист той не вагався чинити опір батьку. Як в ньому написано, князь після відречення від прав на литовський престол прийняв хрещення в Церкві, а потім вступив до невизначеного монастиря в Галичі: «И крестися ту в Новьгородьць, и нача быти во крьстьяньствѣ. И посемь иде Воишелкъ до Галича к Данилови князю и Василкови, хотя прияти мниский чинъ. Тогда же и Воишелкъ хрести Юрья Лвовича. Тоже потомъ иде в Полонину ко Григорьеву в манастырь, и пострижеся во чернець, и высть в манастыри у Григорья 3 лета»³⁵. Після повернення з подорожі на Афон (?) він осів в «Надніманському монастирі», що ототожнювався в пізніших переказах з Лавришівським монастирем. Численні відомості та їх індивідуальний характер, що виразно вимальовується на тлі конвенціонального літописного розповідання, свідчать, що його автор походив з найближчого оточення Войшелка, навіть, можливо, був ченцем в новгородському або також у «Надніманському монастирі»³⁶. Не вдалося відшукати вірогідного історичного свідчення, підтверджуючого зв'язок Лавришівського Євангелія з Войшелком. Обидві мініатюри, що ілюструють почерпнуті з роману теми, були безсумнівно додані пізніше, впродовж XIV століття.

³³ Про культ Стефана-Симеона і роль, яку зіграв у його формуванні архієпископ Сава, див.: *Trajdos, T. Wizerunki Stefana Nemanji w malarstwie ściennym. "Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia"* 4. 1989. S. 151–201.

³⁴ Див.: *Памятники литературы ...* 1981.

³⁵ Пор.: там само.

³⁶ Про Лавришівський монастир пор.: *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego. T. 5. Warszawa, 1884. S. 615–616; Stopka, K. Próby chrystianizacji Litwy w latach 1248–1263. "Analecta Cracoviensia", XIX. 1987. S. 1–65.*

Якщо пам'ять про князя, який відзначався великою набожністю, була в монастирі і надалі жива, то не обійшла увагою Лавришівських ченців незвичайна збіжність між історичними долями цього князя-ченця та літературними Іоасафа. Хоча не можна й виключити, що ченці прагнули невинно мати перед очима зразки монастичної набожності і тому в найчастіше вживаній літургійній книзі вмістили мініатюри, які їм нагадували про це.

Стиль

Вказана вище різноманітність мініатюр, що зазначається в іконографії, ще виразніше вимальовується в їх стилі та художньому рівні. У початковій фазі робіт над рукописом виконання мініатюр було доручено передусім автору зображення Євангеліста Іоанна. Однак незабаром його замінили два інші маляри, які виконали численні групи мініатюр, умовно названі в залежності від найбільш притаманного кожному з них зображення євангеліста. Здібніший з них виконав зображення Євангеліста Матфея, а також сцени «Вечеря в Еммаусі», «Жінки біля гробу», «Розмова Христа з євреями», «Зцілення при Овечій купальні». Його стиль характеризує монументальний, рельєфний канон людського силуету (Христос, Матфей, ангел), форма голови, посадженої на широкій шиї, долоні з довгими і худорлявими пальцями, що зазвичай показані в живій жестикуляції, а також динамічно зібрані в складки шати із зигзагуватою лінією по краях. Незважаючи на притаманну йому значну досвідченість в компонованні сцен, в кількох мініатюрах можна угледіти фігури, нарисовані невміло чи просто zdeформовані. Не всі мініатюри цієї групи були закінчені — наприклад, в зображенні Матфея консоль пюпітра ледве накреслена, а «Вечеря в Еммаусі» залишилася лише у формі підготовчого ескізу.

Інша манера характеризує автора зображення Євангеліста Луки. Витягнуте обличчя Луки облямовують коротка, роздвоєна на кінці борода і легко означені вуса над випуклими губами, а з-під зачесаного назад буйного темного волосся видно високе чоло. Доволі бережливе світлотіньове моделювання обличчя підкреслює випнуті вилиці і зморшки в куточках губ. Обширні шати, зібрані в численні фалди, дрібно і паралельно стікаючі від перев'язки в поясі, м'які і широкі у згинах під колінами та різко заломлені на краю, вільно розкладеному на табуреті, щільно укривають тіло — видимими є лише малі долоні і стопи. Архітектонічне тло складено з конвенціональних мотивів: невисокого муру та портика спрощеної форми, увінчаного драперією та поодиноким пальметовим мотивом, недбало накресленим.

Малюру зображення Євангеліста Луки можна приписати «Воскресіння дочки Яіра», «Воскресіння Лазаря», «Вхід Господній у Єрусалим», «Зустріч Симеона зі Святою сім'єю» і фігуру Іова. Їх усіх об'єднує, перш за все, фізіогноміка: овальна форма обличчя, широкий і короткий ніс та очі з зіницями, прилеглими до верхніх повік, а також порушення природних пропорцій тіла, як правило, тонкого і стрункого, з якими контрастують великі долоні та стопи, часто невміло нарисовані. Довгі вертикальні складки шат зображені схематично і тільки винятково у вигині рукава чи на коліні приймають форму ліній, що нерівно розходяться. Світлотіньове моделювання застосовується тут вкрай ощадливо — зрідка з'являються розбілення у формі нерівних білих плям або кілька паралельних рисок, колористика досить убога, а фарби накладаються недбало і часто виходять за межі контуру. Цей маляр, схильний до синтетичних і занадто спрощених трактувань, з явними труднощами компоновав на аркуші групові композиції. Іноді в його мініатюрах з'являються також деякі порушення логіки положення постатей, як у сюжетах «Воскресіння Лазаря» та «Вхід Господній у Єрусалим», які ймовірно належить пояснювати невмілим переносом на всю поверхню сторінки малюнків, що мають розмір лише її половини. Також і зображення постатей в русі («Воскресіння Лазаря») завдало йому багато труднощів. Натомість там, де вони нерухомі, можна навіть побачити ознаки монументальності («Зустріч Симеона зі Святою сім'єю», фігура Іова). Замість користування малярською технікою віддавав перевагу барвистому малюнку, рідко заповнюючи контури кольором — зазвичай блакитним, червоним та зеленим; тільки обличчя Луки та Іова мають відтінок світлої вохри.

Інші мініатюри Лавришівського Євангелія виказують так багато відмінних рис, що їх не можна розглядати як твори жодного з трьох вищезазначених малярів. Серед цих мініатюр зображення архангела Михаїла і «Притча про єдиного рога» відзначаються високим художнім рівнем.

Розміщення архангела Михаїла на сторінці *recto* аркуша з мініатюрою Іоанна дозволяє припустити, що це сталося після припинення роботи автором цього зображення, тому що цю сторінку першого аркуша залишили вільною. З певними застереженнями можна було би приписати цю мініатюру другому по порядку мініатюристи — маляру Євангеліста Матфея, бо в деяких деталях він демонструє певну схожість з цим зображенням, як, наприклад, в розташуванні пальців, зігнутих та широко розставлених, а також у зигзагоподібній лінії краю плаща.

Малюнкові мініатюри Пілата, Йосифа Ариматейського та сотника, а також «Притчі про єдинорога» і «Розмови Варлаама з Іоасафом» з точки зору техніки їх виконання та схожості стилістичних рис можна з певною обережністю приписати одному маляру. Серед них безсумнівно вирізняється «Притча про єдинорога» з чудово виваженою симетричною композицією та повною витонченістю малюнка. Її незвичайно обдарований автор вільно володіє тонким штрихом і навіть з певною схильністю до декоративності малює випуклі лінії, що переходять у форму парних півкуль або звиваються на кінці, особливо в зображенні єдинорога та паші чудовиська в безодні. Намальовані ним постаті стрункі, з невеликими головами, маленькими долонями та ступнями. У витончено зображеному продовгуватому обличчі Варлаама, облямованому довгою бородою, можна угледіти низьке чоло, маленькі очі та рівний ніс. Довгий плащ з каптуром, що покриває Варлаама, та коротка туніка юнака укладаються у м'які колоподібні фалди, які по краях переходять у зигзагуваті лінії на кшталт ластівчиного хвоста. Єдиноріг, що наближається з правого боку, привертає увагу повним граціям нахилом голови з невеликим рогом посередині та довгим хвостом, перенесеним під черево і чудернацьки вигнутим.

Різниця між малярами мініатюр в Євангелії характеризує лише їх індивідуальну художню манеру, оскільки всі вони використовують одну і ту ж художню мову, що поєднує в собі риси малярства епохи Комнінів і XIII століття та в деяких деталях періоду Палеологів. Найбільш сильними, однак, є ознаки, що характеризують дві художні позиції візантійського мистецтва XIII століття: архаїзовану, яка продовжила більш строгий стиль малярства Комнінів, та класичну, кульмінацією якої був ренесанс Палеологів³⁷. Ця стилістична дихотомія, що характеризує візантійське малярство майже всіх художніх осередків у першій чверті XIII століття, певною мірою була пов'язана з великою міграцією митців, які покидали столицю слідом за імператорським двором після 1204 року.

У подібній ситуації опинилися також митці на Русі після монгольського нашествия в 1238–1240 роках. Майже зовсім завмерла їх активність на землях центральної Русі. Значно ослаблими були також північні центри: Новгород, Псков, Твер. Через відсутність нових імпульсів з боку Візантії тут звільняються від давніх зразків, перетворюючи їх у виразний площинно-лінійний стиль з інтенсивною колористикою, що характеризує, зокрема, малярство іконне і книжкове. Тільки в мистецтві Галицько-Волинської Русі того часу набрав широкого розголосу більш динамічний, монументальний стиль, який знаменує класичний канон людського силуету, більш субтильне світлотіньове моделювання, а в кольоровій палітрі — широку гаму напівтонів, про що свідчать мініатюри євангелія К–5348 в Третьяковській галереї³⁸. Подібні риси можна побачити у фрагментарно збережених розписах смоленської Церкви на Протоці, датованих кінцем XII — початком XIII століття³⁹.

Маляри мініатюр в Лавришівському Євангелії використовували два принципових джерела: лінійний стиль пізньокмнінського малярства другої половини XII століття, що продовжувався ще у XIII столітті, а також класичний стиль першої половини XIII століття. В колі руського мистецтва особливо близьке порівняльне тло становлять творіння двох осередків: на півночі — Новгорода та Пскова, на півдні — галицько-волинського.

³⁷ Пор.: Radojčić, S. Die Entstehung der Malerei der Paläologischen Renaissance. "Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft". VII. 1958. S. 105–123; Demus, O., Demus, D. Die Entstehung des Palaologenstils in der Malerei. "Berichte zum XI. Internationalen byzantinischen Kongress". München, 1958. S. 1–63.

³⁸ Пор.: Попова О. С. Галицко-волинские миниатюры раннего XIII века. «Древнерусское искусство. Художественная культура домонгольской Руси». Москва, 1972. С. 283–315.

³⁹ Див.: Воронин Н. Н. Смоленская живопись XII–XIII веков. Москва, 1977. С. 148–149, ил. 41–50.

Серед північноруських творів більш виразна схожість пов'язує мініатюри Євангелія з мініатюрами Псалтиря Симеона і «Хроніки Георгія Амартола», а також із псковською іконою пророка Іллі⁴⁰ та новгородськими іконами св. Миколая з Любоні (Петербург, Державний Російський музей, інв. № 3123) та з Озерава (Петербург, Державний Російський музей, інв. № 3032). Певні риси пов'язують Лавришівські мініатюри зі Свенською іконою Божої Матері, датованою кінцем XIII століття.

Однак порівняння з мініатюрами двох галицько-волинських євангелій: К-5348 в Третьяковській галереї та Оршанського, показує, що малярам Лавришівського Євангелія служили взірці галицько-волинського мініатюрного живопису.

Євангеліє К-5348 в Третьяковській галереї, яке також належить до категорії повного апракосу, прикрашають зображення чотирьох євангелістів: Іоанна (арк. 1зв.), Матфея (арк. 40зв.), Луки (арк. 91зв.) і Марка (арк. 129зв.). Походження рукопису невідоме. На підставі палеографічних і мовних ознак, а також стилю мініатюр, він пов'язаний зі скрипторієм галицько-волинської Русі і в цілому датований XIII століттям чи умовно початком XIV століття⁴¹.

Мініатюри в цьому рукописі характеризує певний дихотомічний підхід: поряд із архаїчними рисами стилю Комнінів (Євангеліст Марк) більш живо і виразніше відзначаються риси, які є властивими для візантійського малярства останньої чверті XIII століття (Лука і Матфей). Складається враження, що їх автор, наслідуючи спочатку зразки мистецтва епохи Комнінів, під час праці над рукописом поступово зазнавав впливу нового стилю Палеологів.

Оршанське Євангеліє (Київ, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ДА/П. 555) також є типом повного апракосу. Рукопис, відшуканий серед предметів, пограбованих в Орші вояками Наполеона, був переданий до музею київської Духовної академії в 1874 році. Приписаний західноруському осередку, він датований другою половиною XIII–XIV ст. У рукописі збереглися лише дві мініатюри на всю сторінку зі зображеннями євангелістів: Луки (арк. 142зв.) і Матфея (арк. 123зв.). Проте, оскільки початкові аркуші не збереглися, а багатьох також бракує в межах всього рукопису, можна припустити, що і в цьому рукописі первинно були чотири зображення євангелістів⁴².

З розмахом накреслена міцним контуром фігура Луки, зображена відповідно до природних пропорцій людського тіла, контрастує з недбалим малюнком столу і архітектонічних мотивів. Палітра кольорів обмежується інтенсивною темною зеленню туніки Луки, столу, підлоги та портика, а також бронзою — з відтінком вохри в деталях табурета, підніжки і муру, а червонуватим на плащі. Доповнюють її широко накладені розбілення. Подібне зображення Матфея характеризує скромніша колористика, обмежена на користь рясно застосованого золота, покриваючого не тільки німб, пюпітр і табурет, але й спідню туніку Матфея, а також підніжку.

Виявлену вже раніше збіжність стилю мініатюр в Євангелії К-5348 з ранньопалеологіською фазою візантійського малярства дозволяє перенести час їх виникнення на останню чверть XIII століття. На цей час припадає також перша фаза декорування Лавришівського Євангелія, в багатьох рисах порівнюваного зі стилем мініатюр в Євангелії К-5348. В свою чергу, численні вищезазначені схожості, що поєднують мініатюри Оршанського Євангелія з цими двома рукописами, дозволяють також перенести і його дату до першої чверті XIV століття. Таким чином, момент виникнення цих трьох виділених тут західноруських євангелій дивовижно збігається з єдиним, ширше визначеним в «Галицько-Волинській хроніці» повідомленням єпископа Ігнатія про книжкові пожертви волинського князя Володимира Васильковича, написаним близько 1288 року, що свідчить про значну в той час активність галицько-волинських скрипторіїв.

Отже, в церкві Благовіщення в Кам'янці князь Володимир склав Євангеліє-апракос, Апостол-апракос (грец. *apostolos*), Паремійник (грец. *paroimia*) та «Збірник Василька». Він також дарував Євангелія-апракоси багатьом іншим церквам — літописець називає собор Богородиці

⁴⁰ Див.: Антонова В. А., Мнєва Е. Н. Каталог древнерусской живописи. Государственная Третьяковская галерея. Т. 1. Москва, 1963. С. 182–183.

⁴¹ Див.: Попова О. С. Галицко-волинские миниатюры ... Указ. тр.; Запаско Я. П. Пам'ятки книжкового мистецтва. Українська рукописна книга. Львів, 1995. С. 239–242, з повним бібліографічним списком.

⁴² Запаско Я. П. Вказ. пр. С. 231–235.

у Володимирі, собор в Перемишлі, церкву Святого Петра у Бресті та навіть собор у віддаленому Чернігові. «Княжий» монастир Святих апостолів крім Євангелія ще отримав від князя Апостол, а також «Збірник Василька», а церква в Бельську — «численні книжки». Найбільш розкішно Володимир обладнав бібліотеку церкви Св. Георгія в Любомлі, даруючи їй два Євангелія в коштовних окладах, Апостол-апракос, Пролог, Мінологій, Тріоді (грец. *triodion*), Октоїх, Часослов, Службник (грец. *euchologion*) до дня св. Георгія, а також збірку ранкових та вечірніх молитов. Імовірно, що єпископ Ігнатій, пишучи своє повідомлення після смерті князя і пригадуючи його гідні похвали пожертви, напевно скористався при цьому канцелярськими записами. Лаконічність цього повідомлення викликає ще одну трудність: відсутність підстав для ідентифікації будь-якої з названих книжок зі збереженими рукописами. Натомість можна окреслити зміст подарованих книжок, а також — з великою точністю — реконструювати їх оправи, тому що в цьому місці опис є більш точний, напевно з огляду на коштовність використаних матеріалів.

Серед книг, згаданих єпископом Ігнатієм, переважають Євангелія-апракоси, натомість бракує будь-якої згадки про псалтирі, що також використовувались під час літургії і належали до основного вжитку кожної церкви як у Візантії, так і на Русі. Про це красномовно свідчить той факт, що серед збережених руських псалтирів найстаріші походять з XI століття⁴³. Отже, якщо єпископ Ігнатій не називає псалтир у своєму повідомленні, це означає, що не було такої книги серед дарів князя Володимира. Малоімовірно здається те, що серед кільканадцяти рукописів в жодному не було мініатюр — це, перш за все, суперечило би факту виконання таких коштовних оправ. Так, кам'янецьке Євангеліє-апракос, «окованное серебром», а також перемишльське чи чернігівське були надмірно прикрашені перлами. Незвичайно розкішні оправи мали рукописи для церкви Святого Георгія в Любомлі. Одне з Євангелій [князь] «оковал золотом» та прикрасив дорогоцінним камінням і, перш за все, зображенням «Деїсус», виконаним в техніці емалі на золотій основі: «деїсус на нем кованный золотом, украшения большие с финифтью». Натомість друге, в покритій «оловифом» оправі, — було прикрашене фігурами святих Бориса і Гліба, також виконаними в техніці емалі.

Орнаментальне оформлення

Основну термінологію для досліджень орнаментики в руських рукописах встановили вже В. В. Стасов та А. І. Некрасов, виділяючи чотири її типи: давньовізантійський, тератологічний, балканський та неовізантійський⁴⁴. Введений Некрасовим додатковий поділ на «технічну» та «народну» тератологію не утримався в пізнішій літературі. Найстаріший тип давньовізантійського орнаменту хрящової структури, поєднаної з рельєфними рослинними мотивами та фігурами людей і тварин, як в Євангеліях Остромира (1056–1057) та Мстислава (близько 1103), був перейнятий з візантійських рукописів. В центрі уваги російських дослідників, однак, залишався, перш за все, так званий тератологічний орнамент, оскільки його форма, що складається з плоско мальованої плетінки, поєднаної із зооморфними мотивами часто фантастичної форми, була визнана специфічно руською. Відповідно до Тетяни В. Іліної, яка переконливо — як здається — встановила хронологію стилістичних змін руського тератологічного орнаменту, він з'явився в новгородському та псковському мініатюрному малярстві найраніше в XIII столітті та застосовувався там аж до кінця XV століття. Утримані в цілісній сіро-синій або блакитній колористиці в Новгороді, а зелено-блакитній у Пскові, ініціали початково мали форму антропоморфічної голови, поєднаної з плетінкою, а в кінці XIII століття — поодинокі людської фігури; однак впродовж XIV століття почали переважати мотиви фантастичних створінь, а сплетіння плоскої плетінки ставали більш щільними⁴⁵.

В Лавришівському Євангелії є тільки одна заголовна віньєтка, розміщена на початку Євангелія від Іоанна, яка має форму подовженого прямокутника, з основи якого виростають два стилізовані дерева з птахами, а вінчають її дві спіральні скручені гілки, на яких також

⁴³ Див.: Сводный каталог ... Указ. тр. С. 73–74.

⁴⁴ Див.: Стасов В. Славянский и восточный орнамент. С. Петербург, 1884.

⁴⁵ Див.: Илина Т. В. Декоративное оформление древних книг. Новгород и Псков. Ленинград, 1978.

показано птахів, замкнені посередині мотивом плода граната з хрестом. Середину прямокутника, оточеного ялинковим бордюром, заповнюють дві розети, з'єднані гілками з листям. Всі форми тут позолочені, і тільки в декількох місцях з'являється незвичайно бережно застосована червіль і блакить. Кожен з чотирьох птахів зображений інакше ніж інші, а це свідчить, що маляр не додержувався ригористичних принципів симетрії, а малював форми з певною свободою. Ця барвіста і золочена віньетка, хоча і намальована з певним невмінням, повторює тип візантійських заголовних віньеток, що сформувався в IX—X століттях і був застосований в рукописах ще в початковій фазі епохи Палеологів.

Ініціали в Євангелії мають значно диференційовані форми. В першій частині рукопису переважають ініціали сегментного будування з листяними закінченнями, підфарбовані зеленим, червоним і блакитним кольорами, а також позолочені; а в подальшій частині переважають мотиви голів змії та птахів, часом переплетених між собою, а також тут з'являються людські постаті, напр. хлопець, що дмухає в сурму, чи фантастичні тварини, напр. дракон. Зникає також золото, і колористика стає біднішою.

Подібне диференціювання форм характеризує також ініціали в інших галицько-волинських рукописах XIII століття. В Євангелії К-5348, в Бучацькому (Львів, Музей українського мистецтва, шифр 702), Холмському (Москва, Державна публічна бібліотека, шифр *Rum.* 106, л. 1) та Галицькому (Москва, Державна публічна бібліотека, *F. I.* 64, л. 4) ще зберігся тип візантійської віньетки у формі прямокутника з вписаними мотивами розет, сплєтених рослинними гілками з м'ясистим листям та квітками з ніжно розкритими пелюстками. Тільки в рукописі «Проповідей» Григорія Великого (шифр *Pogod.* 70, л. 2) вона нагадує скоріше сплетену сітку, намальовану чорнилом і червоною фарбою. В Оршанському Євангелії плетінка, поєднана з рослинними гілками і мотивами звіриних голів, утворює напівкруглу аркаду, що містить заголовки окремих частин тексту. Подібна змінність характеризує форми і колористику ініціалів. В Євангелії К-5348 переважає візантійський тип багатобарвного ініціала хрящової структури, інколи поєднаного із зоо- та антропоморфічними мотивами, але вже у Холмському та Галицькому численнішими є плетені форми, які намальовані червоним та підфарбовані блакитним і жовтим кольорами. Однак в жодному з цих рукописів не з'являється тип плоско намальованого орнаменту зі щільною плетінкою та фантастичними мотивами тварин, намальованих у властивому для новгородсько-псковських осередків стилі.

Отже, можна припустити, що малярі в західноруських скрипторіях у XIII столітті залишилися в значній мірі вірними традиції візантійської орнаментики, хоча з часом, коли напевно припинявся приток нових зразків, вони перетворювали її на власний розсуд. Цей процес повільного спрощення орнаментального оформлення у повній мірі відображають також типи ініціалів в Лавришівському Євангелії.

Картина мистецтва галицько-волинської Русі повільно вимальовується в дослідженнях, які проводяться впродовж останніх двадцяти років. Його розквіт припав на XIII століття і буйно продовжувався також в наступних сторіччях, про що свідчать збережені витвори монументального та іконного малярства. Лавришівське Євангеліє також є творінням малярів, які були вихідцями зі скрипторіїв галицько-волинської Русі. Троє з них приступили до роботи в останній чверті XIII століття: спочатку маляр Євангеліста Іоанна, а потім працюючі разом малярі Євангеліста Матфея і Євангеліста Луки — творці обширного євангельського циклу. Мабуть, один з них, найпевніше автор зображення Матфея, намалював на першому аркуші монументальну фігуру архангела Михаїла, навколо якої — вже в Лавришівському монастирі — записані дарунки найбільш славнозвісних благодійників монастиря. Інші малюнкові мініатюри виникли протягом XIV століття. Ми не знаємо, чи це Євангеліє одразу було призначене для Лавришівського монастиря, чи потрапило туди трохи пізніше, протягом XIV століття. Але безперечно воно було виконане в скрипторіях зі вже укоріненою художньою традицією, а принципова іконографічна програма оздоблення його мініатюрами була розроблена за зразком візантійського лекціонарія.

Ми і досі не багато знаємо про галицько-волинські скрипторії, навіть їх локалізація є власне гіпотетичною. Ми можемо тільки здогадуватися, що вони діяли при головних монастирях та церквах у Володимирі Волинському, Галичі, Луцьку, може й у Холмі, а пізніше також у Львові і Перемишлі. Маляри, які працювали в цих скрипторіях, користувалися зразками, перш за все, мистецтва київської Русі, найближчої географічно, але нерідко зверталися до віддалених осередків північної Русі, таких як Новгород, Псков чи Твер. В XIII столітті, у хмарний період монгольської навали, галицько-волинське мистецтво підживлювалося також натхненням, що надходило безпосередньо з Візантії: на Русі безсумнівно було багато візантійських ікон, про що ми дізнаємося з джерельних переказів та ілюмінованих рукописів. Відомо також, що руські рукописи склалися в монастирських скрипторіях на горі Афон та навіть у самому Константинополі.

Єдиною ланкою, що виразно вимальовується у світлі написаних джерел і поєднує монастирні осередки на землях Чорної Русі, де знаходився Лавришівський монастир, та Білорусі з галицько-волинською Руссю, є особа князя Войшелка Міндовговича⁴⁶. Після хрещення князь вступив до монастиря в Галичі. Десь у 1254–1255 році зустрівся з князем Данилом Галицьким, імовірно в Холмі, у зв'язку з хрещенням сина Данила — Лева. Данило отримав для Войшелка також право проїзду через Угорщину, коли той подався у подорож на Афон чи до місцевого монастиря, званого «Святою горою». Після повернення він осів в «Надніманському монастирі». І може, саме для цього монастиря замовив в одному з галицько-волинських скрипторіїв ілюмінований літургічний рукопис. Чи було це Лавришівське Євангеліє? — на це питання ми все ще не можемо відповісти.

⁴⁶ Докл. див.: *Smorąg Różycka, M.* Ruś Halicko-Włodzimierska i Litwa w XIII wieku. Związki polityczne i artystyczne // *Sztuka Kresów wschodnich*, t. II: *Materiały sesji naukowej*, Kraków, maj 1995, red. J. K. Ostrowski. Kraków 1996. S. 9–19; там само: *L'art de Galicie-Volhynie en tant que document des contacts byzantino-russes au XIIIe siècle // Byzanz und Ostmitteleuropa 950-1453. Beiträge zu einer table-ronde des XIX International Congress of Byzantine Studies*, Copenhagen 1996, red. G. Prinzing, M. Salamon. Wiesbaden 1999. S. 191–205.

Віктор Мойсієнко

ПРОТОГРАФИ І МОВА ЛАВРИШІВСЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ

Лавришівське Євангеліє /далі Лвр.Є./ – апракос повний. Пам'ятка точно не датована й не локалізована. Наявна наразі інформація про її постання та потрактування палеографічних і мовних особливостей – суперечлива. Вже від перших описів Євангелія існують різні гіпотези щодо місця його написання /О. Востоков – руське, Є. Карський – білоруське, західноруське; І. Свенціцький – білоруське; Ю. Лабинцев та А. Сем'янчук – білоруське, в Лавришівському монастирі; М. Волков, О. Лосева – українське, галицько-волинське; Т. Фределювна – українське, південноруське; В. Німчук – українське; Ю. Шевельов – українське, в київсько-поліській діалектній зоні; О. Попова та М. Сморгонг-Ружицька – українське, в одному зі скрипторіїв Галичини або Волині¹; М. Дурново – південноруського ізводу²; А. Турилов – волинське (принаймні за мовними особливостями писарів) /³; С. Темчинас пов'язує створення пам'ятки з переписувачем «Паренесису» (грец. – повчання) Єфрема Сирина Ієвом /Євом/ у кінці XIII ст., тому закономірними в «цих рукописах є наявність волинських регіональних особливостей»⁴. Значні розбіжності й про час постання пам'ятки: від кінця XIII ст. (І. Первольф⁵, А. Турилов, В. Крисько⁶) до другої половини XIV ст. (В. Моле⁷).

Загалом ця важлива для руської (української) писемності пам'ятка не дуже часто потрапляла в поле зору дослідників. І якщо мініатюри Лвр.Є. ґрунтовно досліджували В. Моле⁸, О. Попова⁹, М. Сморгонг-Ружицька¹⁰, то палеографічно-лінгвістичні особливості – лише І. Свенціцький¹¹ та Т. Фределювна¹², причому прийшли до протилежних висновків: український мовознавець відніс пам'ятку до білоруських, польська дослідниця – до українських.

¹ Любащенко В. Церковні рукописи Галицько-Волинської Русі XII–XIV століть: спроба узагальнення (закінчення) / В. Любащенко // Княжа доба: історія і культура / [відп. ред. В. Александрович]; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2011. Вип. 5. С. 99–103.

² Дурново Н. Н. Введение в историю русского языка. Ч.1. Источники. Брно, 1927. Перевидання: Москва, 1963. С. 73.

³ Турилов А. А. Книгописание // Православная энциклопедия. Электронная версия. Владимир-Вольнская епархия. [електронний ресурс], режим доступу: <http://www.pravenc.ru/text/159136.html>.

⁴ Темчинас С. Ю. Основание Лавришевского монастыря в свете рукописной продукции книжника Иева (вторая половина XIII в.) // «Вертоград многоцветный». Сборник к 80-летию Бориса Николаевича Флора. М., 2018. С. 161.

⁵ Див.: Friedelówna T. Ewangelia Ławryszewski. Monografia zabytku. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1974. С. 6.

⁶ Укладачі «Словаря древнерусского языка XI–XIV вв.» у передмові до XI тому уточнюють датування Лвр.Є. – ост. чв. XIII ст. Див.: Крисько В. Предисловие // Словарь древнерусского языка XI–XIV вв. Москва, 2016. С. 10.

⁷ Див.: Friedelówna T. Ewangelia Ławryszewski. ... С. 6.

⁸ Molè W. Miniatury Ewangelia Ławryszewskiego nr 2097 w Muzeum ks. Czartoryskich w Krakowie // Sprawozdania z posiedzeń Akademii Umiejętności. Kraków, 1927. Nr 31, zesz. 2. S. 4–5.

⁹ Попова О. С. Русская книжная миниатюра XI–XV веков // Древнерусское искусство. Рукописная книга. 1983. Сб. 3. С. 23.

¹⁰ Smorąg-Różycka M. Ewangelia Ławryszewski. Kraków, 1999.

¹¹ Свенціцький І. Лаврашевское Евангелие нач. XIV в.: (Палеографическо-грамматическое описание) // Известия Отделения русского языка и словесности. Т. 18. Кн. 1. 1913. С. 206–228. У дослідженні покликаємося на опублікований у виданні переклад цієї статті, здійснений В. Корнієнком: Іларіон Свенціцький. Лавришівське Євангеліє XIV століття. Палеографічно-граматичний опис. С. 384–393.

¹² Friedelówna T. Ewangelia Ławryszewski. Monografia zabytku. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1974.

У своєму дослідженні ми послуговуємося нумерацією аркушів, проведеною І. Свенціцьким. Відповідності усіх представлених у пам'ятці нумерацій див. у Додатку 1. Оскільки спеціальні студії вивченню мови Лвр.Є. присвятили І. Свенціцький та Т. Фределювна, на яких ми найчастіше покликаємося, то для зручності користування подаємо такі відповідності: Т. Фределювни¹³, І. Свенціцького, бібліотечної.

Частина	Нумерація Фределювни (сторінкова)	Нумерація Свенціцького (аркушева)	Бібліотечна нумерація (сторінкова)
I	1–122	1–61зв.	1–124
II	123–138	62–69зв.	125–140
III	139–154	70–77зв.	141–156
IV	155–166	78–83зв.	157–168
V	167–178	84–89зв.	169–180
VI	179–част.185	90–част.93	181–част.187
VII	част.185–188	част.93–94зв.	част.187–190
VIII	189–198	95–99зв.	191–200
IX	199– част.225	100–част.113	201–част.227
X	част.225–244	част.113–122	част.227–246
XI	245–280	123–140зв.	247–280
XII	282–324	141зв.–158зв.	282–324
XIII	325–366	159–179зв.	325–366

Для датування й локалізації пам'ятки важливо встановити протографи та виділити діалектні особливості.

ПРОТОГРАФИ

Оскільки погляди дослідників на місце написання розділилися між українськими та білоруськими теренами (див. вище), то ми здійснили текстологічний аналіз, порівнюючи Лвр.Є. із повними апракосами української редакції, датування й місце написання яких особливих сумнівів не викликає – Мстиславове Євангеліє к. XI – п. XII ст. – далі М.Є., Добрилове Євангеліє 1164 р. – Д.Є., Холмське Євангеліє XIII ст. – Х.Є., Буцацьке Євангеліє XII–XIII ст. – Б.Є., Луцьке Євангеліє XIV ст. – Л.Є., а також Оршанське Євангеліє XIII ст. – Ор.Є. і Друцьке Євангеліє XIV ст. – Др.Є., створення яких деякі дослідники пов'язують із білоруськими землями. Для порівняння залучено й точно датований і локалізований короткий апракос Євсевієве Євангеліє 1283 р. – Є.Є. Використовуємо приклади із текстологічних досліджень: Евангелие от Иоана в славянской традиции / Изд. подг. А. А. Алексеев, И. В. Азарова, Е. Л. Алексеева, М. Б. Бабицкая и др. СПб., 1998 та Евангелие от Матфея в славянской традиции / Изд. подг. А. А. Алексеев, И. В. Азарова, Е. Л. Алексеева, М. Б. Бабицкая и др. СПб., 2005. Тому в дослідженні прийняті скорочення євангелій, використані в цих виданнях. Для порівняння долучаємо тексти, датовані не пізніше першої половини XIV ст.

Збіжності лише з одним із порівнюваних євангелій¹⁴:

І писар /до 61зв./

Гг въ єдинъи соуѡотъ Ів ХХ/19 Лвр.Є. 9 +/въ єдинъъ сѡѡотъ Гг Иоан., с. 93/¹⁵, в інших – въ єдинъи соуѡотъ М.Є. с. 35–36, въ єдиноу соуѡоту Д.Є. с. 50, Л.Є. 7, въ єдину сѡѡоту Др.Є. 5, въ єдино соуѡотъ Х.Є. 7зв.; видиши соуѡъ во ѡцѡ братѡ твоєиѡ Мт VII/3 Лвр.Є. 48зв. +/Гг/, в інших – брата своєго М.Є. с. 64, Д.Є. с. 128, Х.Є. 32зв., Л.Є. 49, братоу своєиоу Ор.Є. 5 +/крата твоєго давн. текст Матф., с. 42/; в поутъ

¹³ 13 частин у пам'ятці виділила Т. Фределювна. *Friedelówna T. Ewangelia Ławryszewski...* С. 10–11. Текстологічний та палеографічний аналіз не дає підстав для такого поділу.

¹⁴ У порівнюваних текстах представлено передовсім лексичні збіжності/розходження. Про фонетичні та граматичні – в параграфі про мовні особливості.

¹⁵ Знаком + вказуємо на відповідні збіжності за дослідженнями: Иоан. – Евангелие от Иоана в славянской традиции / Изд. подг. А. А. Алексеев, И. В. Азарова, Е. Л. Алексеева, М. Б. Бабицкая и др. СПб., 1998 та Матф. – Евангелие от Матфея в славянской традиции / Изд. подг. А. А. Алексеев, И. В. Азарова, Е. Л. Алексеева, М. Б. Бабицкая и др. СПб., 2005.

странескъ Мт Х/5 Лвр.Є. 49 +/Тг Матф., с. 55/, в інших – страньнгин М.Є. с. 66, страненъ Д.Є. с. 131, Х.Є. 33, Л.Є. 50, Др.Є. 30, в поуть газзыкъ Ор.Є. 5;

Мг да втрькшитъ релкънъ ѿ Овоутели його Ів І/27 Лвр.Є. 7 /Мг Иоан., с. 5/, в інших – сапогоу його М.Є. с. 32, Д.Є. с. 40, Є.Є. с. 42, Л.Є. 2, Др.Є. 2, ѿ вокуви його Х.Є. 4зв. +/Тг Иоан., с. 5/;

І писар /від 64зв./

Є.Є. вѣлыѣ зѣло Мт VII/27 Лвр.Є. 52, Є.Є. с. 104 +/давні текст великѣ Матф., с. 45/, в інших – велико Д.Є. с. 135, Х.Є. 34зв., Ор.Є. 7зв., Л.Є. 52зв., Др.Є. 31зв.);

Б.Є. и призываюцимъ дроугъ дроуга Л VII/32 Лвр.Є.¹⁶, в інших – призываюць д. д. М.Є., Д.Є., призывающе д. д. Ор.Є., Др.Є., Л.Є.;

Ор.Є. принесъши стькланицю мюра Л VII/37 Лвр.Є. 91зв., Ор.Є. 49зв., в інших – п. алабастръ хризмы М.Є. с. 116, Д.Є. с. 268, Х.Є. 75зв., Л.Є. 117зв., Др.Є., алабастръ мюра Б.Є. 30; ї ю сотъ пѣнѣзъ Л VII/41 Лвр.Є. 91зв., Ор.Є. 49зв., в інших – пѣтню стътъ кентинарии М.Є. с. 116, пѣтню сотъ динарии Д.Є. с. 268, Х.Є. 75зв., Др.Є., динарии Л.Є. 117зв., динарь Б.Є. 30; приведоша к нему глаухъ гоугнивь М VII/32 Лвр.Є. 125, п. к н. глауха и гоугнива Ор.Є. 93, в інших – въведоша к н. заакивь Д.Є. с. 416, заакива Л.Є. 180, Др.Є. 125зв., п. к н. глауха и нѣма М.Є. с. 174, Х.Є. 119; медлитъ мои гнъ принти и наунеть бити клеверѣтты своа Мт XXIV/48-49 Лвр.Є. 125, Ор.Є. 102зв., в інших – моудитъ м. г. п. и н. в. дроугъ с. М.Є. с. 186, моудитъ м. г. п. и н. в. подроугъ с. Д.Є. с. 447, медлитъ м. г. п. и н. в. дроугъ с. Х.Є. 128, медлитъ м. г. п. и н. в. подроугъ с. Б.Є. 116, Др.Є. 136 +/Gf, Ju, Tr, VI Ев./, давні текст – /къснитъ м. г. п. и н. в. клеверѣтты с. Матф., с. 134/; на ... дѣнь великии Мт XXVII/15 Лвр.Є. 151, на ... дѣнь великыи Ор.Є. 117зв. +/ОЕ/, на ... дѣнь великъ М.Є. с. 215, Д.Є. с. 498, Б.Є. 134, Др.Є. 151 +/давні текст Матф., с. 151/; рци оубо намъ Мт XXII/17 Лвр.Є. 132зв., Ор.Є. 99зв. +/давні текст/, в інших – повѣжъ оу. н. М.Є. с. 183, Д.Є. с. 437, Х.Є. 125, Б.Є. 112, Л.Є. 189, Др.Є. 133 +/Gf, Ju, Tr Матф., с. 118/; во въскрѣшѣнни же мертвѣхъ Мт XXIV/31 Лвр.Є. 133, о въскрѣшѣнни Ор.Є. 100. +/давні текст/, в інших – о въстанни М.Є. с. 183, Д.Є. с. 439, Х.Є. 125зв., Б.Є. 112зв., Др.Є. 133зв. +/Gf, Ju, Tr, VI Ев. Матф. с. 119/, по оустанъи Л.Є. 190;

Х.Є. вѣ же пѣць и камѣнь належаше на нѣи Ів XI/38 Лвр.Є. 128зв., Х.Є. 121зв. +/давні текст/, в інших – в. ж. гробъ и камѣнь М.Є. с. 178 /Ju, Tr/, Д.Є. с. 425, Ор.Є. 96, Др.Є. 128зв., в. ж. пещера и камѣнь Л.Є. 184 / Gf, Gl, OE, SK, Vk Иоан., с. 53/;

Gl слышавъше тако въмолуи садоукита Мт XXIV/34 Лвр.Є. 133, в інших – с. га. срами с. М.Є. с. 183, Д.Є. с. 439, Ор.Є. 100 +/Матф., с. 120/, Х.Є. 125зв., Л.Є. 190 с. га. посрами с. +/Gf Матф., с. 120/, с. га. осрами с. Б.Є. 112зв.; на моисѣинѣ сѣдалищи сѣдоша Мт XXIII/2 Лвр.Є. 133зв. +/Gl на моисинѣ/, в інших – на моисѣовѣ с. М.Є. с. 184, на моисѣовѣ с. Д.Є. с. 440, Х.Є. 126 Ор.Є. 100зв. +/давні текст Матф., с. 122/, на моисѣевѣ с. Б.Є. 113, Л.Є. 190зв., на моисѣовѣ с. Др.Є. 134;

II писар

Тг и се хоула Мт IX/3 Лвр.Є. 61зв. +/Тг/, в інших – врьдѣнѣ М.Є. с. 76, Д.Є. с. 158, Х.Є. 42зв., Л.Є. 64, Др.Є. 34, власвиписають Ор.Є. 10 +/Ar, Gf, Kf, Mf, Tr, Vk Матф., с. 50/;

Л.Є. ѿ тевѣ и влѣоизволихъ Л III/22 Лвр.Є. 84зв., Л.Є. 108, в інших – ѿ тевѣ и влѣоволихъ М.Є. с. 108, Д.Є. с. 246, Х.Є. 68-68зв., Ор.Є. 43, Др.Є. 69;

Ор.Є. воудѣтъ щедри Л VI/36 Лвр.Є. 89зв., воудѣте оубо щедри Ор.Є. 47, в інших – в. оу. мѣрди М.Є. с. 114, Д.Є. с. 261, Х.Є. 73, Др.Є. 73зв., в. мѣрди Л.Є. 114зв. в. милосерди Б.Є. 26зв.;

III писар

Х.Є. оуповаюцимъ на бѣтъство М X/24 Лвр.Є. в інших – оуповаюцимъ богатъствѣмъ М.Є., Д.Є., Б.Є., Ор., Л.Є., Др.Є.; глѣще въ себе М X/26 Лвр.Є., в інших – глѣоще къ себѣ М.Є., Др.Є., себе Д.Є., Б.Є., Ор.Є., себѣ Л.Є.; и иже зло словеситъ ѿца и мѣръ М VII/10 Лвр.Є. 81зв., Х.Є. 65зв., в інших – и н. злѣ с. ѿ. и м. М.Є. с. 104, Ор.Є. 38зв., Л.Є. 100зв., и н. з. с. ѿца и м. Др.Є. 64, и н. з. словитъ ѿ. и м. Д.Є. с. 235, Б.Є. 15 и н. злословитъ ѿ. и м.,

Gl /на стор. плутані почерки I /після 64зв./ і III/ тако безакънныѣ разоумѣють ѿ вѣскъхъ ... безакънныо разоумѣныѣ Мт XXVI/65, Лвр.Є. 149зв. +/Gl/, в інших – тако хоулоу рече ... слышасте хоулоу його М.Є. с. 203-204, Д.Є. с. 491-492, Х.Є. 141 +/Ar, Gf, Ju, OE, Vk, Tr/, тако хоула глѣтъ ... слышасте хлѣбниѣ його Б.Є. 128, Л.Є. 214, Др.Є. 149, тако власѣфинию рече ... слышасте власѣфинию його Є.Є. с. 223 +/давні текст Матф. с. 148/;

¹⁶ Приклади без паспортизації взято із порівняльної таблиці «Текстові збіжності», див. Додаток 2.

М.Є. а не на свѣтилѣ оуто възложит сѧ М IV/21 Лвр.Є. 69, свѣтилѣ М.Є. с. 97, в інших – а н. н. с. оу. възложонѣ воудеть Б.Є. 6, а не на свѣщъницѣ оуто положитъ сѧ Д.Є. с. 206, не да ли на свѣщъникѣ възложити и Х.Є. 59, а не на свѣтилѣ поставляють сѧ Л.Є. 91.

Текстові збіжності з кількома із порівнюваних євангелій:

І писар /до 61зв./ – исповѣда и не ѿверже сѧ. и г҃ла. Ів I/20 Лвр.Є., Х.Є., Л.Є. +/Тг Иоан., с. 4/, в інших – відсутне и г҃ла; вниде їсь въ жидовьскоу землю Ів III/22 Лвр.Є. 3зв., Л.Є. 6зв., в інших – иудѣискоу М.Є. с. 35, Х.Є. 7, Д.Є. с. 49, Є.Є. с. 46, Др.Є. 4зв. +/давні текст Иоан с. 13/; и҃хахахоу (!) на небо шнѣ полѣ морѧ Ів VI/17-18 Лвр.Є. 13зв., и҃хахоу Л.Є. 12 +/ѣхаахоу Тр, Тг/, в інших – идахоу Д.Є. с. 59, Х.Є. 10зв., Є.Є. с. 53 +/давні текст Иоан., с. 26/, грѣбѣху Др.Є. 7зв.; рѣ кѣ възровавшииѣ к немуу жидомѣ Ів XIII/31 Лвр.Є. 25зв., Л.Є. 21+ /Тг, Иоан., с. 40/, в інших – иудѣомѣ +/давні текст Иоан., с. 40/; не хотѣше во иудѣихѣ ходити Ів VII/1 Лвр.Є. 22 +/As, Вп, Тр, Ју, Тг/, в інших – въ иудѣи ходити М.Є. с. 43, Д.Є. с. 70, Є.Є. с. 62, Х.Є. 14 +/давні текст Иоан., с. 32/, во иудеи вѣйти Л.Є. 17зв., въ иудѣю ити Др.Є. 10зв.; праздъникѣ иудѣескѣ коуцнаго потѣучѣнья Ів VII/2 Лвр.Є. 22, Л.Є. 18, Др.Є. 11 +/Тг, потѣучѣнья коуцѣ Ју/, в інших – п. и. скинопигна М.Є. с. 44, скинопигна Д.Є. с. 70, кинонигиа Є.Є. с. 62, скинопигна Х.Є. 14 +/давні текст Иоан с. 32/; азѣ послѣоушьствуюю ш немѣ Ів VII/7 Лвр.Є. 22, Л.Є. 18, +/Ју, Fl, Тг/, в інших – съвѣдѣтельствуюю М.Є. с. 44, Д.Є. с. 71, Є.Є. с. 63, Х.Є. 14зв., Др.Є. 11 +/давні текст Иоан с. 32/; страха дѣла жидовьска Ів VII/13 Лвр.Є. 22зв., +/Ју, Тг Иоан., с. 33/, в інших – страха ради иудѣискааго М.Є. с. 44, с. р. иудѣиска Д.Є. с. 72, Є.Є. с. 63, Х.Є. 14зв., Др.Є. 11 +/давні текст Иоан. с. 33/, страха дѣла иудѣиска Л.Є. 18зв.; оузъидѣ їсь въ храмѣ Ів VII/14 Лвр.Є. 23зв., Л.Є. 18зв. +/Тг Иоан., с. 33/, в інших – въ црѣвь М.Є. с. 44, Д.Є. с. 72, Є.Є. с. 63, Х.Є. 14зв., Др.Є. 11 +/давні текст Иоан., с. 33/; гл҃хоу же нѣции Ів VII/25 Лвр.Є. 24, Л.Є. 19 +/Gl, Gr, Ју, Тг, Иоан., с. 34/, в інших – и҃тери М.Є. с. 44, Д.Є. с. 72, Є.Є. с. 63, Х.Є. 14зв., Др.Є. 11зв. +/Вп, Db, Кг, Мг, ОЕ, Тр, Vk Иоан., с. 34/; оу храмѣ кровьнѣмѣ Ів VIII/20 Лвр.Є. 24зв., Л.Є. 20 +/Ју, Тг Иоан., с. 38/, в інших – въ газофоулакии М.Є. с. 45, Д.Є. с. 74, Є.Є. с. 65, Х.Є. 15зв., Др.Є. 12; волю ш оїѧ Ів VIII/44 Лвр.Є. 28зв., волю оїѧ Л.Є. 24 +/IA, Ју, Тг Иоан., с. 41/, в інших – похоти М.Є. с. 48, Д.Є. с. 82 Ів VIII/44, Є.Є. с. 71, Х.Є. 18, Др.Є. 14; иди оу ваню силоуамлю Ів IX/11 Лвр.Є. 32зв., Л.Є. 29 +/Тг/, в інших – въ коупель М.Є. с. 51, Др.Є. 17, въ коупѣль Д.Є. с. 90, Є.Є. с. 78, Х.Є. 20зв. +/давні текст Иоан с. 43/; строиѣе вамѣ Ів XVI/7 Лвр.Є. 40зв., Л.Є. 37зв. +/Тг/, в інших – оуниѣ вамѣ М.Є. с. 57, Д.Є. с. 104, Є.Є. с. 91, Х.Є. 25зв., Др.Є. 22зв. +/давні текст Иоан., с. 73/; оу соувогѣ по насѣтѣмѣ Мт XII/1 Лвр.Є. 54, Х.Є. 36зв. +/Ју, Тг/, в інших – по сѣбѧню Д.Є. с. 141, сквозѣ сѣбѧныа Ор.Є. 9зв., Л.Є. 55зв. +/давні текст Матф., с. 65/;

І писар /після 64зв./ – на д҃хѣ неучитѣ Мт X/1 Лвр.Є., Л.Є. +/Gl, Тг Матф./; въ поутѣ странѣ Мт X/5 Лвр.Є., Д.Є. +/Gl Матф. с. 55/; силы подвигоутѣ сѧ Мт XXIV/29 Лвр.Є. 64зв., М.Є. с. 90, Х.Є. 53зв. Б.Є. 111 +/Тг, Gf Матф., с. 131/, в інших – силы двигноутѣ сѧ Д.Є. с. 195, Л.Є. 81зв., Ор.Є. 26зв., Др.Є. 51 +/давні текст Матф., с. 131/; величають сѧ подолѣкѣ котѣмѣ своихѣ Мт XXIII/5 Лвр.Є. 78зв., М.Є. с. 100, Д.Є. 222, Др.Є. 60 +/Тг/, в інших – величають сѧ подолѣкѣ ризѣ своихѣ Ор.Є. 34, Л.Є. 94 +/Gf, Ју/, величають сѧ подолѣкѣ свитѣ своихѣ Б.Є. 9, Х.Є. 61зв. величають сѧ подѣметѣ възскрѣлыа ризѣ своихѣ +/давні текст Матф., с. 122/; ш перѣстѣ вїи Л XI/20 Лвр.Є. 97, М.Є. с. 123, Х.Є. 82, Ор.Є. 55, Др.Є. 82, о крѣтѣ Б.Є. 43зв., ш доуѣк Д.Є. с. 287, ш црѣтвѣи Л.Є. 125зв.; тако дци иноуада вѣк немуу Л VIII/42 Лвр.Є. 99зв., М.Є. с. 127, Є.Є. с. 142, Х.Є. 85, Ор.Є. 58, Др.Є. 85зв., в інших – га. д. єдиноуада Д.Є. с. 298, Л.Є. 130; пристѣупльши сѣ слѣда Л VIII/44 Лвр.Є. 99зв., Х.Є., Ор.Є. 58зв., в інших – п. сѣ зажда М.Є. с. 128, п. сѣ зади Д.Є. с. 298, Є.Є. с. 142, Л.Є. 130, Др.Є. 86; лобноѣ мѣсто М XV/22 Лвр.Є. 119, Х.Є. 110зв., Ор.Є. 84, в інших – главньоѣ м. М.Є. с. 160, Д.Є. с. 390 М XV/22, Л.Є. 169, Б.Є. 92, славноѣ м. Др.Є. 116; сѣ же гл҃ше клипѧ Ів XII/33 Лвр.Є. 137зв., Б.Є. 119 зв. +/давні текст/, в інших – с. ж. г. знаменѧта М.Є. 189, Д.Є. с. 455, Ор.Є. 105 Др.Є. 138зв. +/Ar, Gf, ОЕ, Вп/, с. ж. г. знаменѣта Х.Є. 130, Л.Є. 196 +/Kr, Иоан., с. 59/; имѧте ли воѣ ... пѣуатлѣѣша камѣнь Мт XXVII/65-66 Лвр.Є. 155, и. ли воѧ ... пѣуатлѣѣѣша к. Х.Є. 146зв. +/Gl/, в інших – имѧте коуѣтодию ... знаменѧвѣше камѣнь М.Є. с. 218, Є.Є. с. 236, Ор.Є. 120 +/давні текст Матф., с. 157/; имѧте коуѣтодѣю ... грѣбѣ знаменѧвѣше Д.Є. с. 508, Л.Є. 222, имѧте сѣворѣ “днїи многѣ ... запѣуатѧвѣше камѣнь Б.Є. 150, имѧте коуѣтодѣю ... знаменѧвѣше грѣбѣнѣи камѣнь Др.Є. 154зв.; пристѣупльши сѣ слѣда Л VIII/44 Лвр.Є. 99зв., Х.Є., Ор.Є. 58зв., в інших – п. сѣ зажда М.Є. с. 128, п. сѣ зади Д.Є. с. 298, Є.Є. с. 142, Л.Є. 130, Др.Є. 86; лобноѣ мѣсто М XV/22 Лвр.Є. 119, Х.Є. 110зв., Ор.Є. 84, в інших – главньоѣ м. М.Є. с. 160, Д.Є. с. 390 М XV/22, Л.Є. 169, Б.Є. 92, славноѣ м. Др.Є. 116;

II писар – нѣ мене достоинѣ Мт X/37 Лвр.Є. 71зв., Д.Є. с. 164 достоинѣ +/давні. текст/, Є.Є. с. 110 достоиню, в інших – М.Є. с. 78 подовьнѣ, Х.Є. 47, Л.Є. 67, Ор.Є. 17, Др.Є. 41 – подовенѣ /Gf, Ju, Tr, Vk Матф., с. 59/; и не ѣ ничто Л IV/2 Лвр.Є. 85, М.Є. с. 109, Др.Є. 69зв., в інших – не гаде Д.Є. с. 248, Б.Є. 20, Ор.Є. 43зв., Л.Є. 109, не гаеть Х.Є. 69; оужасть приатѣ Л V/25 Лвр.Є. 89, Б.Є. 25зв., Ор.Є. 47, Др.Є. 73, Л.Є. 114, в інших – оужасть п. М.Є. с. 113, Х.Є. 72зв., Д.Є. с. 260;

III писар – млѣвою и постолѣ Мт XVII/21 Лвр.Є., Є.Є., Др.Є., Л.Є. + /давні. текст/, в інших – м. и алканиємѣ /М.Є., Д.Є., Х.Є., Ор.Є., + /Gf, Ju, Tr Матф., с. 93-94/; оудовѣнѣ иеть вѣльвоудоу скваженю иглоиноу проити Мт XIX/24 Лвр.Є. 67, скваженю иглиноу Ор.Є. 29зв., Др.Є. 55, в інших – скозѣ/сквозѣ иглинѣ оуши М.Є. с. 94, Д.Є. с. 206, Є.Є. с. 121, Б.Є. 2, Х.Є. 56зв., Л.Є. 86зв. + /давні. текст Матф., 104/; слѣпѣи же гѣла ѣмоу равоуни М X/51 Лвр.Є. 112зв., М.Є. с. 150, Б.Є. 75зв., в інших – с. ж. г. ѣ. равви Х.Є. 101, Ор.Є. 74, Др.Є. 105, раввѣ Л.Є. 134, гѣла ѣмоу слѣпѣи оучителю Д.Є. с. 357; ведоша ... оу прѣтворѣ I /після 64зв./ ни внидоша оу притворѣ Ів XVIII/28 Лвр.Є. 149, Є.Є. с. 222 +/прѣтворѣ Tr/, в інших – вѣ преторѣ ... вѣ преторѣ М.Є. с. 203, Х.Є. 140зв., вѣ проторѣ ... вѣ прѣторѣ Д.Є. с. 490, оу приторѣ ... оу приторѣ Б.Є. 132, Л.Є. 213зв., вѣ прѣторѣ ... вѣ прѣторѣ Др.Є. 148зв. +/давні. текст/, на соудѣице ... на соудѣице Ор.Є. 116 /Vk Иоан., с. 84/; вѣ ризоу прапроудноу Ів XIX/2 Лвр.Є. 150, Ор.Є. 116зв. +/давні. текст/ и прапроудоу Є.Є. с. 225, в інших – вѣ ризоу вагрлноу М.Є. с. 205 Х.Є. 142, Др.Є. 150 +/Ar, Db, Gf, Ju, OE, Vc, Tr Иоан., с. 86/; вагрлницю Д.Є. с. 495; нѣо и земадл приидеть а мога словеса не минуѣтъ М XIII/31 Лвр.Є. 116, н. и з. прѣидеть а м. с. не минуѣтъ Б.Є. 84зв., н. и з. прѣдѣидеть а м. с. не минуѣтъ Др.Є. 110зв., в інших – н. и з. прѣидеть а с. м. не милюдоуѣтъ М.Є. с. 157, н. и з. прѣидѣтъ а м. с. не милюдоуѣтъ Д.Є. с. 374, н. и з. милюдеть а с. м. не милюдоуѣтъ Ор.Є. 79, Л.Є. 162.

Написання, властиві Лвр.Є. і невідомі іншим порівнюваним:

I писар /до 61зв./ – не можахо с нимѣ Ів VI/66 Лвр.Є. 22, в інших – не хожадоху М.Є. с. 43, не хожахоу Д.Є. с. 70, Є.Є. с. 62, Х.Є. 14, Л.Є. 17зв., Др.Є. 10зв.; ѡвѣща ѣмоу симонѣ и петрѣ Ів VI/68 Лвр.Є. 22, в інших – симонѣ петрѣ М.Є. с. 43, Д.Є. с. 70, Є.Є. с. 62, Х.Є. 14, Л.Є. 17зв., Др.Є. 10зв.; ѡбанадцать оуѣнка Мт X/1 Лвр.Є. 49, в інших – ѡба на десѣте М.Є. с. 65, Д.Є. с. 130, Ор.Є. 6, ѡба на десѣтъ Х.Є. 33, Л.Є. 49зв., ѡба на ѣ Др.Є. 29зв.;

I писар /після 64зв./ – ѣмоу же аще хоцетѣ сѣѣ ѡкѣрънѣтъ Л X/22 Лвр.Є. 96, в інших – с. гавитѣ М.Є. с. 122, Д.Є. с. 284, Х.Є. 82, Б.Є. 38зв., Ор.Є. 54, Л.Є. 124зв., Др.Є. 81; хлѣбѣ нашѣ насоуцини Л XI/3 Лвр.Є. 96, в інших – х. н. вѣтънни М.Є. с. 123, Д.Є. с. 285, Х.Є. 82, Б.Є. 39, Ор.Є. 54зв., Л.Є. 124зв., Др.Є. 81; рѣѣте ли соудѣи томоу Л XIII/32 Лвр.Є. 101, в інших – лисоу томоу М.Є. с. 130, Д.Є. с. 305, Ор.Є. 60зв., Х.Є. 87зв., Б.Є. 50, Л.Є. 132 Др.Є. 88; илѣкнига не старѣюцие сѣ скровице не ѡскоудѣѣмо на нѣѣхѣ Л XII/33 Лвр.Є. 107, в інших – и. н. ветѣшающа М.Є. с. 140, Б.Є. 62, и. н. ветѣшающе Д.Є. с. 329, и. н. ветѣшающею Ор.Є. 66зв., Др.Є. 97, и. н. ветѣшающа Л.Є. 142 зв.; паска Л XXII/1 Лвр.Є. 108зв., в інших – пасха М.Є. с. 142, Д.Є. с. 336, Б.Є. 65зв., Ор.Є. 68зв., Х.Є. 95, Л.Є. 145зв. Др.Є. 99; вставѣ иди волѣ твоѣ спѣетѣ тѣ Л XVII/19 Лвр.Є. 109, в інших – в. и. вѣра т. с. т. М.Є. с. 144. Х.Є. 96, Є.Є. с. 150, Б.Є. 67, Ор.Є. 69, Л.Є. 147, Др.Є. 100, встани и. вѣра т. с. т. Д.Є. с. 339; ѣдинѣ ѡ васѣ продасть мл М XIV/18 Лвр.Є. 117зв., в інших – ѣ. ѡ в. прѣдасть М.Є. с. 160, Д.Є. с. 382, Б.Є. 88 зв., Х.Є. 108, прѣдасть Ор.Є. 81зв., Л.Є. 165зв., Др.Є. 113зв.; игда же оузрите градозастѣнѣа Мт XXIV/15 Лвр.Є. 132, в інших – е. ж. оу. мѣрзостѣ запоуѣтѣнни М.Є. с. 181, Б.Є. 110зв., Ор.Є. 99, Др.Є. 132зв. +/давні. текст Матф., с. 129/, е. ж. оу. мѣрзостѣ и запоуѣтѣнѣ Д.Є. с. 435, Л.Є. 188, е. ж. оу. мѣрзостѣ запоуѣтѣноу Х.Є. 124зв.; величуютѣ сѣ подѣметѣ оускрѣлѣа ризѣ своиѣ Мт XXIII/5 Лвр.Є. 133зв. +/давні. текст/, в інших – в. сѣ подолѣкѣ р. с. М.Є. с. 184, Д.Є. с. 441, Ор.Є. 100 зв., Х.Є. 126 Л.Є. 190зв. +/Gf, Ju, Tr Матф., с. 122/; ѡ дѣи томи и ѡ годинѣ тои Мт XXIII/36 Лвр.Є. 135 +/давні. текст/, в інших – ѡ д. т. и о часѣ М.Є. с. 185, Д.Є. с. 445, Х.Є. 127зв., Б.Є. 115, Л.Є. 192зв., Др.Є. 136 +/Gf, Gl, Ju, OE, SK Матф. с. 132/; сѣ желѣнѣємѣ оужуелѣхѣ паскоу ести Л XXII/15 Лвр.Є. 139, в інших – желаниємѣ вѣжелахѣ Б.Є. 122, жаданѣємѣ вѣжадахѣ Д.Є. с. 459, Ор.Є. 106, Л.Є. 198зв., Др.Є. 140, жаданиємѣ вѣжададахѣ М.Є. 191, жеданиємѣ в. Х.Є. 131; со ісолѣ назарѣѣємѣ Мт XXVI/71 Лвр.Є. 144 +/Lc/, в інших – назарлниномѣ М.Є. с. 196, Д.Є. с. 472, Є.Є. с. 207, Х.Є. 135зв., Ор.Є. 110зв., Л.Є. 203зв. +/давні. текст Матф., с. 148/;

III писар – ѡ ѡного пола иорданоу М III/8 Лвр.Є. 67, в інших – ѡ ѡного полоу М.Є. с. 94 иордана, Д.Є. с. 207 иордана, Х.Є. 57, Ор.Є. 30, Л.Є. 87 иердана, Др.Є. 55 юрдана, Б.Є. 2 ѡ ѡного пола иердана; вѣ течѣни крови М V/25 Лвр.Є. 79, в інших – вѣ течѣнии крѣви М.Є. с. 100, Д.Є. с. 224, Ор.Є. 35, Л.Є. 95, вѣ течѣнни

к. Х.Є. 62, въ т. кровѣ Др.Є. 60 зв.; аще воудеть тоу сѣи мира Л X/6 Лвр.Є. 94зв., в інших – вѣдхтъ сѣи мира; въ вкрестънѣи вси и села витаютьъ тако зѣѣ на поуѣтѣ мѣстѣ юсмы Л IX/12 Лвр.Є. 92зв., в інших – въ ѡ. в. и с. идоуѣтъ и обрѣцютьъ брашно га. сѣ на п. м. ю. М.Є. с. 118, Д.Є. с. 272, Др.Є. 77, Х.Є. 76зв., Ор.Є. 50зв., Л.Є. 119зв., ишедѣше обрѣцютьъ си брашно Б.Є. 32; посадите га на сподѣи Л IX/14 Лвр.Є. 92зв., в інших – п. га на околѣи М.Є. с. 118, Д.Є. с. 272, Др.Є. 77, Х.Є. 76зв., Ор.Є. 50зв., п. га околѣи Л.Є. 119зв., п. га на полѣи Б.Є. 32; ѡ матѣи и пигана и всего зѣѣла Л XI/42 Лвр.Є. 98зв., в інших – ѡ вонѣлица и пигана М.Є. с. 126, Х.Є. 83зв., Б.Є. 43зв., Ор.Є. 57, Др.Є. 84, вонѣлицѣ Д.Є. с. 272, ѡ вонѣлица матѣи Л.Є. 128; тако зиждете гровѣи Л XI/47 Лвр.Є. 98зв., в інших – га. градите г. М.Є. с. 126, Д.Є. с. 294, Х.Є. 84, Л.Є. 128зв., Др.Є. 84зв., Б.Є. 44 га. оуѣрашаѣте г., Ор.Є. 57 га. красите г.; и ищюѣе оуловити что ѡ оуѣто юго Л XI/54 Лвр.Є. 99, в інших – и и. гати М.Є. с. 126, Д.Є. с. 295, Х.Є. 84, Б.Є. 44зв., Ор.Є. 57зв., ищюѣе что ѡ оуѣтѣ Л.Є. 129, Др.Є. 84зв.; или икѣи раѣѣ къ иномоу ѣрю снитѣ на бранѣ Л XIV/31 Лвр.Є. 102зв., в інших – или кѣи ѣрь идѣи къ иномоу ѣрю сѣнитѣ сѣ на бранѣ М.Є. с. 132, Д.Є. с. 310, Х.Є. 89, Ор.Є. 61зв., Др.Є. 90, и. ѣрю и. ко и. ѣрю снѣтѣ сѣ на в. Л.Є. 134зв., или которѣи ѣрь и. къ и. ѣрю. с. сѣ на в. Б.Є. 52зв.; сѣтришдѣи соуѣоуѣвъ нѣ не оу годѣ сѣ М X/30 Лвр.Є. 112, в інших – с. с. нѣнѣ въ годѣ сѣ Л.Є. 132зв., сѣтришдѣи с. но не въ г. сѣ Х.Є. 100, с. с. нѣнѣ въ г. сѣ М.Є. с. 149, Др.Є. 104, с. с. въ г. сѣ Д.Є. с. 354, стократѣи соуѣоуѣвъ нѣнѣ въ годѣ сѣ Ор.Є. 73, стократѣи нѣнѣ въ годѣ сѣ Б.Є. 74; не азѣ ли тѣи видѣхѣ оу верѣпѣ с нимѣ Ів XVIII/26 Лвр.Є. 149, – в інших въ оградѣ с нимѣ М.Є. с. 203, Д.Є. с. 490, Х.Є. 140зв. +/Ar, Gf, Gl, Ju/, въ вѣртоградѣ Є.Є. с. 221, въ вѣртоградѣ Ор.Є. 116, въ вѣртоградѣ Др.Є. 148зв. +/давн. текст Иоан с. 83/, оу виноградѣ Л.Є. 213зв. Два наступнѣи приклады, де рѣзными почерками (III і I /пѣсля 64зв./) зафѣксовано спѣльну тенденѣию, переписано з якогѣо одного протографа: ѣко же подобѣѣтъ рѣци Л XII/12 Лвр.Є. 99зв., в інших – ѣ. ж. п. гѣти М.Є. с. 127, Д.Є. с. 297, Х.Є. 84 зв., Б.Є. 45зв., Ор.Є. 58, Л.Є. 129зв., Др.Є. 85зв. і тут таки нова глава I почерком ничѣо же нѣ въземѣете на поуѣтъ ни жезла ни пирѣи ни ни хѣѣба ни мѣшѣа ни сѣѣбра ни двою рѣзоу илѣѣти Л IX/3 Лвр.Є. 99зв., в інших – вѣдѣутне слово мѣшѣа М.Є. с. 127, Д.Є. с. 297, Х.Є. 84зв., Б.Є. 45зв., Ор.Є. 58, Л.Є. 129зв., Др.Є. 85зв. Тѣбѣо можна допуститѣ або оригѣнальнѣсть двоѣх писарѣв і свѣдѣому правѣу тексту, або існування невѣдомого нам протографа. До того ж напрошуѣтъся висновок про написання: учитель – ученѣ, або навмисне написання на однѣи сторѣнѣи кѣлькома писарѣями?!

Інодѣ складаѣтъся враженѣя, що перед очима писарѣа було кѣлька протографѣв: идѣѣте оу градѣ къ вѣнѣкоюѣ Мт XXVI/18 Лвр.Є. 142, в інших – и. оу г. къ вѣнѣсици Б.Є. 124, Х.Є. 133 +/Ar, Gf, Ju/, и. оу г. къ вѣнѣси М.Є. с. 193, Л.Є. 200 +/Tr/, и. оу г. къ нѣкъмоу /SK/, давн. текст – и. оу г. къ ѣѣтероу /Matf. с. 142/. Можливо, починав писати вѣнѣсици, а потѣм глянув на інѣший протограф, а там – нѣкъмоу?

Інѣші текстовѣ збѣжностѣи:

Деякѣ читання демонструють збѣжнѣсть Др.Є. з інѣшими євангѣліями українських редакѣій:

І писар – что глаголеши ѡ совѣ самѣомѣ Ів I/22 Лвр.Є., Др.Є. +/Ju, Kr/, у всѣх інѣших – ѡ тѣѣѣ самѣомѣ /Иоан., с. 4/; мѣжи собою Ів VI/43 Лвр.Є. 17, Др.Є. 9, в інѣших – мѣжю собою М.Є. с. 380, Д.Є. с. 64, Х.Є. 12зв., Л.Є. 14зв. +/давн. текст мѣждю Иоан., с. 29/; праздѣнникѣ июдѣѣскѣ коуѣцнаго потѣѣѣѣнѣа Ів VII/2 Лвр.Є. 22, Л.Є. 18, Др.Є. 11 +/Tr, потѣѣѣѣнѣа коуѣць Ju Иоан с. 32/, в інѣших – п. и. скинопѣгиа +/давн. текст Иоан., с. 32/; в поуѣтъ странѣнѣ Мт X/5 Д.Є. с. 131, Х.Є. 33, Л.Є. 50, Др.Є. 30, в інѣших – в п. странѣнѣи М.Є. с. 66, в п. странѣскѣ Лвр.Є. 49, на п. азѣѣкъ Ор.Є. 6 +/давн. текст Matf., с. 55/; въ градѣ самарѣнѣскѣ Ів IV/5 Лвр.Є. 26зв., въ г. самарѣнѣскѣ Х.Є. 16зв., Л.Є. 21зв., Др.Є. 12зв. +/самарѣнѣскѣ Db, Gf, Ju, Tr, Tr/, в інѣших – въ г. самарѣнѣскѣ М.Є. с. 46, въ г. самарѣѣскѣ Д.Є. с. 77, въ г. самарѣнѣскѣ Є.Є. с. 67 +/самарѣнѣскѣи Мт Иоан., с. 15/;

І писар /пѣсля 64зв./

їдиногѣо ѡ мѣнѣшихѣ Мт X/42 Лвр.Є., М.Є., Х.Є., Ор.Є., Л.Є., Др.Є. + +/Ju, Tr/, давн. текст – їдиногѣо ѡ малѣхѣ /Matf., с. 59–60/; нача ... сказѣвати Мт XVI/21 Лвр.Є. 73, Др.Є. 42 +/Ju, Tr/, в інѣших – сказѣѣвати М.Є. с. 80, Д.Є. с. 167, Х.Є. 45, сказѣти Л.Є. 69, нача ... пѣвлѣти Ор.Є. 18 +/давн. текст сѣказѣти Matf. с. 90/; а иже сѣѣѣѣѣнѣѣтъ Мт XVIII/6 Лвр.Є. 75, М.Є. с. 82, Д.Є. с. 173, Х.Є. 46зв., Др.Є. 44 +/Gf, Gl, Tr, Ju, Tr, Vk Matf., с. 96/, в інѣших – Л.Є. 71зв. сѣѣѣѣнѣю, Ор.Є. 19зв. сѣѣѣнѣтъ, +/давн. текст скандѣлисаѣтѣ Matf., с. 96/; тако мѣѣѣѣтъ ѣѣѣ Мт XIV/26 Лвр.Є. 77зв., М.Є. с. 85, Д.Є. с. 182, Х.Є. 49зв. Др.Є. 47, Ор.Є. 22зв., Л.Є. 75зв. +/Gf, Ju, Tr/; давн. текст /призѣракѣ Matf., с. 81/; подѣѣѣѣѣти клѣѣти Мт XXIV/43 Лвр.Є. 65, М.Є. с. 90, Ор.Є. 26зв., Др.Є. 51зв. + /Ju, Tr/, подѣѣѣѣѣти хѣрама Д.Є. с. 196, Є.Є. с. 128 +/давн. текст

Матф., с. 133/, подъякопати храмьны Х.Є. 53зв., Л.Є. 82; оуготоваша арамафты Л XXIV/1 Є.Є. с. 245, Ор.Є. 142, Др.Є. 184зв., в інших – оуготоваша арамафты Лвр.Є. 158зв., Б.Є. 154зв., оуготоваша конта М.Є. с. 282, Д.Є. с. 520, Х.Є. 152зв., Л.Є. 259зв.; мѣре ѿго оленгы місяцеслів, кѣ травень Лвр.Є. 178зв., Є.Є. с. 305, мѣри ю. оленгы Др.Є. 176, в інших – мѣре ѿго еленгы М.Є. с. 266, Ор.Є. 137зв., Л.Є. 252.

III писар – доколѣ терплю ваимъ Мт XVII/17 Лвр.Є., М.Є., Д.Є., Х.Є., Др.Є., +/Ју, Тг Матф., с. 93–94/, в інших – вты Ор.Є., васть Є.Є., Л.Є.; всѣмь оумомь Мт XXII/37 Лвр.Є., М.Є., Д.Є., Б.Є., Л.Є., Ор.Є., Др.Є. +/Ју, Тг/, давн. текст – всю мгыслью /Матф., с.120-121/; или села мене дѣла. и ѿвѣгнѣ дѣла М X/29 Лвр.Є., Др.Є.; присно дѣью и ношью М V/5 Б.Є. 7зв., Др.Є. 58зв., в інших – п. дѣмь и ношию М.Є. с. 98, Лвр.Є. 69зв., п. дѣи и ношь Д.Є. с. 218, Ор.Є. 33 Л.Є. 92зв. во иноу дѣи и ношь Х.Є. 60; инакова зеведѣнна... валфромѣта... июдѣ скариодѣскаго М III/19 Лвр.Є. 67зв., инакова зеведѣнна... валфромѣта... июдѣ скариодѣскаго Др.Є. 55зв., в інших – зеведѣнова/-юва... варфломѣта... скариотѣскаго М.Є. с. 95, Д.Є. с. 208, Б.Є. 2зв., Х.Є. 57, Ор.Є. 30, Л.Є. 87зв.; златицю кинсьноую Мт XXII/19 Лвр.Є. 68, Д.Є. с. 212, з. кинсьноую М.Є. с. 96, златицю к. Др.Є. 57, з. кинсьноую Б.Є. 4зв. Ор.Є. 31зв., +/златицю Gf, Ју, Тг, Vk/, цѣтоу кинсьноую Є.Є. с. 122, Л.Є. 89зв. +/ОЕ/, склазъ кинсьныи Х.Є. 58 +/давн. текст Матф., с. 119/; юда како воудеть плишь людем М XIV/2 М.Є. с. 157, Д.Є. с. 374, плишь Л.Є. 162, плещь Др.Є. 111, в інших – ю. к. в. мѣла въ людахъ Б.Є. 85, Лвр.Є. 116, Ор.Є. 79зв.; приидѣте оубиимы и приимемъ причастье мое Мт XXI/38 Лвр.Є. 68зв., оубиимы и и прѣимемъ причастие юмъ М.Є. с. 96, оубиимы и и п. п. юго Д.Є. с. 213, Др.Є. 57 +/Тг/, в інших – оу. и и п. оудержанье юго Л.Є. 90, оу. и и п. наслѣдые юго Ор.Є. 31зв. +/SK/, оубиимы и и оудержимъ достоианье юго Х.Є. 58зв., Є.Є. с. 123 +/давн. текст Матф., с. 115/.

Збіжність із давніми південнослов'янськими протографами:

I писар /після 64зв./

и соударъ иже вѣ на главѣ юго Ів XX/7 Лвр.Є. 159, Є.Є. с. 250, Ор.Є. 142зв. +/давн. текст/, и оуброусть и. в. н. г. М.Є. с. 285, Д.Є. с. 521, Х.Є. 153, Б.Є. 158, Л.Є. 260, Др.Є. 186зв. +/Аг, Ју Иоан., с. 92/; іако гдѣ юсть юпендитомъ прѣпоаса ста Ів XXI/7 Лвр.Є. 160, Др.Є. 187зв. +/давн. текст/, га. г. ю. пендитѣмъ п. М.Є. с. 287, га. г. ю. срауицею п. Є.Є. с. 252, Х.Є. 153зв. +/Аг, Ју Иоан., с. 95/, га. г. ю. одежею п. Д.Є. с. 524; и пакитъ шбрѣщеть Ів X/9 Лвр.Є. 161, М.Є. с. 220, Є.Є. с. 256, Др.Є. 158зв. +/давн. текст/, и паствоу ш. Д.Є. с. 526, Л.Є. 228зв. +/Ју, Тг Иоан., с. 47/. У місяцеслові за травень писар уживає очевидний південнослов'янськ рѣкснотивенъ¹⁷ із південноукраїнським ятевим рефлексом ркснотивно: и вѣмь ѡко ркснотивно юсть 173зв. У відповідних фрагментах Д.Є. с. 561, Є.Є. с. 304 та Л.Є. 251зв. маємо истиньно. Зауважимо, що й у порівнюваних текстах цієї глави (XXI/24 від Івана) у виданні «Евангелие от Иоана в славянской традиции» також засвідчено лише истиньно /Иоан., с. 98/, як, до речі, і в читанні від Івана за сьому суботу: и вѣмь іако истиньно юсть 43. Отже, лавришівський писар, принаймні для місяцеслова, мав якийсь невідомий південнослов'янський протограф.

* * *

Цікавими в Лвр.Є. є написання однакових читань від різних євангелістів. Так, у фрагменті про відвернення Петра від Христа тричі перед тим, як заспіває півень, на різних аркушах всюди написано дієслово оузгласить, як, очевидно, і в давньому південнослов'янському списку: на арк. 117зв. (III писар) коуръ не оузгласить М XIV/30 (у всіх порівнюваних текстах – вѣспюеть М.Є. с. 160, Д.Є. с. 383, Б.Є. 88зв., Х.Є. 108, Ор.Є. 82, Л.Є. 166, Др.Є. 113зв.), на арк. 144 (I писар /після 64зв./) и авьѣ коуръ оузгласи Мт XXVI/74 (у порівнюваних текстах – и а. к. вѣзгласи Х.Є. 135зв., Є.Є. с. 207, Б.Є. 128зв., Ор.Є. 110зв., а. к. возгласити Л.Є. 204 +/давн. текст/, и а. к. вѣспѣ М.Є. с. 204, вѣспѣ Д.Є. с. 472 +/Gf, Ју, Тг, Vk Матф., с. 149/) та на арк. 144зв. (I писар /установ меншого розміру/) да иже куръ нѣ оузгласить Мт XXVI/75 (у порівнюваних текстах – даже коуръ не вѣзгласить Б.Є. 128зв., Є.Є. с. 207, Ор.Є. 110зв., Л.Є. 204 +/давн. текст/, д. к. не вѣспюеть М.Є. с. 204, Д.Є. с. 472, Х.Є. 135зв. +/Gf, Ју, Тг, Аг Матф., с. 149/). І лише на цьому ж аркуші від Івана (I писар /після 64зв./) нѣ оупюеть куръ Ів XIII/38 (у порівнюваних текстах – не вѣспюеть к. М.Є. с. 196, Д.Є. с. 472 +/Аг, Вп, Gf, Gl, Ју, Тг, Vk Иоан., с. 149/, н. вѣзгласить к., Б.Є. 130–130зв., Є.Є. с. 208, Х.Є. 136зв.–137, Ор.Є. 111, н. оугласить к. Л.Є. 206. Причому в останньому написанні Лвр.Є. явно видно виправлення: напис був інший, можливо, нѣ оузгласить, як і у трьох попередніх випадках. Не виключаємо, що у писаря з'явився ще один (інший) протограф.

¹⁷ Срезневский И. И. Словарь древнерусского языка. Репринтное издание. Том третий. Часть 1. Р–С. Москва, 1989. С. 223.

Виявлені текстові збіжності/розходження дозволяють зробити висновки про те, що частина Євангелія, скопійована І писарем до аркуша 61зв., вочевидь мала пряму дотичність до Галицько-Волинського Євангелія Тг: в усіх порівнюваних фрагментах текст Лвр.Є. збігається з Тг. Крім текстових, нерідко маємо й звукові: тако прѣка имѣхуѣтъ ѿго Мт XXI/46 Лвр.Є. 62зв. +/Тг Матф., с. 116/, в інших – имѣхуѣтъ и М.Є. с. 86, Д.Є. с. 185, Х.Є. 50зв. Ор.Є. 23зв., Др.Є. 48, Л.Є. 77 та граматичні збіжності: кланѣла сѣ Мт. VIII/2 Лвр.Є. 52 +/Тг/, в інших – кланѣлаше сѣ М.Є. с. 67, Д.Є. с. 135, Є.Є. с. 104, Ор.Є. 7зв., Др.Є. 31зв., Х.Є. 34зв., Л.Є. 52зв. +/давні. текст Иоан., с. 46/; наполниша до върѣхуѣ Ів. II/7 Лвр.Є. 10, Л.Є. 8 +/до върѣхуѣ Тг Иоан., 8/, в інших – до върѣха М.Є. с. 36, до върѣха Д.Є. с. 52, Х.Є. 8зв., Др.Є. 5зв. Для встановлення протографа, принаймні для першого писаря, варто зважити й на той факт, що в І главі від Івана в Тг, Х.Є. та Лвр.Є. пропущено кінець 7-го вірша: да вси върѣхуѣ имѣхуѣтъ имѣ та цілком 8-й: не вѣтъ свѣтъ нѣ да свѣдѣтельствоуѣтъ о свѣтъѣ. У порівнюваних М.Є., Є.Є., Л.Є., Др.Є., а також у давньому тексті /Иоан., с. 3/ цей фрагмент подано повністю. Виявлена текстологічна збіжність Лвр.Є. та Тг підтверджується й висновком М. Сморгонь-Ружицької стосовно стилю мініатюр обох євангелій: «На останню чверть XIII століття припадає перша фаза декорації Лвр.Є., у багатьох рисах порівнюваної зі стилем мініатюр Євангелія К-5348/Тг – В.М./»¹⁸. Також близькими за спільністю протографа (протографів) цієї частини тексту Лвр.Є. є Л.Є. та меншою мірою Х.Є. Значно складніша ситуація з іншою частиною Лвр.Є. Найперше варто зауважити, що І / починаючи від аркуша 64зв./, II і III писарі, напевне, не мали серед протографів Тг, натомість у III писаря збіжності найчастіше з Є.Є., Х.Є., Ор.Є., у I /після арк. 64зв./ писаря очевидні текстові паралелі з Ор.Є., менше з Х.Є., Б.Є., М.Є. Не виключено, що серед протографів одного з писарів було G1. Цікаво, що в першого писаря /до 61зв./ збіжність із давнім південнослов'янським текстом (за текстологічним аналізом, здійсненим у працях Иоан., Матф.) у порівнюваних нами фрагментах відсутня, натомість у I /після арк. 64/ і у III – регулярна. Не виключаємо, що писарі цих частин мали під руками невідомий нам протограф галицько-волинської редакції. I писар /до 61зв./ копіював текст скрупульозніше, текстових (лексичних, словотвірних) відхилень не виявлено, лише фонетичні та граматичні. Натомість у частині Євангелія, де почерки I /після 64зв./ та III часто змінюються, виявлено низку написань, відповідників яким у відомих нам давніших текстах немає: не азъ ли ты видѣхъ оу въртъпѣ с нимъ Ів XVIII/26 Лвр.Є. 149 /у жодному з порівнюваних немає оу въртъпѣ, натомість вѣ оградѣ, вѣ въртоградѣ, вѣ въртоградѣ, вѣ въртоградѣ, оу виноградѣ/; егда же оузрите градозастѣньѣ Мт XXIV/15 Лвр.Є. 132 /у жодному з порівнюваних немає градозастѣньѣ, натомість мързость запоустѣньѣ, мързость и запоустѣньѣ, мързость запоустѣньѣю/; со ісомъ назарѣньѣ Мт XXVI/71 Лвр.Є. 144 /відповідність є лише в болг. тетрі Lc назарѣньѣ, натомість в інших – назараниномъ/; сотона самъ в совѣ раздѣлитсясѣ Л XI/18 Лвр.Є. 96зв., в усіх порівнюваних – раздѣлиса та ін.

На основі групування євангелій Л. Жуковською на два типи – мстиславовий та мирославовий¹⁹, Т. Фредельовна відносить Лвр.Є. до мстиславового типу V групи, де визначальним є Д.Є.²⁰ Зазначимо, що до цієї групи Л. Жуковська відносить і Тг²¹. Належність частини Лвр.Є. до мстиславового типу групи Добролюбова Євангелія очевидна. Йдеться передовсім про роботу I писаря /до 61зв./ Найімовірніше, протографом для нього слугувало Тг, але в жодному випадку не Д.Є. Писарі інших частин (I /після арк. 64зв./, II та особливо III), очевидно, мали під руками й інші протографи, серед яких, треба думати, був і якийсь південнослов'янський. До цього спонукають ще й інші порівняння тексту. Так, у читанні від Л XI на 6-й – 7-й тиждень виявлено збіжності із Zg²²: всако цѣтво Лвр.Є. 96зв., у всіх порівнюваних – все/все; десѣтиноу даѣте ѿ мѣтъ и пигана Лвр.Є. 98зв., у всіх порівнюваних – ѿ вонѣлица и пигана; ѿвѣщав же нѣкъчи ѿ законъникъ Лвр.Є. 98зв., у всіх порівнюваних – ѿ книгъуи/книжникъ; блюдоуше ѿго и ищюше оуловити Лвр.Є. 99, у всіх порівнюваних – и ищюше тати. Також і в інших фрагментах, які писали ці писарі: и соударъ иже вѣ на главѣ ѿго Ів XX/7 Лвр.Є. 159, Є.Є. с. 250, Ор.Є. 142зв. +/давні. текст/, и оувроуше и. в. н. г. М.Є. с. 285, Д.Є. с. 521, Х.Є. 153, Б.Є. 158, Л.Є. 260, Др.Є. 186зв. +/Аг, Fl, Ju Иоан., с. 92/; тако гдѣ юсть юпендитомъ прѣпоаса ста Ів XXI/7 Лвр.Є. 160, Др.Є. 187зв. +/давні. текст/, та. г. ю. пендитъмъ п. М.Є. с. 287, та. г. ю. срауницею п. Є.Є. с. 252, Х.Є. 153зв. +/Аг, Ju Иоан., с. 95/, та. г. ю. одежею п. Д.Є. с. 524.

¹⁸ Smorąg-Różycka M. Ewangeliarz ... С. 103.

¹⁹ Жуковская Л. П. Текстология и язык древнейших славянских памятников. М., 1976. С. 310.

²⁰ Friedelówna T. Ewangeliarz Ławryszewski ... С. 47.

²¹ Жуковская Л. П. Текстология и язык ... С. 310.

²² Порівнюємо за наведеним фрагментом: Жуковская Л. П. Типология и язык древнейших славянских памятников. Москва, 1976. С. 22–25.

На основі здійсненого текстологічного дослідження не можна висновувати про 13 частин кодексу, як те зробила Т. Фределювна²³. Незаперечний той факт, що пам'ятку переписували кілька писарів із різних протографів і не в один час. Остаточне ж оформлення (зшивання, переплетення) до її сучасного стану зберігання здійснено вочевидь пізніше.

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ

На сьогодні маємо дві праці, присвячені характеризуванню лінгвальних рис Лвр.Є.: українець Іларіон Свенціцький зробив висновок про північнобілоруське походження писарів і самої пам'ятки; полька Тереза Фределювна — про українське, галицько-волинське. І І. Свенціцький, і особливо Т. Фределювна досить ґрунтовно й повно охарактеризували мову пам'ятки — з тією лише різницею, що окремі риси потрактували по-різному. Зупинимось насамперед на характерних вузьколокальних діалектних особливостях рукопису.

Перед аналізом і потрактуванням мовних рис наголошуємо на великій кількості допущених писарями кодексу очевидних помилок (описок, недоречностей, повторів) особливо з арк. 62, як-от: іако єдиначадо (у порівнюваних текстах — єдиночадаго) 2зв.; вѣ галию (у порівнюваних текстах — вѣ галилѣю) 4зв.; сдѣлана (у порівнюваних текстах — сдѣлана) 11; вѣрѣкѣзанье 23 зв.; и не моша (у порівнюваних текстах — и не могоша) 63; не илѣбныа дѣла голоубина зѣмля (у порівнюваних текстах — голоубингы зѣмля) 68; и никто же єго не можаше єго втолнити 69зв.; вѣдоуть послѣднии перви и послѣднии перви 76зв.; не илѣбать пасхоуха 79зв.; пропада (у порівнюваних текстах — проповѣда) 92; смѣте (у порівнюваних текстах — смѣтрите) 101зв.; заца (у порівнюваних текстах — завѣца) 120зв. та ін.

Для історичної діалектології найбільше вдачним мовним рівнем при характеристиці писемних пам'яток є фонетичний. Саме оригінальні звукові діалектні особливості найчастіше проникали в давні писемні тексти. Не стало винятком і досліджуване Лвр.Є.

На місці праслов'янської фонемі */ě/ в різних регіонах Славії постали різні звуки. У діалектах, що лягли в основу української мови, це насамперед [i], що й стало нормою літературної мови, а також низка інших не *i*-рефлексів, передовсім у північних говірках [e]. Привертають увагу приклади континуантів *i* < *ě, де у відповідних частинах тексту порівнюваних євангелій засвідчено інші вияви: внаста (Д.Є. с. 40, Х.Є. 4зв. вѣста, Л.Є. 2зв. вѣста, Др.Є. 2 вѣста) 7; внаше (М.Є. с. 127 вѣ, Д.Є. с. 298, Л.Є. 130 вѣше, Х.Є. 85 вѣшаше) 99зв., во внахоу (Д.Є. с. 446, Б.Є. 115зв., Х.Є. 127зв., Л.Є. 192зв. вѣхоу, Ор.Є. 102 вѣхоу) 135; внаше (Д.Є. с. 508, Х.Є. 146зв. вѣ, Б.Є. 138 вѣшаше) 155; вѣшашета 156; внаше же марья магдалинни (Д.Є. с. 520, Х.Є. 152зв. вѣхоу, Б.Є. 155 вѣше) 158зв.; внаста вѣ 180; на вѣчи коупили (М.Є. с. 24, Д.Є. с. 67, Х.Є. 13, Л.Є. 16 на вѣчи коупили (збіжність із Є.Є. с. 60 на вѣчи коупили) 20зв.; оу притвори соломони (М.Є. с. 50, Д.Є. с. 87, Х.Є. 19 зв., Л.Є. 27зв., Др.Є. 15зв. вѣ притворѣ) 31; висит сѣ (М.Є. с. 87, Д.Є. с. 188, Л.Є. 78зв. вѣсить сѣ, Х.Є. 51, Др.Є. 49 вѣсит сѣ) 63; гришници (Д.Є. с. 260, Х.Є. 73, Б.Є. 26зв., Л.Є. 114зв., Др.Є. 73зв. грѣшници) 89зв.; заприти (Д.Є. с. 271, Х.Є. 76, Б.Є. 31зв., Др.Є. 76зв. запрѣти, Л.Є. 119 запрѣти) 92зв.; прицаше (М.Є. с. 94 прѣцашаше, Д.Є. с. 207, Х.Є. 57, Др.Є. 55зв. прѣцашаше, Л.Є. 87 прѣцашаше) 67; прѣдидиць (Д.Є. с. 270 прѣдѣдѣиць, Х.Є. 76 прѣдѣдѣиць, Б.Є. 31зв., прѣдѣдѣиць, Л.Є. 118зв. прѣдѣдѣиць, збіжність із Др.Є. 76зв. прѣдѣдѣиць) 92; и даша та на сѣлѣ скоудилничи (Д.Є. с. 497, Х.Є. 143, Б.Є. 140, Др.Є. 151 — скоудѣлѣничи) 151; сила вѣшнѣго осинить тѣ (Є.Є. с. 302, Л.Є. 250 осѣнить) 176зв. Очевидно, у давньому старослов'янському дієслові свѣтити сѣ²⁴, яке, мабуть, саме так було написано в протографі, писар Лвр.Є. також відобразив руський /український/ розмовний ятевий рефлекс: молнии ... свитить сѣ (М.Є. с. 135 свѣтит сѣ, Д.Є. с. 317, Х.Є. 91, Б.Є. 56, Л.Є. 137 — свѣтит сѣ) 104. Додамо ще приклади, які не виокремили І. Свенціцький та Т. Фределювна: при вѣчери (М.Є. с. 33, Д.Є. с. 42, Б.Є. 156, Х.Є. 5зв., Л.Є. 3–3зв., Др.Є. 2зв. при вѣчѣрѣ) 8; злишьше сѣбе (Д.Є. с. 147, Х.Є. 38зв. злѣишь, Л.Є. 58зв. злѣишь) 57, и вѣль ѡко риснотивно єсть 173зв. (Д.Є. с. 561, Є.Є. с. 304, Л.Є. 251зв. — истинно)²⁵. Крім наведених, багато раз засвідчено рефлекс *i* < *ě у словах: вѣ вѣтри 4зв., во вѣтри 123зв., в оутри 155; вѣ свѣдительство 2; свѣдительствоуиць 5зв.; свѣдительствою ... свѣдительствоа ... свѣдительство ... свѣдительствоуеть ... свѣдительства 12; свѣдительствоуеть ... и вѣ же свѣдительствоуите 18, свѣдительствоуете 135зв. та ін.

²³ Friedelówna T. Ewangeliarz Ławryszewski ... С. 224.

²⁴ Белей Л., Белей О. Словник старослов'янсько-український. Львів, 2001. С. 227.

²⁵ Пор.: рѣснотивѣць. Там само. С. 223.

Зауважимо, що з порівнюваних євангелій рефлекс $i < *ě$ у слові *сѣвѣдитель* та похідних засвідчено послідовно ще в Є.Є., Л.Є. та Др.Є.

Поплутування $i = \text{Ѣ}$: *смѣри см с вратомъ* (Д.Є. с. 120, Х.Є. 29зв. *сѣмири см*) 45зв.; на *ѣ тѣсѣцѣ / тѣсѣци* Мг Матф., с. 89/ (М.Є. с. 80, Д.Є. с. 167 *тѣсѣца*, Л.Є. 68зв. *тѣсѣць*, збіжність із Х.Є. 45 *тѣсѣцѣ*) 73; *рече к фарѣсѣмъ* (Д.Є. с. 344 *фарѣсѣомъ*, Х.Є. 98зв. *фарѣсѣомъ*, Б.Є. 70 *фарѣсѣмъ*) 110; *оумѣхъ вашѣ ногѣ* (Д.Є. с. 465, Х.Є. 132зв., Ор. 107, Л.Є. 201 – *ваши*) 140; *оу прѣтворъ ... оу притворъ* (въ *прѣторъ* Д.Є. с. 490, Б.Є. 132, Др.Є. 148зв., збіжність із Є.Є. с. 222, Л.Є. 218 *приторъ*) 149; *ѣ мѣѣ* (Х.Є. 154зв. *три мѣѣ*, збіжність із Л.Є. 228зв. *три мѣѣ* 161. Багато таких поплутувань знаходимо в префіксі *прѣ-*: *не июуть прити* (М.Є. с. 142, Д.Є. с. 336, Б.Є. 65зв. *прѣити*) 108зв.; *прѣвѣають* (Д.Є. с. 475, Х.Є. 136зв. – *прѣвѣають*) 145; *въ прѣлюбодѣни ... въ прилюбодѣнъни* 164. Т. Фределювна нарахувала префіксальних поплутувань 32 випадки²⁶.

В українській писемній традиції в запозичених словах написання в фіналях на місці грецького *-ei-* віддавна збіглося з ятевим рефлексом (*-Ѣi*), тому вже в найдавніших писемних пам'ятках засвідчуємо випадки, які й виявлені в Лвр.Є.: *садоукии* (М.Є. с. 141, Д.Є. с. 331, Б.Є. 63 *садоукеи*, збіжність із Л.Є. 143зв. *садоукии*) 107зв.; *архиерии* (Д.Є. с. 495 *архиереи*, Б.Є. 133, Х.Є. 142 *архиерѣи*, Л.Є. 215зв. *архѣиерѣи*) 150зв.; *прѣкоу ирении* (М.Є. с. 215 *прѣкомъ ирению*, Д.Є. с. 497, Х.Є. 143 *прѣкомъ ирениемъ*, Б.Є. 140 *прѣкоу ирению*, Л.Є. 216зв. *прѣкомъ ирениемъ*) 151; *сѣхъ макавии* (М.Є. с. 275 *макавеи*, Д.Є. с. 569 *макавѣи*, збіжність із Л.Є. 256 *макавии*) 182, *оу галелии* (Д.Є. с. 71 *въ галилѣи*, Є.Є. с. 63 *во галелѣи*, Х.Є. *въ галилѣи*) 22зв.; *моисѣа ... моиса* 96.

Також багато прикладів у пам'ятці з рефлексами $e < *ě$: *себе* /Д.в., одн./ 4зв.; *тебе* /Д.в., одн./ 5; *гдѣи хлево съ* 21зв. (у порівнюваних текстах – *хлѣвъ*), *грѣшникъ* (у порівнюваних текстах – *грѣшникъ*) 33зв., *даите имъ вѣ ести* (у порівнюваних текстах – *ести*) 74зв., *легче* (Д.Є. с. 227, Л.Є. 96зв. *легчѣе*, М.Є. с. 101, Б.Є. 11зв. *легчѣе*) 79зв., *некто ... в законѣ* (у порівнюваних текстах – *некто ... в законѣ*) 101зв., *встанете ... идемъ* /нак. сп./ (у порівнюваних текстах – *идѣмъ*) 118; *ицелаше* 178зв.

Поплутування $e = \text{Ѣ}$: *оу капѣрѣноумѣ* (у порівнюваних текстах – *въ каперѣноумѣ*) 21зв.; *и шедѣ оу трѣтѣюю годиоу* (у порівнюваних текстах – *третнюю/третьюю/третьюю*) 76; *трѣтѣпа* (у порівнюваних текстах – *третинапа / третѣпа*, збіжність із Л.Є. 169зв. *трѣтѣпа*) 119; *о словѣсѣхъ ... о словесѣхъ* 85зв.; *ѣ дѣсѣтѣ* (у порівнюваних текстах – *дѣсѣтѣ*) 102зв.; *се сѣдѣ се онде* (М.Є. с. 135, Д.Є. с. 316 *се сѣде или онде*, Х.Є. 91 *се сѣде или онде*, Л.Є. 137 *се сѣде їли онде*, Др.Є. 92зв. *се сѣде или онде*) 104зв., *неѣснѣхъ* (у порівнюваних текстах – *неѣснѣхъ*) 118зв.

При аналізі ятевих рефлексів привертають увагу й континуанти давнього **e* в новозакритих складах (приклади «нового Ѣ»). У досліджуваній пам'ятці їх дуже багато, на що також звертали увагу й І. Свенціцький²⁷, і Т. Фределювна²⁸. Із сотень прикладів ми вибрали переважно ті, які не збігаються (або такі збіжності лише в одному-двох) із відповідними місцями тексту в Мстиславовому, Добриловому, Бучацькому, Євсевієвому, Холмському, Луцькому, Оршанському та Друцькому Євангеліях: *аще зѣмна* 5зв.; *ремѣнь ѿ овоутели него* (збіжність із Д.Є. с. 40, Л.Є. 2 *ремѣнь сапогоу него*) 7; *на осоужѣнъи* 7зв.; *гавѣнъи* 8; *оу прѣломѣнъи хлѣва* 8зв.; *по оуишѣнъи юдѣискоу* (збіжність із Х.Є. 8зв.) 10; *младѣнъца* 14зв.; *о нѣмъ* (збіжність із Х.Є. 11зв., Є.Є. с. 57, Л.Є. 14зв. *о нѣмъ*) 16зв.; *по нѣмъ* (збіжність із Д.Є. с. 149 *по нѣмъ*) 58; *а на нѣм же* 62зв.; *по возмоушѣнъи* 20зв.; *коуц нагопотѣнъи* 22; *въ прѣпловѣнъи праздѣника* (збіжність із Є.Є. с. 63 *въ прѣпловѣнъи*) 23зв.; *оуѣнъи* (збіжність із Х.Є. 14зв., Др.Є. 11 *оуѣнъи*) 23зв.; *в законѣ же вашѣмъ* (збіжність із Є.Є. с. 65 *в законѣ же вашѣмъ*) 24зв.; *помышѣнъи* 36зв.; *вставѣнъи* 37; *о вѣнъи него* 52; *младѣнъцемъ* (збіжність із Л.Є. 55 *младѣнъцемъ*) 54; *обрѣмѣнъи* 54; *прѣдложѣнъи* 54зв.; *въ виноградѣ моѣмъ* 62; *сгрѣшѣнъи* (збіжність із Х.Є. 57зв., Б.Є. 3зв. *сгрѣшѣниа*) 67зв.; *хоуѣнъи* 67зв.; *шѣстѣюдѣсѣтѣ* 68; *приидѣ к нѣи* (збіжність із Х.Є. 49 *къ нѣи*) 77; *сѣдѣ* 82; *моуѣнъи* (збіжність із Х.Є. 80зв., Б.Є. 38зв. *моуѣниа*) 96; *в терпѣнъи вашѣмъ* (збіжність із Б.Є. 64зв., Л.Є. 144зв. *вашѣмъ*) 108; *сгрѣшѣнъи* 123; *калѣнъи* (збіжність із Х.Є. 124 *калѣниемъ*, Б.Є. 109зв. *калѣнъи*) 131; *сѣ гѣмъ вѣлѣмъ* 132зв. та ін.

²⁶ Friedelówna T. Ewangelia Ławryszewski ... С. 120.

²⁷ Свенціцький І. Лавришівське Євангеліє ... С. 393

²⁸ Friedelówna T. Ewangelia Ławryszewski ... С. 112–114.

Така рефлексія ятевих виявів загалом узгоджується з іншими, переписаними на українських, передовсім галицько-волинських, землях євангеліями: Добриловим²⁹, Євсевієвим³⁰, Буцацьким³¹, Луцьким³² та, за нашими спостереженнями, Холмським. Не виявлено прикладів написання «нового Ъ» в М.Є. та Ор.Є. У Лвр.Є. засвідчено «новий Ъ» у прикметнику жѣнскѣ: *моужескѣ полѣ и жѣнскѣ* 65. Із відомих нам текстів таке написання маємо ще в Є.Є. с. 117, а також у Четві 1489 р.³³. У білоруському історичному лексиконі подібна фонеморфологічна структура цього прикметника (з ятем) відсутня, натомість в українському XVI–XVII ст. – наявна³⁴.

У контексті аналізу континуантів *e варто зауважити й на рефлексі *o в пам'ятці. Засвідчено єдиний приклад написання у в новозакритому складі: *приставлѣньи домоуѣнѣньи* (у порівнюваних текстах – *домовнѣньи*) 103. Не просто однозначно прокоментувати написання: *ни оумрѣти во по тѣньи моготѣ* (у порівнюваних текстах – *по томѣ*) 107зв.; *гѣла мѣри свои жено се сѣтъ твои потѣм же гѣла вѣеникоу* (Є.Є. с. 304 по *том*, Л.Є. 251зв. по *томѣ*) 178зв.; *и себе самѣньи* (у порівнюваних текстах – *самомѣ*) 24зв.; *вбразиша сѣ хранинѣ тѣки* (у порівнюваних текстах – *тон*) 52. У наведених прикладах незаперечні написання Ъ на місці *o в новозакритому складі. Транслітерувальники опублікованих /М.Є., Є.Є., Д.Є., Б.Є./ євангелій послідовно подавали *по томѣ* саме так, окремо, і відповідно в словопоказчиках ця форма представлена серед займенникових. Утім чеські лексикографи, упорядники «Словника старослов'янської мови», засвідчують *потомѣ* і як прислівник з написанням разом³⁵. Від другої половини XIV ст. дослідники українських пам'яток та укладачі лексиконів послідовно виділяють прислівник *потомѣ*³⁶. Неможливо встановити з контексту наведених із Лвр.Є. прикладів, чи відбулася прислівникація прийменниково-займенникової конструкції *по томѣ* > *потомѣ* з перенесенням наголосу на прийменник. Для остаточних висновків щодо ікавізму/неікавізму в прикладах *потѣм/по тѣм*, *и самѣньи* (М.в., одн.), *тѣки* (М.в., одн., ж.р.) варто зважити й на інші написання в досліджуваній пам'ятці. Писарі Лвр.Є. у займенникових формах М. в. одн. накресливали графему Ъ і відповідно до *e: *и имени твоѣньи* (Д.Є., Х.Є., Б.Є., Л.Є. – *твоѣньи*) 94зв.; *вѣ домоу моѣньи* (Д.Є., Х.Є., Б.Є., Л.Є. – *моѣньи*) 103зв.; *вѣ срѣци своѣньи* (Д.Є., Б.Є. – *своѣньи*) 113; *и имени твоѣньи* 164зв.; *вѣ срѣци своѣньи* (Х.Є. 161зв., Л.Є. 238 зв. *своѣньи*) 168, що цілком ув'язується з давньоукраїнською писемною традицією вживання літери Ъ на місці *e в новозакритому складі («новий Ъ»). Власне саме так і коментує ці написання І. Свенціцький³⁷, а Т. Фределювна подібну зміну називає характерною рисою південноукраїнських рукописів³⁸. Звичайно, приклади *потѣмѣ* (чи *по тѣмѣ*) та *и самѣньи*, *тѣки* у контексті сказаного також можна пояснювати як морфологічно зумовлені. Питання про вимову ятевого рефлекса в цих словах залишається відкритим: пишучи *и имени твоѣньи*, копіювальник проговорював [*твоейм*] чи [*твоййм*]? У написаннях *потѣмѣ*, *и самѣньи*, *тѣки* вимова [*потем самем тей*] малоймовірна. Якщо в протографі було вжито форми з *o* – *и самомѣ*, то навіщо копіювальнику Лвр.Є. змінювати його на Ъ – *и самѣньи*? Висновок звідси двоякий: або існував невідомий нам протограф з ятевими написаннями, або писар Лвр.Є. свідомо накресливав графему Ъ на місці *o*, бо так вимовляв ці слова [*пот'ойм сам'ойм т'ойй*]. В українських пам'ятках написань Ъ на місці *o в новозакритих складах (нехай і в морфологічно зумовлених позиціях) у кінці XIII – на початку XIV ст. не засвідчено. У річищі зазначеного цікаве написання *онѣ члѣкѣ оубинникѣ исть исперва* 28зв. (у порівнюваних текстах – *онѣ члѣкѣ оубница вѣ исперва* М.Є. с. 48, *онѣ члѣкѣ оубница вѣ искони* Д.Є. с. 82, *онѣ члѣкѣ оуби и вѣ искони* Є.Є. с. 77, *онѣ члѣкѣ оубница вѣ искони* Х.Є. 18, *онѣ члѣкѣ оубница вѣ исперва* Др.Є. 14). Лише в Тг /Іоан., с. 41/ та Л.Є. 24–24зв. *онѣ оубинникѣ члѣкоу*. Якщо допустити, що Тг було протографом для писаря цієї частини, то чим викликана зміна *o* > *и оубинникѣ* – *оубинникѣ*?

²⁹ Осінчук Ю. Живописні риси в Добриловому Євангелії 1164 року // Добрилове Євангеліє 1164 року. / Упорядник Ю. Осінчук. Відп. ред. В. Німчук. Львів, 2012. С. 18–22.

³⁰ Німчук В. Євсевієве Євангеліє 1283 р. як пам'ятка української мови // Євсевієве Євангеліє 1283 р. / Підгот. до вид. Г. Арполенко, З. Козирева, Г. Лиса, В. Німчук, К. Симонова, Г. Щербатюк. К., 2001. С. 12–16.

³¹ Німчук В., Осінчук Ю. Мовні риси Буцацького Євангелія // Буцацьке Євангеліє XII – XIII ст. / Відп. ред. В. Німчук, підгот. до вид. Ю. Осінчук. К., 2017. С. 14–15.

³² Бузук П. Говірка Луцької Євангелії XIV в. // Збірник комісії для дослідження історії української мови. Т.1. К., 1931. С. 124; *Баньчеровский Я.* О языке Луцкого евангелия XIV в. // *Studia Slavica Hungaria*. XVII. 1971. С. 20–22.

³³ Німчук В. Українська Четвя 1489 року. Житомир, 2015. С. 43.

³⁴ Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Гринчишин. Львів, 2002. Вип. 9. С. 178.

³⁵ *Slovník jazyka staroslověnského*. / Hlavní redaktor Jozep Kurz. Т. III. Praha, 1973. С. 213.

³⁶ Грамоти XIV ст. Упорядк. М. М. Пещак. К., 1974. С. 183; Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. У двох томах. Том 2. / Ред. тому Л. Гумецька, І. Керницький. К., 1978. С. 213.

³⁷ *Свенціцький І.* Лавришівське Євангеліє ... С. 393

³⁸ *Friedelówna T.* Ewangelia z Ławryszewski ... С. 142.

Характерною звуковою особливістю пам'ятки є чергування *y // v*. Після занепаду зредукованих у прийменниках/префіксах *вѣ/вѣ-, вѣзѣ/вѣзѣ-* руські писарі часто писали літеру *y*, а відповідно на місці споконвічного початкового *y* — букву *v*, якою позначали нескладовий *ŷ*. Цю рису відзначають усі дослідники найдавніших пам'яток давньоукраїнського періоду³⁹. За спостереженнями Т. Фределювни в Лвр.Є. превалює зміна *v > y*, значно менше прикладів *y > v*. До того ж у різних частинах пам'ятки це явище представлено неоднаково. Наприклад, у виділюваних польською дослідницею 5-й та 7-й частинах — лише поодинокі випадки, а в 9-й — при 113 *v > y* зовсім відсутні *y > v*⁴⁰. Із сотень прикладів подаємо передовсім такі, які не мають відповідників цієї зміни в порівнюваних євангеліях.

B > y: *вѣрѣте оу црѣви 3; оулезоша сами* (Д.Є. с. 60, Х.Є. 10, Л.Є. 12 *вѣрѣзоша*, Є.Є. с. 54 *вѣрѣтъ сами*) 13зв.; *да вѣроуете оу тѣ ... маньнѣ оу поуѣтѣни* (М.Є. с. 41–42 *да вѣроуете вѣ тѣ ... маньнѣ вѣ поуѣтѣни*, Д.Є. с. 63 *да вѣроуете вѣ нь ... маньнѣ вѣ поуѣтѣни*, Х.Є. 11зв., Л.Є. 14 *да вѣроуете вѣ тѣ ... маньнѣ оу поуѣтѣни*) 16; *живѣтѣ воудетѣ оу вѣкѣтѣ* (Д.Є. с. 69, Є.Є. с. 61, Х.Є. 14 *вѣ вѣкѣтѣ*, збіжність із Л.Є. 17 *оу вѣкѣтѣ*) 21зв.; *идоша оуплатѣ* (Д.Є. с. 70, Є.Є. с. 62, Х.Є. 14 *вѣсплатѣ*, збіжність із Л.Є. 17зв. *оуплатѣ*) 22; *азѣ оу вастѣ ... азѣ оу нѣмѣ ... и оу вгнѣ оуиѣцютъ* (М.Є. 56, Д.Є. с. 104–105, Х.Є. 25–25зв., Є.Є. с. 90 *азѣ вѣ вастѣ ... азѣ вѣ нѣмѣ ... и вѣ вгнѣ*, збіжність із Л.Є. 37 *азѣ оу нѣмѣ ... и оу вгнѣ*) 40; *ѡ оустокѣ и западѣ ... и оуздагоутѣ* (Д.Є. с. 144, Х.Є. 37зв. *ѡ вѣстокѣ ... и вѣздагоутѣ*, збіжність із Л.Є. 56зв. *ѡ оустокѣ ... и оуздагоутѣ*) 55зв.; *волнѣ же оуливахоу сѣ оу кораблѣ* (Д.Є. с. 217, Х.Є. 59зв., Ор.Є. 33, Б.Є. 7 *вѣливахоу сѣ вѣ кораблѣ*, збіжність із Л.Є. 92 *оуливахоу сѣ оу кораблѣ*) 69 та ін.

U > v: *вѣ вѣтрѣи* (М.Є. с. 33, Д.Є. с. 44 *вѣ оутрѣи*, Х.Є. 6, Др.Є. 3 *вѣ оутрѣи*) 4зв.; *реуѣ гѣ своинѣтѣ вѣеникомѣтѣ* (Х.Є. 8зв. *оуѣеникомѣтѣ*, Л.Є. 8зв., Др.Є. 5зв. *оуѣенікомѣтѣ*) 10зв.; *како вѣво се гѣтѣ* (Д.Є. с. 64, Х.Є. 12зв., Л.Є. 14зв. — *оубо*) 17; *нѣ вунѣтѣсѣ* (Д.Є. с. 72, Є.Є. с. 63 *нѣ оуѣ сѣ*, Х.Є. 15, Л.Є. 18зв. *не оуѣвѣтѣсѣ*) ... *разоуиѣѣтъ ѡ вѣѣнѣи* (Д.Є. с. 72 *разоуиѣѣтъ оуѣѣнѣи*, Є.Є. с. 63 *разоуиѣѣтъ оуѣѣнѣи*, Х.Є. 15 *разоуиѣѣтъ ѡ оуѣени*, Л.Є. 18зв. *разоуиѣѣтъ о оуѣени*) 23зв.; *навѣуиѣтѣ сѣ* (Д.Є. с. 141, Х.Є. 37, Др.Є. 33зв. *наоуѣиѣтѣ сѣ*, збіжність із Л.Є. 55зв. *навѣуиѣтѣ сѣ*) 54; *іако вѣиѣтѣлѣ* (Д.Є. с. 381, Х.Є. 107зв., Б.Є. 88зв. — *оуѣиѣтѣлѣ*, Ор.Є. 81зв. *оуѣиѣтѣлѣ*, збіжність із Л.Є. 165 *вѣиѣтѣлѣ*) 117зв.; *косноуѣвѣ во вѣхо иго* (Д.Є. с. 399, *косноуѣвѣ оуѣхо*, Ор.Є. 87зв. *кѣсноуѣвѣ оуѣхо*, Х.Є. 113зв. *косноуѣ* и *вѣ оуѣхо*, Л.Є. 173 *косноуѣвѣ во оуѣхо*) 121; *во вѣши иго* (Д.Є. с. 416, Ор.Є. 93зв., *во оуѣши иго* Х.Є. 119зв., збіжність із Л.Є. 179зв. *во вѣши иго*) 125; *вѡвого вѣша вѡвого вѣиша* (Х.Є. 124, Б.Є. 109зв., Л.Є. 187, Др.Є. 131зв. *вѡвого оуѣиша*) 131; *водоу во вѣиѣвалниѣю* (Д.Є. с. 464, Б.Є. 124зв., Х.Є. 132 *вѣиѣвалниѣю*) 140 та ін.

Вѣзѣ- > уз-: *монѣи оузнѣсѣ* (М.Є. 34 *мѡуѣси вѣзнѣсѣ*, Д.Є. с. 47 *монѣи вѣзнѣсѣ*, Х.Є. 6зв. *мѡиѣси вѣзнѣсѣ*) 5зв.; *оузвѣратѣста* (Д.Є. с. 43, Х.Є. 5зв., Л.Є. 3зв., Др.Є. 3 *вѣзвѣратѣста*) 8зв.; *ѡѣѣ оуѣскрѣшаѣтъ* (Д.Є. с. 55, Х.Є. 9, Л.Є. 8зв., *вѣскрѣшаѣтъ*, Є.Є. с. 50, Др.Є. 6 *вѣскрѣшаѣтъ*) 11; *ѡтѣѣте оуздѣрадовѣти сѣ* (Д.Є. с. 57, Х.Є. 9зв., Є.Є. с. 51 *вѣзѣдѣрадовѣти сѣ*, збіжність із Л.Є. 10зв. *оуздѣрадовѣти сѣ*) 12зв.; и *оузнѣнавидѣша* (М.Є. с. 24, Д.Є. с. 66, Х.Є. 13 и *вѣзнѣнавидѣша*, збіжність із Л.Є. 15зв. и *оузнѣнавидѣша*) 18; и *оуздагоутѣ* (Д.Є. с. 144, Х.Є. 37зв. и *вѣздагоутѣ*, збіжність із Л.Є. 56зв. и *оуздагоутѣ*) 55зв. та ін.

Наведені приклади красномовно ілюструють очевидну збіжність Лвр.Є. з Л.Є.⁴¹

Засвідчені в тексті Євангелія приклади наближення вимови давніх **y* (ы) та **i* (и). І. Свенціцький наводить приклади: *сѣлоуѣами коуѣгѣли* 32зв., *ѡтѣѣ /нак.сп./ 132*, *кнѣгѣтѣ* 147зв., *дрѡуѣжнѣтѣ* 166, *ѡкрѣилѣ* 164зв., *анѣтѣпѣтѣ* 177⁴² (у всіх порівнюваних фрагментах *ы* та *и* — написані відповідно до етимології). Т. Фределювна, крім випадків плутання *ы* — *и* після задньоязикових, інших не подає взагалі⁴³. Ми засвідчили ще такі: *на крѣлѣ* (Д.Є. с. 249, Б.Є. 20зв., Х.Є. 69, Л.Є. 109, Др.Є. 69зв. — *на крилѣ*) 85; *оу моноѣтирѣхѣтѣ* (и виправлене з *ѣ*) 157; *дѣѣѣрѣтѣ ирѣлнѣкѣтѣ* (Д.Є. с. 405, Х.Є. 115зв., Ор.Є. 89зв., Л.Є. 175зв. — *дѣѣѣри*) 122; *дѣѣрѣтѣ* 156зв.; *лицѣмѣѣри ... лицѣмѣѣрѣтѣ* (Д.Є. с. 442, Х.Є. 126зв., Ор.Є. 101, Б.Є. 114, Л.Є. 191 — *лицѣмѣѣри*) 134.

Значно частіше зміну *ы > и/i* засвідчено після задньоязикових: *поѣоти плѡтѣски ... моуѣжѣски* (часткова збіжність із Л.Є. 1зв. *плѡтѣскѣ ... моуѣжѣскѣтѣ*) 2; *ѡлѣѣѣски* 56зв.; *аки оѡѡѣ* 49зв.; *ниѣи старѣѣиѣналѣтѣ*

³⁹ *Жовтобрюх М. Фонетика // Жовтобрюх М., Русанівський В., Склярєнко В. Історія української мови. Фонетика. К., 1979. С. 225–227; Шелльєв Ю. Історична фонологія української мови. Харків, 2002. С. 378–382; Німчук В. Євсевієв Євангеліє ... С. 27.*

⁴⁰ *Friedelówna T. Ewangelia Ławryszewski ... С. 118.*

⁴¹ Див. також: *Бузук П. Говірка Луцької Євангелії. С. 123–124.*

⁴² *Свенціцький І. Лавришівське Євангеліє ... С. 393*

⁴³ *Friedelówna T. Ewangelia Ławryszewski ... С. 121–122.*

жреуьскїи҃мъ 76зв.; 101; ѱлѣкѣ нѣкии 103; сїѣ ѱлѣукии 107; ѿ сѧдоукии 107зв.; глѣѡцимѣ нѣкиимѣ 108; ники же рабѣ 112; скариѡтскии 130; а дроу҃гии 135; ѱлѣуьскии 139; галелѣискиимѣ (збіжність із Л.Є. 203зв. галелѣискиимѣ, Х.Є. 135зв. галилѣискиимѣ) 144; на ... днѣ великии 151; дамаскиньска 164; Феодора трихинты 177; сѣѡнѣ глаукирькѣ 178зв. та ін.

У пам'ятці багато написань з *ы* після префіксів *въ-*, *изъ-*: оу҃зѣде (Д.Є. с. 72, Є.Є. с. 63, Х.Є. 14зв. възиде, Л.Є. 18зв. изиде) 23зв.; изыти (Д.Є. с. 304, Х.Є. 87, Б.Є. 49зв. изити, Л.Є. 132 изыти) 101; нѣ изыдѣте (Д.Є. с. 195, Х.Є. 53 изидѣте, Б.Є. 111, Л.Є. 81зв. изындѣте) 64зв.; и изыдетѣ (Д.Є. с. 526 изидѣте, Є.Є. с. 256 изидѣте) 161; изыдосте (Є.Є. с. 299 изидосте) 175зв.; възѣщете (Д.Є. с. 75, Є.Є. с. 65, Х.Є. 15зв. възѣщете, Л.Є. 20 възѣщете) 24зв.; възѣщете (Д.Є. с. 473, Б.Є. 130 възѣщете) 144зв.; възыгра сѧ 160зв. та ін. Таку рису відзначив і в Є.Є. В. Німчук⁴⁴.

Виняткова подібність із євангеліями українських редакцій щодо долі *ь*, *ѣ*. Для писарів Лвр.Є. написання літер *ь*, *ѣ* було швидше правописною традицією, яку вони часто порушували. Уживання *ь*, *ѣ* в пам'ятці ґрунтовно проаналізовано в працях І. Свенціцького⁴⁵ та Т. Фределовни⁴⁶. Наведемо лише частину написань, пов'язаних із *ь*, *ѣ*, які не мають відповідників у порівнюваних євангеліях або збігаються лише з одним чи кількома з них: соудѣ мѣи правденѣ (у порівнюваних текстах – соудѣ мои, збіжність із Х.Є. 9зв. соудѣ мѣи) 12; оу҃ твои днѣ (у порівнюваних текстах – тѣ днѣ) 21; рпѡтѣ многѣмѣ! вѣ (у порівнюваних текстах – рѣмѣмѣ М.Є. с. 44, рѣпѡтѣ Д.Є. с. 71, Х.Є. 14зв. рѡптѣ, Др.Є. 11, Л.Є. 18 рѡптѣ, збіжність із Є.Є. с. 63 рѡптѣ) 21; по плѣти соудите (у порівнюваних текстах – по плѣти) 24зв.; не доволѣете имѣ (у порівнюваних текстах – не доволѣють М.Є. с. 49, не доуолѣють Д.Є. с. 84, не довлѣють Х.Є. 18зв., збіжність із Є.Є. с. 73, Др.Є. 15, Л.Є. 25зв. не доволѣють) 30; скръжетѣ зоубомѣ (у порівнюваних текстах – скръжетѣ, лише в Л.Є. 56зв. скръжетѣ) 55зв.; ѡслаблѣна ... ѡслаблѣномѣ (у порівнюваних текстах – ѡслаблена ... ѡслабленою) 61зв.; тогда пристѡплѣше /+давн. текст пристѣпѣше Матф., с. 93/ оу҃ѣци (у порівнюваних текстах – пристѡпиша) 63; лѣжашѣ (у порівнюваних текстах – лежашѣ) 66; оу҃ мѣхѣ вѣтѡхѣ (у порівнюваних текстах – вѣтѣхѣ) 66зв.; скорби или изгонѣнѣю (у порівнюваних текстах – скръби или изгнѣнѣнѣю М.Є. с. 97, Ор.Є. 32, скорби или изгнѣнѣнѣю Др.Є. 57зв., скерби или изгнѣнѣнѣю Д.Є. с. 214, Б.Є. 6, збіжність із Л.Є. 90зв. скорби ли ізгонѣнѣю) 68зв.; скръѡ (у порівнюваних текстах – скръѡ М.Є. с. 172, Ор.Є. 91зв., скорѡ Л.Є. 178, скорѡше Др.Є. 123зв., збіжність із Д.Є. с. 411, Х.Є. 117 скръѡ та Б.Є. 99зв. скръѡше) 123зв.; скръѡше зѣло (у порівнюваних текстах – скръѡше М.Є. с. 193, Ор.Є. 108зв., скръѡше Др.Є. 142, збіжність із Д.Є. с. 466, Б.Є. 125, Л.Є. 201 – скръѡше, Х.Є. 133зв. скръѡцимѣ) 142зв.; даже ми сѣдѣ (у порівнюваних текстах – даже ми сѣде) 70зв.; притѡю сѣю (у порівнюваних текстах – притѣю/ притѡю) 85зв.; ничѡ же покровно ѡетѣ (у порівнюваних текстах – покрѣвѣно/покровѣно, збіжність із Др.Є. 85 покровно) 99; петро (у порівнюваних текстах – петрѣ) 112; свѣтѣ створиша фарисѣи (у порівнюваних текстах – свѣтѣ, збіжність із Х.Є. 125, Є.Є. с. 183, Л.Є. 189 – свѣтѣ) 132зв. та ін. Заміна *ь* > *ѣ* та одзвінчення *т* призвели до написання одним із писарів юда скариѡдскии 118, навіть юдоу скариѡдскаго 67зв. (пор. ще в Др.Є. 55зв. юдоу скариѡдскаго). У контексті поплутувань, пов'язаних із *ь*, *ѣ*, привертає увагу написання одним із писців житѣ вѣуноѣ (у порівнюваних текстах – житиѣ/житѣѣ) 112. Чи не йдеться в цьому випадку про відбиття вимови [жит'е]?

Покажемо у пам'ятці є написання утворень від кореня *скрък-* < *skʳb-. В. Німчук такі вияви в Є.Є. пояснює тим, що попович Євсевій переписував текст не просто із східнослов'янського протографа, а з південносхіднослов'янського⁴⁷. На це вказала також Т. Фределовна⁴⁸. Не зрозуміло, чому І. Свенціцький відніс написання *скрък-*, *скрък-* до «залишків давньослов'янської основи»⁴⁹. Сказане цілком стосується й досліджуваного Лвр.Є. У порівнюваних євангеліях простежується ізофона, яка відділяє тексти галицько-волинської від інших східнослов'янських, а також від ранньої київської редакцій: у М.Є., Ор.Є. та Др.Є. не засвідчено жодного написання *скрък-*, лише *скрък-/скрък-*, натомість у Д.Є., Б.Є., Х.Є. та Є.Є. – тільки *скрък-*⁵⁰.

Для всіх копіювальників кодексу характерними є написання з *ь* перед йотованими відповідно до південнослов'янських з *и*: павлѣньѣ 8, оу҃зѣхѣнѣ 14зв., вѣ рѣпловѣньѣ 23зв., писанѣ 39зв., вѣльѣ 52,

⁴⁴ Німчук В. Євсевіє Євангеліє ... С. 22.

⁴⁵ Свенціцький І. Лавришівське Євангеліє ... С. 388–390.

⁴⁶ Friedelówna T. Ewangelia z Ławryszewski ... С. 99–108.

⁴⁷ Німчук В. Євсевіє Євангеліє ... С. 10.

⁴⁸ Friedelówna T. Ewangelia z Ławryszewski ... С. 108.

⁴⁹ Свенціцький І. Лавришівське Євангеліє ... С. 388.

⁵⁰ Пор. ще: Осінчук Ю. Живописні риси в Добриловому Євангелії. С. 16–17; Німчук В., Осінчук Ю. Мовні риси Буцацького Євангелія // Буцацьке Євангеліє XII – XIII ст. К., 2017. С. 13.

желѣннѣмь 139, марѣа 158зв., настасѣѣ 165, прикладів дуже багато. На таку особливість рефлексії *ь* в пам'ятці звертала увагу Т. Фределовна⁵¹. Крім відзначених поплутувань *ь – и*, засвідчені й *ь – ъ*: по пльгѣ 24зв.¹, взи коупѣ 104зв.¹, имъ (дав.) 89зв.¹, а також зворотня *ь – ъ*: ѿ четъръ вѣтръ 54зв.¹¹, со вченикъ своими 117зв.¹, додамо ще – погъвъшаго 99 та *ь – оу*: не имоуцоумъ (дав. одн.) 82¹, изъстъ бжи 85¹, ишедоушноу 79¹, създъ 154¹, всакъ волъзнь (знах.) 165¹ 52. Зміни *ь – и*, *ь – ъ* широко виявлені й у Є.Є.⁵³ Показовою рисою Лвр.Є. є приклади з *и*, *ь* відповідно до *ь*, *ь* перед голосним *и* або йотованим. На цю особливість звернув увагу І. Свенціцький: вѣми и 29¹¹, исповѣми и азъ 47зв.¹, ѡсоудити и 57¹, недостоити еѣа, имахоути и 70зв.¹, молахоути и 70зв.¹¹, 81¹, гнетѣхоути и 79¹, слъшати и 81¹, держахути и 87зв.¹, оузлюбити и 95зв.¹, немлети и 101зв.¹, да ижденоути и, вѣдасти и 101зв.¹¹, въпрашахоути и 109зв.¹¹, 111¹¹, 114¹¹, поутети и 137зв.¹¹; видѣлзи и 34¹, прославихъ и 35¹, приведохъ и 63¹, сълекъ и 156¹, оубиимъ и 68зв.¹, приведохъ и 73зв.¹¹, съвѣщавъ ісъ 76зв.¹¹, прославихъ и 137зв.¹¹, приатъ и 161зв.¹, видѣвзи и 163¹, повитъ и 167зв.¹ 54, додамо ще – оузмтъ ихъ 104. Подібних написань багато в євангеліях українських редакцій. У відповідних порівнюваних фрагментах ми виявили такі: вѣми и Є.Є. с. 72, Х.Є. 18зв., ѡсоудити и Д.Є. с. 147, имахоути и Д.Є. с. 160, молахоути и ... слъшахоути и Д.Є. с. 233, Б.Є. 14, Х.Є. 65, немлети и Д.Є. с. 306, Х.Є. 87зв., Б.Є. 50зв.; видѣлзи и єси Є.Є. 80, Х.Є. 21зв., привѣдохъ и Є.Є. 116, Х.Є. 51зв., приведохъ и Д.Є. с. 170, Х.Є. 46, Л.Є. 70, приатъ и Д.Є. с. 528, Х.Є. 154зв., Є.Є. с. 259. Натомість не засвідчено жодного випадку цієї зміни в М.Є., Ор.Є. та Др.Є. Ці явища можна було б пояснювати тенденцією руських писарів читати й писати по складах. Проте тенденція чомусь не поширилася на писарів М.Є., Ор.Є. та Др.Є., звідки можливий висновок: для Др.Є. це невласлива особливість (пам'ятка написана поза ареалом поширення цієї ізофони), а Ор.Є., як і М.Є., створене в час, коли зредуковані в кінці слів писали ще послідовно. Коментуючи подібні написання в Є.Є., В. Німчук допускав специфічну місцеву вимову в українських південно-західних діалектах⁵⁵.

Писарі кодексу часто виявляли на письмі й іншу розмовну особливість: плутання передовсім ненаголошених (хоч трапляються приклади й під наголосом) *е* та *и*. Т. Фределовна цієї риси не відзначила. Таку особливість виявлено або як оригінальну в Лвр.Є., або збіжності трапляються у відповідних фрагментах євангелій лише українських редакцій. *Е > и*: прѣиди ѿсоуду тѣмо и прѣидить / про гору/ (М.Є. с. 87 прѣидеть, Д.Є. с. 189 прѣидѣтъ, Х.Є. 51зв. прѣидеть, Л.Є. прѣидеть, Др.Є. 49 приидеть) 63; не оукрадиши (у порівнюваних текстах – не оукрадеши) 67; генисаритъскоу (у порівнюваних текстах – генисаретъскоу) 77зв.; дондиже (у порівнюваних текстах – дондеже) 82зв.; вѣзъыгранить (у порівнюваних текстах – вѣзъыгрѣтѣ) 88зв.; пометинъ и оукрашенъ (у порівнюваних текстах – пометенъ) 97; легионъ (у порівнюваних текстах – легионъ, збіжність із Л.Є. 127 легионъ) 97зв.; члѣкъ нѣкъти ... ѿиди на лѣта (у порівнюваних текстах – отидѣ / ѿидѣ / отъидѣ) 106зв.; придѣтѣ оузрадоуимъ сіа 119зв.; не трѣбоують здравии враѣа но колѣщи (у порівнюваних текстах – колѣщин) 124зв.; внидоша оу притворъ (у порівнюваних текстах – вѣ прѣторъ М.Є. с. 203, Х.Є. 140, вѣ прѣторъ Д.Є. с. 490, Б.Є. 132, Др.Є. 148зв., збіжність із Є.Є. с. 222, Л.Є. приторъ) 149;

И > є: и вси дивѣтѣ сѣ (у порівнюваних текстах – дивитѣ сѣ) 23зв.; первѣи оулазше (у порівнюваних текстах – первѣи) 20зв.; оу галелии (у порівнюваних текстах – галилѣи, збіжність із Є.Є. с. 63 во галелѣи) 22зв.; галелѣанѣ (у порівнюваних текстах – галилеанѣ / галилѣанѣ) 101; пришедшемъ к нему (у порівнюваних текстах – пришедшимъ) 28; нѣ мене достоинъ (Д.Є. с. 164 достоинъ +/давні. текст достоинъ, Матф., с. 59/, збіжність із Є.Є. с. 110 достоино) 71зв.; двамасотма сребръникъ (у порівнюваних текстах – сребръникъ / сръбрьникъ) 79зв.; приидѣ ко мнѣ с поутѣ (у порівнюваних текстах – сѣ поутѣ) 96зв.; старѣшинъ (у порівнюваних текстах – старѣшинъ) 106зв.; словеса моѣа не меноутъ (Б.Є. 84зв., Др.Є. 110зв. не миноутъ) 116;

Цю зміну ми вбачаємо й у префіксі *не* *и*моутъ *прити* (Х.Є. 95, Л.Є. 145зв. *не* *и*моутъ *прѣити*) 108зв. та в написаннях, пов'язаних із колишніми зредукованими: вѣхоу сѣдѣще фарисѣи и законооучитель (Д.Є. с. 258, Є.Є. с. 133, Б.Є. 25зв., Ор.Є. 46зв., Л.Є. 113зв. законооучители, збіжність із Х.Є. 72зв. законооучителе) 89; да мьстѣтъ сѣ крове (у порівнюваних текстах – мьстит сѣ кровь) 98зв.; сѣ вроужиемъ ... сѣ вроужиемъ (у порівнюваних текстах – сѣ вроужиемъ ... сѣ вроужиемъ/сѣ вроужиемъ ... сѣ вроужиемъ) 118; и рѣша в себе видѣтѣ іако (у порівнюваних текстах – видитѣ) 136; что мѣа вѣши (у порівнюваних текстах – вѣши/вѣши) 149; и оузваль камѣнь (у порівнюваних текстах – вѣзвали) 157; шлакъ свѣтелъ шьѣѣ (у порівнюваних

⁵¹ Friedelówna T. Ewangeliarz Ławryszewski ... С. 107.

⁵² Приклади подаємо за: Свенціцький І. Лавришівське Євангеліє ... С. 389.

⁵³ Німчук В. Євсевієве Євангеліє ... С. 20–21.

⁵⁴ Свенціцький І. Лавришівське Євангеліє ... С. 389.

⁵⁵ Німчук В. Євсевієве Євангеліє ... С. 21.

текстах – *шснана*) 182зв.; *коузмѣ дѣмьганоу* /нагадування на полях, кого ушановувати/ 99зв., у місяцеслові *кѣзмѣ и дѣмьгана* /листопад/ 165, *коузмѣ и дѣмьгана(!)* /липень/ 181 (у порівнюваних текстах – М.Є. с. 233, 272, Ор.Є. 127, 139зв. *дамиана*, Д.Є. с. 533, 569, Х.Є. 157зв. Др.Є. 163зв. *дамитана*, Є.Є. с. 273 Др.Є. 179 *дѣмьгана*, Л.Є. 234зв., 255 *дамиана*).

Зазначені вище поплутування *ε / и* відзначає як характерну особливість у Є.Є. В. Німчук⁵⁶, причому нерідко однакові зміни виділяємо в тих самих словах обох пам'яток.

У низці засвідчених написань привертає увагу поплутування *ε / а*: *вѣ градѣ самаренскѣ* 26зв. Така фонеморфологічна структура цього прикметника виявлена передовсім у євангеліях галицько-волинських редакцій – Х.Є. 16зв., Л.Є. 21зв., *самарнскѣ* та в Др.Є. 12зв., у якому численні текстові збіжності виявлено саме з цією групою євангелій, (пор. також *самарнскѣ* Db, Gf, Ju, Tr, Tr Иоан., с. 15/, де, крім українських Ju, Tr, Tr, подібні написання маємо в блг. Db та срб. Gf. В іншому випадку навпаки писар Лвр.Є. накреслює графему *а*, де в усіх порівнюваних – *ε*: *шкामнени срѣца ихѣ* (ш *шкामенени* М.Є. с. 172, о *окаменени* (!) Д.Є. с. 411, ш *окаменени* Х.Є. 117, Б.Є. 99зв., ш *шкामенени* Ор.Є. 91зв., о *окаменени* Л.Є. 178, ш *шкामени* (!) Др.Є. 123зв.) 123зв.

У контексті аналізованих виявів звукових особливостей (*ь / ъ*, *а / ε*, *и / ε*) та орфографії пам'ятки цікавим є написання *не пѣть ли птиць цѣвнитеса на пѣти срѣврнику* Л XII/6 (у порівнюваних текстах – *пѣть* або *ѣ*) 99. Зважаючи на послідовність поплутувань писарями пам'ятки *а – ε* та *ε – и*, цілком імовірним видається нам припущення про відбиття вимови [n'et'] у цьому випадку. Не виключаємо й місцевої діалектної вимови [n'im']⁵⁷. Зовсім незрозумілим є потрактування І. Свенціцьким цього прикладу, як і інших двох, у контексті акання: *аще вси блазнитеса* (3 рл.) 117зв. /треба *сблазнитеса* – В.М./, *примѣте идѣте* 142зв.⁵⁸ Щодо першого прикладу, то кількома рядками вище написана ця ж фраза, але з уст Ісуса: *гѣла илѣтѣ їсѣ яко вси сѣблазнитѣ сѣла* ш *илѣтѣ*, яку писар міг уписати замість наявної в протографі: *петрѣ же рече иному аще вси сѣблазнѣтѣ сѣла*, до того ж на арк. 143 (Мт XXVI/26) цей вислів уже збігається з протографом: *аще вси сѣблазнѣтѣ сѣла*. Найімовірніше, протографом для другого прикладу І. Свенціцького був текст не з **ě* > *я*, а з **ě* > *ѣ*-рефлексом – *ѣдите* /нак. сп. 'їжте'/ . У різних частинах Лвр.Є. маємо різні вияви **ě* в цьому дієслові: *нѣ їжѣ ѣша вѣи ваши* 21зв., *ни ѣдѣи ни пѣа* 53зв., *ни хѣлка ѣсти* 67зв., *пѣи ѣдѣтѣ* 82; *пѣа хѣлѣкѣ* 13зв., *пѣдѣи* 21зв.; *дайте илѣтѣ вѣи ести* 74зв., *паскоу со вѣеникѣ мои и емѣ* 139. Логічно допустити в написанні *примѣте идѣте* вияв **ě* > *и* [i'id'ime] 'їжте'. У річищі зазначених написань допускаємо поплутування початкового *йе* > *и* в слові *икѣ*: *или икѣ рабѣ* Л XV/31 (у порівнюваних текстах – *кѣи*) 102зв., тобто в мовленні, можливо, було [i'єки].

Поплутування *о / у* мають місце насамперед у напрямі *у > о*. І. Свенціцький виокремив такі приклади: *посоушѣствоуетѣ* 27зв.^I, *посошѣствоуетѣ* 98зв.^{II}, *тродитеса ... тродѣшаса ... оу тродѣ* 28^I, *народѣ гѣлахо* 35^I, *вѣроуєши* 37зв.^I, *сводѣтеса* 39зв.^I, *водѣте* 51^I, *не многоце* 51зв.^I, *разомѣти* 57зв.^I, *пасошеи* 58зв.^{II}, *горошну зерноу* 69^{II}, *минолѣ естѣ* 74зв.^{II}, *наочи нѣи* 96^I, *плакахося* 156зв., додамо ще: *сложкоу* 18, *разлоуаетѣ* 65. Значно менше *о > у*: *верѣгѣша* 29зв.^I, *поу поутѣи* 117^{II}, *сѣ посоухѣи* 118, *скузѣ* 89^I 59, додамо ще *воѣви* /*богуви*/ 18. Подібні написання в євангеліях з українських, передовсім галицько-волинських, скрипторіїв – не рідкість⁶⁰.

У пам'ятці виявлено дуже багато випадків властиво українських форм префіксальних дієслів, похідних від *и-ти*: *придѣтѣ година* (у порівнюваних текстах – *придѣтѣ/придѣтѣ*, збіжність із Л.Є. 15зв. *прѣидѣтѣ*) 18; *придоухѣ* (у порівнюваних текстах – *придоухѣ*, збіжність із Є.Є. с. 65, Л.Є. 20 *придоухѣ*) 24зв.; *придоу* (у порівнюваних текстах – *придоу*, збіжність із Л.Є. 36зв. *придоу*) 39зв.; *приди придѣтѣ* (у порівнюваних текстах – *приди придѣтѣ*, збіжність із Б.Є. 37зв. *приди придѣтѣ*, Л.Є. 123зв. *прѣїдѣ прѣїдѣтѣ*) 95зв.; *овидоша* (у порівнюваних текстах – *овидоша*, збіжність із Л.Є. 27зв. *овидоша*) 31 та ін. Такі приклади відзначали й інші дослідники давньоукраїнських пам'яток⁶¹.

Засвідчено кілька прикладів написання *а* відповідно до **о*: *лоукаванѣа* 181 (у порівнюваних текстах – *лоукованѣа*) 81зв.; *прашахоу* (у порівнюваних текстах – *прошахоу*, збіжність із Ор.Є. 84, Л.Є. 168зв. *прашахоу*) 81зв. та надпоправні, *о* на місці *а*: *мѣа магдолѣни* (у порівнюваних текстах – *магдалѣни*) 92; *лопота* /з виправленням *лопѣта*/ (у порівнюваних текстах – *лопѣта*) 171. Такі ж поодинокі приклади

⁵⁶ Німчук В. Євсевіє Євангеліє ... С. 24–25.

⁵⁷ Ареал поширення вимови [uz'iti, шч'is't'e] – надністрянські говірки. Атлас української мови. В трьох томах. Том другий. К., 1988. Кк. 41, 43.

⁵⁸ Свенціцький І. Лавришівське Євангеліє ... С. 393

⁵⁹ Свенціцький І. Лавришівське Євангеліє ... С. 392.

⁶⁰ Німчук В. Євсевіє Євангеліє ... С. 25.

⁶¹ Німчук В. Євсевіє Євангеліє ... С. 22; Німчук В., Осінчук Ю. Мовні риси Бучацького Євангелія ... С. 23.

зазначеного явища трапляються чи не в усіх текстах українських редакцій⁶². Однак у випадку з досліджуваним Лвр.Є. відзначимо й низку інших, які І. Свенціцький також наводить у контексті «акання» – $\epsilon, \text{Ѣ} > a$: ѡваца 25зв.¹, алчана 120¹ (Х.Є. 111зв., Л.Є. 170зв. алчѡна , Ор.Є. 85зв. алчѡна), с вачера (Д.Є. с. 464, Б.Є. 124, Є.Є. с. 202 сѣ вачѣра) 142¹, въсплачѣтѣса 146зв.¹¹, прадасть (Д.Є. с. 499, Х.Є. 143зв. прѣдасть) 151зв.¹¹, маркоурина 165¹, Климанта 166зв.¹¹, 172зв.¹¹, 179¹, вѣдѣашѣ (Д.Є. с. 321, Б.Є. 58зв. вѣдѣашѣ) 105¹¹, исцѣлѣхоуѣса 181зв.¹ та $u, y > a$: ака 100зв.¹, фѣсѡфалакта 175зв.¹¹, старѣшианамѣ 183зв.¹¹⁶³. У порівнюваних текстах більшість подібних написань відсутня. Хоча, наприклад, Климанта засвідчено в Д.Є. с. 534 та Є.Є. с. 306. Майже в усіх випадках появу попереднього «а» можна прокоментувати впливом наступного або навпаки. Таке написання лише одного разу трапляється у І писаря /до 61зв./ – ѡваца 25зв. Усі інші – у І /після 64зв./ та III.

У підсистемі консонантизму привертає увагу відображення як твердості, так і м'якості r : твердість – or ваграницю (у порівнюваних текстах – or вагрѣницю, збіжність із Л.Є. 123зв. ваграницю) 95зв.; vr ѡзеро гороуѣ (у порівнюваних текстах – gor ѣ, збіжність із Х.Є. 98зв. гороуѣ) 111; pr ѣже ѡсть прамо вама (у порівнюваних текстах – прамо) 117; м'якість – vr озметѣ тако же ис пирю (у порівнюваних текстах – пирю), збіжність із Л.Є. 199 пирю , пор. ще в Є.Є. с. 219 принѣмѣ спирю) 139зв. Засвідчено кілька випадків написання $ь$ після r у кінці складу, але в кінці рядка при переносі: до верѣ - хоу ... поуѣрѣ - пѣтѣ ... арѣ - хитриклинѣ 10; по срѣврѣ - никоу 76. На цьому ж арк. 76 написано при переносі без $ь$: до пер - вѣхѣ та без переносу царѣство (у порівнюваних текстах – црѣтѣво). Приклади із кінцевим $ь$ при переносі, безперечно, не фонетичні, а є залишком писемної давньої руської традиції читання та писання по складах⁶⁴.

Відповідно до південнослов'янських рефлексів давніх $*dj, *zdj$ (жд) у досліджуваній пам'ятці часто маємо ж або жү⁶⁵. До наведених І. Свенціцьким прикладів додамо ще дожѣ (Д.Є. с. 135, Х.Є. 34зв. дождѣ , Ор.Є. 7зв. дѣждѣ , Др.Є. 31зв. дожгѣ , збіжність із Л.Є. 52зв. дожѣ) 51зв.

У Лвр.Є. широко засвідчене явище одзвінчення початкового s перед дзвінком після занепаду зредукованих: члѣка здрава (у порівнюваних текстах – сѣдрава / сдрава , збіжність із Л.Є. 19 зѣдрѣа) 23зв.; и зѣвриаѣтѣ (у порівнюваних текстах – сѣвриаѣтѣ / скриаѣтѣ) 28; да нѣ извора (у порівнюваних текстах – ѡ сонѣмищѣ / и сонѣмищѣ , збіжність із Л.Є. 33 исѣ изѣвора) 35зв.; принѣдѣ ѣсѣ оу зворѣ (у порівнюваних текстах – вѣ сѣворѣ , збіжність із Л.Є. 57 во зворѣ) 55зв.; здрави (у порівнюваних текстах – сѣдравии / сдравии , збіжність із Л.Є. 59зв. здрави) 58; здѣ (у порівнюваних текстах – сѣдѣ) 80; сѣ ножа здѣ два (у порівнюваних текстах – сѣдѣ / сдѣ , збіжність із Л.Є. 199 сѣ здѣ) 139зв.; нѣ звриаѣтѣ (у порівнюваних текстах – сѣвриаѣтѣ) 97; и зверѣутѣ сѣ (у порівнюваних текстах – сѣзверѣутѣ сѣ / сверѣутѣ сѣ) 119зв.

Про вимову [г], а не [г'] в мовленні писарів Лвр.Є. свідчать написання: анѣлѣгы кѣѣа (у порівнюваних текстах – анѣлѣгы) 5; изнани (у порівнюваних текстах – изгѣнани) 35зв.; ѣюпетѣ ... вѣ ѣюптѣ (у порівнюваних текстах – ѣгупетѣ ... вѣ ѣгуптѣ) 168зв. І. Свенціцький відносить до ілюстрації цієї зміни й приклади: ѣда 22¹, вѣтѣво 115зв.⁶⁶. Зауважимо, в порівнюваних текстах також засвідчено такі написання (пор. Д.Є. с. 372, Б.Є. 83зв., Ор.Є. 78, Л.Є. 161 – вѣтѣво).

Строкату картину знаходимо в пам'ятці щодо вживання початкових голосних у префіксах $ис-$, $из-$ та інших звуків у запозичених словах. У низці написань цей початковий $и-$ втрачено: молнѣа сходитѣ (у порівнюваних текстах – исходитѣ) 64зв.; по згнани вѣ вѣкѣ (у порівнюваних текстах – по изгнани) 112, як і в назві міста Іерусалим: ѡ ѣрѣлма (у порівнюваних текстах – ѡ иѣрѣлма , збіжність із Є.Є. с. 133 ѡ ѣрѣлѣ) 89, в апелятивах, похідних від чужих онімів: иудѣу скаривдѣскаго 67зв. – властиве всім порівнюваним текстам – скаривѣтѣскаго . Про написання ста прѣдо гѣмонѣгѣ и вѣпрѣси и гѣмонѣ 151 зауважимо, що в більшості порівнюваних євангелій українських редакцій, крім М.Є. та Ор.Є., зазначена структура (без початкового $и$) була властива, яка й поширилася згодом з негативною конотацією в українському народному мовленні⁶⁷. Але така вимова й написання, очевидно, витворені не на українському ґрунті, а принесені з південнослов'янських протографів, пор. гѣмонѣгѣ ... гѣмонѣ /Вп, Ју, Лс, Мр, Тр Матф.,

⁶² Німчук В. Євсевієве Євангеліє ... С. 26; Німчук В., Осінчук Ю. Мовні риси Буцацького Євангелія // Буцацьке Євангеліє XII–XIII ст. К., 2017. С. 15.

⁶³ Свенціцький І. Лавришівське Євангеліє ... С. 393.

⁶⁴ Жуковская Л. П. Апракос Мстислава Великого – рукопись конца XI (рубежа XI–XII) века // Апракос Мстислава Великого. Изд. подг. Л. П. Жуковская, Л. А. Владимірова, Н. П. Панкратова. Под ред. Л. П. Жуковской. Москва, 1983. С. 24; Німчук В. Євсевієве Євангеліє ... С. 18;

⁶⁵ Свенціцький І. Лавришівське Євангеліє ... С. 391.

⁶⁶ Свенціцький І. Лавришівське Євангеліє ... С. 391.

⁶⁷ Німчук В. Євсевієве Євангеліє ... С. 22.

с. 151/, на що вказував також і В. Німчук⁶⁸. Таку саму тенденцію (редукції початкового *и*) простежуємо в написанні *дасть іаковъ исифоу* (у порівнюваних текстах – *іаковъ исифоу*) 263в. Лише в Лвр.Є. засвідчено антропонім *настасъѣ* (Х.Є. 157зв., Ор.Є. 127 *анастасиѣ*, Л.Є. 234зв. *анастасиѣ*) 337. Можливо, в написанні *оухоульнѣ глѣ* (у порівнюваних текстах – *хоульнѣпа/хоульнѣ*) 118зв. переписувач ужив префіксальний дериват *о-хоульнѣ* із характерною для цієї пам'ятки заміною *о > у*.

Запозичені імена писарі Лвр.Є. передавали нерідко відповідно до місцевої української традиції: *ко иваноу* (у порівнюваних текстах – *къ иваноу/ къ иванау*, збіжність із Л.Є. 10зв. *ко иваноу*) 7; *иродъ илѣ* *ивана* (у порівнюваних текстах – *иона/ивана*) 70; *и иванѣ крѣтлѣ* (у порівнюваних текстах – *и иванѣ/о ианѣ*) 73зв.; *вѣ же иванѣ* (у порівнюваних текстах – *ианѣ/иванѣ*, збіжність із Л.Є. 242зв. *иванѣ*) 170зв., *памлѣ стѣ влаѣ* (у порівнюваних текстах – М.Є. с. 261 *алѣ*, Ор.Є. 136 *алѣ*, Др.Є. 174зв. *алѣ*, збіжність із Л.Є. 249 *олексъ*) 176; *мѣре его вленѣ* (у порівнюваних текстах – *еленѣ*, збіжність із Є.Є. с. 305 *влени*, Др.Є. 176 *елени*) 178зв. При написанні чужих власних назв із невластивими для української фонетики звуками писарі Лвр.Є. нерідко допускали різноманітні заміни, які й зараз характерні народному мовленню: *придоша вѣ весь ии же илѣ гевсимани* (у порівнюваних текстах – *гевсимани*, Ор.Є. 82 *гевсимани*, збіжність із Х.Є. 108зв. *гевсимани*) 118; *марфѣ* (у порівнюваних текстах – *марфѣ/марфѣ*) 118; *мунѣ мамелѣ* (у порівнюваних текстах – *мамелѣ/мамелѣ*) 164; *прѣного фѣухтиста ... фѣуктиста* 169зв.

Можливо, написання *вѣторниѣ* у назві глави *вѣ стѣни великѣни вѣторниѣ* 132зв. варто трактувати як лексикалізований приименниково-іменниковий новотвір. У порівнюваних текстах засвідчені переважно скорочені записи: Д.Є. с. 437 *вѣ вѣ" заоу" стрѣтѣниѣ*, Є.Є. с. 183, Б.Є. 111зв. *вѣ втоѣ*, Х.Є. 125 *вѣ стѣни великѣни вѣторниѣ*, Л.Є. 189 *во втоѣ вѣ*. Лише в Др.Є. 133 – *во вѣторниѣ великѣни*. Звідси не виключаємо в Лвр.Є. і мультиплікації приименника *в*. При цьому варто зважити ще й на написання *прѣ" во вѣторниѣ* 157. Потрактування І. Свенціцького *оу водрѣ*⁶⁹ як вставного *в* та Т. Фределювни *водрѣ* (цсл. *одрѣ*), *вѣни* (цсл. *они*) як вторинного *в* перед голосним⁷⁰ помилкові: *и пристоуплѣ косноуѣв одрѣ* 91зв., а не *оу водрѣ* (пор. М.Є. с. 116, Д.Є. с. 267 *косноуѣв одрѣ*, Є.Є. с. 135 *късноуѣв ѡдрѣ*); *оустани в одрѣ твои и возми* 124зв., а не *водрѣ* (пор. Д.Є. с. 414 *въстани вѣзьми одрѣ свои*, Х.Є. 118зв. *въстани возми ѡдрѣ свои*); *вѣни вѣдоша іѣа*, а не *вѣни* (пор. Д.Є. с. 490, Х.Є. 141 *воини елѣше іѣа*).

У підсистемі морфологічних форм привертають увагу числівникові утворення на позначення назв другого десятка з африкатизованими фіналями на *-цѣть*: *дванадцѣть* и *ѣ* стадии 13зв.; *рѣ" же іѣ" шѣ"манадцѣть* 22; *ѣ мастомацѣть хлѣбѣ" 30*; *шѣ"манадцѣть оуѣнка своѣа* 49; *вѣ єдиноу же надцѣть годинау* 76; *призва іѣ" шѣ"манадцѣть оуѣнка ... двоюнадцѣть лѣтоу* 99зв.; *со двѣ"манадцѣть айѣа* 113; *приидѣ со двѣ"манадцѣть ... єдинѣ ѡ двоюнадцѣть* 117зв.; *поиѣт іѣ" шѣ"манадцѣть вѣениѣ" 126*; *не двѣ ли надцѣть годинаѣ неѣа во дѣи* 127зв.; *пѣ"надцѣть поприѣ" 128*; *ѡ числа шѣ"юнадцѣть* 138зв.; *єдиномоунадцѣть* 158зв. У жодному з порівнюваних євангелій подібних форм не засвідчено. Про описки, зрозуміло, тут не йдеться. В українських пам'ятках найдавніші приклади з такими африкатизованими фіналями датовані другою половиною XIV ст. – *шѣ"цѣтого* від 1366р.⁷¹ Більше прикладів з'являється в XV ст. – *дванаицѣ(т)* від 1421р.⁷² Найдавніший вияв у слов'янських мовах квантитатива на *-цѣть* засвідчено в Рязанській кормчій 1284 р. – *шѣ"надцѣть лѣт или семинадцѣть*⁷³, появу якої небезпідставно пов'язують із київським списком, переписаним з південнослов'янського протографа. Звертає увагу на ці форми й Т. Фределювна, зауважуючи, що написання *пѣти на дѣцѣть*, *шѣа на дѣцѣть*, *єдиномоу на дѣцѣть* свідчать про скорочення й втрату автономії числівником '10', тому й з'являються форми *-дцѣть*⁷⁴. О. Жолобов не схильний вбачати в таких написаннях автономію, стверджуючи, що попри фонетичні перетворення, компонент *надцѣть* тут іще не суфікс, а незмінна частина складного синтаксичного слова⁷⁵. Очевидно, думка російського лінгвіста слушна, оскільки не засвідчено випадків відмінювання фіналі *-дцѣть*, а також маємо приклади написання цього африкатизованого варіанта окремо від першої частини: *не двѣ ли на дцѣть*. І. Свенціцький у своєму дослідженні ніяк не прокоментував цих утворень.

⁶⁸ Німчук В. Євсевіє Євангеліє ... С. 23.

⁶⁹ Свенціцький І. Лавришівське Євангеліє ... С. 392.

⁷⁰ Friedelówna T. Ewangelia Ławryszewski ... С. 122.

⁷¹ Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. У двох томах. Том 2. / Ред. тому Л. Гумецька, І. Керницький. К., 1978. С. 559.

⁷² Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. У двох томах. Том 1. / Ред. тому Л. Гумецька, І. Керницький. К., 1977. С. 287.

⁷³ Историческая грамматика древнерусского языка. / Под. ред. В. Б. Крысько. Т. IV. Жолобов О. Ф. Числительные. Москва, 2006. С. 264.

⁷⁴ Friedelówna T. Ewangelia Ławryszewski ... С. 146.

⁷⁵ Историческая грамматика древнерусского языка. / Под. ред. В. Б. Крысько. Т. IV. Жолобов О. Ф. Числительные. Москва, 2006. С. 264.

Писарі Лвр.Є. часто використовували успадковану і в подальшій мовній практиці характерну для українського мовлення флексію *-ови*: *сложбоу (!)* приносити воїви +/вїи Ар, Вп, Тр Иоан., с. 73/ (у порівнюваних текстах — *боу*) 18; *свѣтъъ мироуи* (у порівнюваних текстах — *мироу*, збіжність із /Ју, Тр Иоан., с. 38/) 24; *къ їви* (у порівнюваних текстах — *їоу*) 92зв.;

У написаннях *кто родитьса свѣшьше 5*, *силоу свѣшьше 37* (у порівнюваних текстах — *свѣшьше*, збіжність лише в одному фрагменті із Л.Є. — *свѣшьше 34*) засвідчено проміжну стадію витворення форми вищого ступеня на шляху до укр. *вище*. Така модель поширювалася й для витворення інших компаративів: *злїшьше себе* (у порівнюваних текстах — *злѣишь / зьлѣишь*) 57.

Очевидно, в досліджуваній пам'ятці вперше в українській писемній практиці виявлено займенникову форму *той: оу той днѣ* (у порівнюваних текстах — *оу тѣ днѣ*, пор. ще /тѣи Вп, Кр Иоан., с. 20/) 21. В українській мові найраніша із відомих фіксацій — 1369р.⁷⁶

Лише в Лвр.Є. засвідчено прислівник: *придѣте вѣ сами оу поусто мѣсто шсоуѣ* (у порівнюваних текстах — *шсоуѣ*) 79зв. та числівниковий займенник *коликратѣ вѣсхотѣхѣ свѣрати чада* (у порівнюваних текстах — *коликратѣ/коликратѣ*) 101зв. І перше, і друге, можливо, є новотвором лавришівського писаря (або писаря невідомого нам протографа). У старослов'янських та східнослов'янських лексиконах занотовано: *осов, осовѣ, осовѣ, осовѣнѣ, осовнѣ, осовно*⁷⁷ та *коликратѣ*⁷⁸. Звернімо увагу на окреме написання у порівнюваному фрагменті з прислівником *шсоуѣ* в Х.Є. 63 — *придѣте ... єдини*.

Багато виявлено дієслівних розмовних форм. Передовсім це утворення з редукованою фіналлю дієслів II — III особи однини тепер. часу: *кто тебе ище оубити* (у порівнюваних текстах — *ищеть*) 23зв.; *кто ѡстѣнѣи тебе воуде званѣхѣ* (у порівнюваних текстах — *воудеть*, збіжність із Х.Є. 98 *воуде*) 110зв.; *кѣи оубо волии воуде вѣзлежан ли* (у порівнюваних текстах цього дієслова немає — *кѣи оубо волии вѣзлежан ли*) 120зв.; *нѣ имашь изѣтити ѡтоудоу* (у порівнюваних текстах — *нѣ имаши*) /тут не виключаємо зміну, пов'язану з характерною для писарів пам'ятки рефлексациєю *ь — є — и*/ 101; *видиш ли си великата зданѣа* (у порівнюваних текстах — *видиши*) 115; *ѡселѣ воуде снѣ* (у порівнюваних текстах — *воудеть / воудѣтъ*) 121зв.⁷⁹; форми II особи однини наказового способу: *даи же ми пити* (у порівнюваних текстах — *дажь*, збіжність із Л.Є. 22 *даи*) 26зв.; *даи же намаѣ* (у порівнюваних текстах — *дажь*, збіжність із Л.Є. 124зв., Др.Є. 81 *даи*) 96; *помажь главоу твою* (у порівнюваних текстах — *помажи*) 123⁸⁰. Важко однозначно прочитати написання *во истиноуѣ свѣтълѣ с нимѣ* (у порівнюваних текстах — *во истиноуѣ и свѣтълѣ с нимѣ/ѡ ниѣхѣ*) 121. Очевидно, лавришівський писар допоміжне дієслово *иеть* написав-таки в редукованому вигляді — *ѣ*: *во истиноуѣ ѣ свѣтълѣ с нимѣ*. У практиці українських копіїстів такі написання — не рідкість. Низку редукованих форм цього дієслова знаходимо в Д.Є. та Є.Є.⁸¹, а також і в більш ранніх давньоукраїнських текстах⁸². Ймовірно, що такі вербати на українському ґрунті були лише підтримані, оскільки відомі й південнослов'янським спискам, які могли виступати протографами /Иоан., с. 97; Матф., с. 49/⁸³. У річищі сказаного зауважимо, що у відповідних фрагментах, де, наприклад в Д.Є., написано *ѣ*, у Лвр.Є. послідовно — *иеть*. В аналізованій частині писар, треба думати, свідомо переробив текст.

Окремо слід звернути увагу на мову двох вставок. Перша — канун (арк. 14зв. та 15), друга (арк. 174) — півустав, можливо поч. XV ст.⁸⁴, вставлена в місяцеслів за лютий місяць, а за змістом — читання від Мт XXVI/27–44 і Л XXII/43–45.

⁷⁶ Словник староукраїнської мови ... Том 2. С. 441.

⁷⁷ Срезневский И. И. Словарь древнерусского языка. Репринтное издание. Том второй. Ч.1. Москва, 1989. С. 731–732; Словарь русского языка XI–XVII вв. / Гл. ред. Д. Шмелев. Вып. 13. Москва, 1987. С. 127–128; Словник староукраїнської ... Том 2. С. 95.

⁷⁸ Словарь русского языка ... Вып. 7. Москва, 1987. С. 257; Slovník jazyka staroslověnského. / Hlavní redaktor Jozep Kurz. Т. II. Praha, 1973. С. 42, 567–568.

⁷⁹ Написання без *-ть* у формах дієслів третьої особи одн. відомі в найдавніших українських пам'ятках від XI ст.: *напише* ОЕ, *вѣдає* Ју, *вѣде*, *нарицає*, *вѣває* Зб. Святослава 1073. Див.: *Соболевский А. И.* Лекции по истории русского языка. /Изд. 5-е стереотипное. Москва, 2005. С. 249.

⁸⁰ Пор. також: *Бузук П.* Говірка Луцької Євангелії... С. 131.

⁸¹ *Осінчук Ю.* Живописні риси в Добриловому Євангелії 1164 року // Добрилове Євангеліє 1164 року. / Упорядник Ю. Осінчук. Відп. ред. В.Німчук. Львів, 2012. С. 32; *Німчук В.* Євсевієве Євангеліє ... С. 33.

⁸² *Соболевский А. И.* Лекции ... С. 249.

⁸³ Див. ще в Остромировому Євангелії: *чѣто ѣ тебѣ ты по мѣнѣ иди* Ів. XXI/22, 53зв.; *чѣто ѣ нама и тебѣ* Мт VIII/29, 65зв. Цит. за вид: Остромирово Євангеліє 1056–1057. По изданию А. Х. Востокова. Москва, 2007.

⁸⁴ Пор. ще: *Свенціцький І.* Лавришівське Євангеліє ... С. 387.

Накреслення букв кануну загалом збігається з І почерком Лвр.Є.

Мова кануну цілком узгоджується із рештою євангельських читань. Тут виявляємо характерні написання з «новим Ъ»: *всѣкълы, младѣньца, вѣздѣна, дшѣвнѣюю*; поплутування *ь — є: оуѣзвеленаго*; характерний південноруський рефлекс у похідному від **skʷb-*: *скѣрки*; поплутування *у — в: вѣтѣла, оуздѣханыа, оукоуѣкъ носифѣ с никодимѣмъ*, а також інші типові українські рефлекси: *осифѣ, всѣхѣ мѣтѣри*.

У вставці XV ст. маємо також виразну українську фонетику, зокрема, виявлено написання *у* відповідно до **o* в закритому складі: *грѣхѣуѣтъ ... ноуѣць ... 174; гѣа оуѣйкоуѣмѣ своимѣ ... доуѣндеже ... вѣздѣмоуѣжно 174зв.* (в основному тексті лише один такий вияв: *домоуѣвѣнѣмѣ*), **ě > u: поѣдѣте ... вѣдите*, приклади «нового Ъ»: *вѣставѣнѣмѣ 174*, характерний південноруський рефлекс у словах *скѣрѣѣти ... прискѣрѣна 174зв.*, поплутування *е — и: поѣдѣте /інф./, да не вѣнѣдѣти /нак.сп./*. Очевидно, впливом живого мовлення також можна пояснити засвідчену на цьому ж аркуші форму М.в. одн. займенника *мой — по воскрѣнѣ моим* (< **тојетъ*) 174.

Проведений текстологічний та мовний аналіз пам'ятки дозволяє зробити такі висновки.

1. Одним із протографів для писарів Лвр.Є. було Галицько-Волинське Tr. Такий висновок підтверджується й стилем виконаних мініатюр обох євангелій. Інші частини переписували писарі, де нерідко бачимо поєднання кількох почерків на одній сторінці. Для них протограф установити складніше. Допускаємо, що для деяких циклів частини, яку переписував III писар, такими могли бути Є.Є., Х.Є., Ор.Є. Частина тексту (писарі I /після арк. 64зв./ та III), мабуть, переписана з якогось південнослов'янського списку.
2. Порівняльний аналіз мови досліджуваного кодексу з іншими євангеліями цієї доби дає всі підстави стверджувати, що більшість мовних явищ мають паралелі в порівнюваних текстах, створених в українських скрипторіях. Найбільше збіжностей на всіх рівнях виявлено з Л.Є. Особливо це помітно на прикладі звукових та морфологічних особливостей.
3. Надзвичайно цінні факти дає досліджуване Євангеліє для пояснення генези деяких мовних особливостей. У пам'ятці вперше в українській писемній практиці засвідчено:
 - написання Ъ на місці **o* в новому закритому складі: *пѣтѣм/по тѣм, ѡ самѣмъ* (М.в., одн. *самѣ*), *тѣи* (М.в., одн. *та*);
 - квантитативи на *-дцѣтъ*: *дванадцѣтъ, шѣнадцѣтъ, шѣнадцѣтъ, двоюнадцѣтъ, двѣнадцѣтъ, ѡ двоюнадцѣтъ, пѣтинадцѣтъ, єдиномоуѣнадцѣтъ*;
 - займенникову форму *той*: *оуѣ тон днѣ*;
 - прислівник *ѡсѣгы*.

Водночас, якщо прийняти датування цієї пам'ятки кінцем XIII ст., то варто зважити й на інший факт: упродовж подальших майже 100 років зазначених вище мовних рис у відомих на сьогодні українських текстах не було виявлено.

4. Певні міркування можна висловити щодо мови порівнюваних апракосів. Наприклад, Ор.Є. та Др.Є. демонструють очевидну текстуальну близькість із євангеліями інших українських редакцій, однак у мовному плані дещо відрізняються від галицько-волинської групи. Так, в Ор.Є., як і в М.Є., із усіх порівнюваних виявлено небагато діалектних рис (кілька прикладів з характерними українськими рефlekсами *тоѣкъ 12зв., в соѣкъ 13, *ě > u* від *сѣвѣдѣтел- 26, 100, 119зв., Ъ=и прѣторѣ 118зв.*). Якщо допустити, що Ор.Є. написано в другій половині XIII ст., то в ньому узус як пам'ятки церковнослов'янської руської редакції, порівняно з євангеліями цього періоду – Х.Є., Б.Є., Є.Є., витримано найпоослідовніше. Можливо, мали рацію дослідники, які датували створення Ор.Є. дещо раніше й локалізували в київському скрипторії. У Др.Є. не виявлено в порівнюваних фрагментах низки характерних для євангелій галицько-волинської редакції рис, як-от: написання *скѣрѣ-*, переходу *ь, ѣ* перед йотованими *та и в ѣ, и*, поплутувань *є — и, поплутувань ѣ — и* (засвідчили в поодиноких випадках лише після задньоязикових: *никии 32, в мѣкѣки рѣзѣ 32зв.*), дуже рідко «новий Ъ»: *оуѣѣниѣ 11*; натомість маємо *i < *ě: сѣвѣдѣтельствоуѣю 6зв., сѣвѣдѣтельствоуѣите 9зв., вѣроуѣимѣте 20зв., привѣдите ми 49, прѣвѣдимѣ 76зв., глѣте /нак. мн./ 79зв.*, поплутування Ъ — *и: двѣ пѣтиѣкъ 31, вѣ тѣмниѣкъ 32зв.*; займенникові форми: *по соѣкъ 3, о тоѣкъ 142зв.*, напис імені *олѣнѣ 176*. У пам'ятці виявлено очевидні північноруські (псковсько-новгородські) діалектні рефлекси:

поплутування *ч – ц*: на пѣсѣчѣ 31зв., увѣтъѹ польскаго 32, тоцьѹ 33зв., снѣ ѹлѣць 49, ѡцю твоєму 123, наричаємѹю 142зв., ичѣлѣть 163зв., болацѣга ичѣлѣть 164; *ч – з*: сѣниде дожгѣ 31зв.; *-ро-* у слові ѡкроєть (у всіх порівнюваних – ѡкрыєть/ѡкрыти) 33зв. Можливо, це Євангеліє переписували носії псковсько-новгородського діалекту з якогось українського протографа.

5. Мовні особливості всіх частин досліджуваного Лвр.Є. однозначно дають підстави стверджувати: або їх писали українські писарі в одному з галицько-волинських скрипторіїв і внесли в текст сотні виразних місцевих мовних явищ, або існували невідомі нам протографи з очевидними українськими розмовними рисами, з яких переписано (можливо, й у Лавришівському монастирі) деякі частини цього Євангелія.

Список джерел

- Б.Є.** — Буцацьке Євангеліє XII–XIII ст. Підгот. до вид. Ю. В. Осінчук / Відп. ред. В. В. Німчук. К., 2017.
- Д.Є.** — Добрилове Євангеліє 1164 року. Упорядник Ю. В. Осінчук / Відп. ред. В. В. Німчук. Львів, 2012.
- Др.Є.** — Друцьке Євангеліє XIV ст. Інтернет-ресурс. Зберігається в Бібліотеці Сибірського відділення РАН, збір. М. Тихомирова №1.
- Є.Є.** — Євсевієве Євангеліє 1283 року. Вид. підгот. Г. П. Арполенко, З. Г. Козирева, Г. І. Лиса, В. В. Німчук, К. С. Симонова, Г. Х. Шербатюк / Відп. ред. В. В. Німчук. К., 2001.
- Лвр.Є.** — Лавришівське Євангеліє XIII–XIV ст. Зберігається в бібліотеці Музею Чарторийських у Кракові. 2097 IV.
- Л.Є.** — Луцьке Євангеліє XIV століття. Видання факсимільного типу. — К.: Горобець, 2011.
- М.Є.** — Апракос Мстислава Великого. Изд. подг. Л. П. Жуковская, Л. А. Владимировна, Н. П. Панкратова / Под. ред. Л. П. Жуковской. М., 1983.
- Ор.Є.** — Оршанське Євангеліє XIII ст. Інтернет-ресурс. Зберігається в НБУ імені В. Вернадського. ДА/П. 555
- Х.Є.** — Холмське Євангеліє XIII ст. Видання факсимільного типу. К.: Горобець, 2015. — 384 с., іл.
- Ar** — Архангельське Євангеліє 1092 р., укр., короткий апракос. Російська державна бібліотека, ф. 178, № 1666.
- As** — Ассеманієве Євангеліє XI ст., короткий глаголичний апракос. Ватикан, Cod. Slav. 3.
- Bn** — Баницьке Євангеліє кін. XIII — поч. XIV ст., блг., тетр. Софія, НБКМ, 847.
- Db** — Добромирове Євангеліє XII ст., блг., тетр. Російська національна бібліотека, Q.п.І.55.
- Gf** — Євангеліє бл. 1284 р., срб., повний апракос. Російська національна бібліотека, збір. Гільфердинга 1.
- Gl** — Галицьке Євангеліє 1144 р., укр., тетр. Державний історичний музей (Москва), Син. 404.
- Gr** — Євангеліє кін. XIII — поч. XIV ст., блг., тетр. Російська державна бібліотека (Москва), ф. 87 (Григоровича), 10.
- Ju** — Юрійське Євангеліє 1119–1128 рр., укр., повний апракос. Державний історичний музей (Москва), Синод. 1003.
- Kr** — Карпинське Євангеліє кін. XIII ст., блг., повний апракос. Державний історичний музей (Москва), збір. Хлудова 28.
- Lc** — Євангеліє М. П. Лихачова кін. XIII — поч. XIV ст., блг., тетр. Санкт-Петербурзький інститут історії РАН, ф. 238, оп. 1, № 223.
- Mr** — Мирославове Євангеліє кін. XII ст., срб., повний апракос. Белград, Народний музей, 1538.
- OE** — Остромирове Євангеліє 1056–1057 рр. укр., короткий апракос. Російська наукова бібліотека (Москва), Ф.п.1.5.
- Ov** — Євангеліє першої пол. XIV ст., сх.-слов., повний апракос. Російська державна бібліотека (Москва), ф. 209 (Овчинникова), 1.
- SK** — Саввина книга кін. XI — поч. XII ст., короткий апракос. Російський державний архів давніх актів, ф. 381, 14.
- Tr** — Типографське Євангеліє XII ст., укр., тетр. Російська державна бібліотека (Москва), ф. 381, 1.
- Tr** — Галицько-Волинське Євангеліє XII–XIII ст., укр., повний апракос. Збір. Третьяковської галереї (К 5348).
- Uv** — Євангеліє поч. XIV ст., сх.-слов., святковий апракос. Державний історичний музей (Москва), Увар. 379.
- Vk** — Вуканове Євангеліє XIII ст., срб., повний апракос. Російська національна бібліотека (Москва), Ф.п.І.82.
- VI** — Євангеліє кін. XIII ст., сх.-слов., повний апракос. Російська державна бібліотека, ф.113 (Волоколамськ).
- Zg** — Зографське Євангеліє XI–XII ст., глаголичний тетр. Російська національна бібліотека (Москва), Глаг. 1.

Література

- Иоан.** — Евангелие от Иоана в славянской традиции / Изд. подг. А. А. Алексеев, И. В. Азарова, Е. Л. Алексеева, М. Б. Бабицкая и др. СПб., 1998.
- Матф.** — Евангелие от Матфея в славянской традиции / Изд. подг. А. А. Алексеев, И. В. Азарова, Е. Л. Алексеева, М. Б. Бабицкая и др. СПб., 2005.

[1601]	[1887]		[1911]	
Фоліація, при перешитті блоку кн., кириличною цифрою, посередині верхнього поля аркуша, коричневим чорнилом	Пагінація, при перешитті блоку кн., арабськими цифрами, угорі біля корінця, олівцем	Пагінація, бібліотечна, арабськими цифрами, в правому верхньому куті лильового боку аркуша, олівцем	Фоліація, І. Свенціцького, арабськими цифрами, посередині нижнього поля, олівцем	Правильна нумерація, відповідно послідовності аркушів до тексту
I	II	III	IV	V
Ли(ст) ĩ [3]	[1]	1	1	1
ĩ [3зв.]	1			
đ [4]	2	3	2	2
	3			
й [8]	4	5	3	7
	[5]			
š [6]	[6]	7	4	8
	7			
ž [7]	8	9	5	4
	9			
ř [13]	10	11	6	5
	11			
đ [4]	12	13	7	3
	13			
č [5]	14	15	8	9
	15			
č [9]	16	17	9	10
	17			
āĩ [11]	18	19	10	11
	19			
āĩ [12]	20	21	11	12
	21			
āĩ [12] (?)	22	23	12	13
	23			
āĩ [12] (?)	24	25	13	6
	25			
đ [14]	26	27	14	14
	27			
š [16]	28	29	15	15
	29			
й [18]	30	31	16	19
	31			
č [19]	32	33	17	16
	33			
ř [20]	34	35	18	17
	35			
ž [17]	36	37	19	18
	37			
č [21]	38	39	20	20
	39			
č [22]	40	41	21	21
	41			
č [23]	42	43	22	22

I	II	III	IV	V
	43			
кđ [24]	44	45	23	23
	45			
кč [25]	46	47	24	24
	47			
кš [26]	48	51 [49]	25	25
	49			
кž [27]	50	53 [51]	26	26
	51			
кй [28]	52	55 [53]	27	27
	53			
кč [29]	60	57 [55]	28	28
	61			
й [30]	62	59 [57]	29	29
	63			
лā [31]	64	61 [59]	30	30
	65			
лб [32]	66	63 [61]	31	31
	67			
лг [33]	68	65 [63]	32	32
	69			
лđ [34]	70	67 [65]	33	33
	71			
лč [35]	72	69 [67]	34	34
	73			
лš [36]	74	71 [69]	35	35
	75			
лž [37]	76	73 [71]	36	36
	77			
лй [38]	78	75 [73]	37	37
	79			
лč [39]	80	77 [75]	38	38
	81			
л [40]	82	79 [77]	39	39
	83			
лā [41]	84	81 [79]	40	40
	85			
лб [42]	86	83 [81]	41	41
	87			
лг [43]	88	85 [83]	42	42
	89			
лđ [44]	90	87 [85]	43	43
	91			
лč [45]	92	89 [87]	44	44
	93			
лš [46]	94	91 [89]	45	45
	95			
лž [47]	96	93 [91]	46	46
	97			
лй [48]	98	95 [93]	47	47
	99			
лč [49]	100	97 [95]	48	50
	101			
й [50]	102	99 [97]	49	48
	103			
лā [51]	104	101 [99]	50	49
	105			
лб [52]	106	103 [101]	51	51
	107			

¹ У таблиці помилки в нумерації не відзначаються, правильна нумерація (аркушів – колонка № I, сторінок – колонка № III) подається в квадратних дужках. Коментування щодо особливостей нумерації проведено в дослідженні Л. Гнатенко до цього видання, с. 386–387.

I	II	III	IV	V
–	108	105 [103]	52	52
	109			
нї [53]	110	107 [105]	53	53
	111			
нї [54]	112	109 [107]	54	54
	113			
нї [55]	114	111 [109]	55	55
	115			
нї [56]	116	113 [111]	56	56
	117			
нї [57]	118	115 [113]	57	57
	119			
нї [58]	120	117 [115]	58	58
	121			
нї [60]	122	119 [117]	59	59
	123			
нї [61]	124	121 [119]	60	60
	125			
нї [62]	126	123 [121]	61	61
	127			
нї [63]	128	125 [123]	62	70
	129			
нї [64]	130	127 [125]	63	71
	131			
нї [65]	132	129 [127]	64	72
	133			
нї [64] (?)	134	131 [129]	65	73
	135			
нї [65] (?)	136	133 [131]	66	74
	137			
нї [66]	138	135 [133]	67	75
	139			
нї [67]	140	137 [135]	68	76
	141			
нї [68]	142	139 [137]	69	77
	143			
нї [69]	144	141 [139]	70	62
	145			
нї [70]	146	143 [141]	71	63
	147			
нї [71]	148	145 [143]	72	64
	149			
нї [72]	150	147 [145]	73	65
	151			
нї [73]	152	149 [147]	74	66
	153			
нї [74]	154	151 [149]	75	67
	155			
нї [75]	156	153 [151]	76	68
	157			
нї [76]	158	155 [153]	77	69
	159			
нї [77]	160	157 [155]	78	78
	161			
нї [78]	162	159 [157]	79	79
	163			
нї [79]	164	161 [159]	80	80
	165			
нї [80]	166	163 [161]	81	81
	167			
нї [81]	168	165 [163]	82	82
	169			
нї [82]	170	167 [165]	83	83
	171			
нї [83]	172	169 [167]	84	84
	–			

I	II	III	IV	V
пї [84]	173	171 [169]	85	85
	174			
пї [85]	175	173 [171]	86	86
	176			
пї [86]	177	175 [173]	87	87
	178			
пї [87]	179	177 [175]	88	88
	180			
пї [88]	181	179 [177]	89	89
	182			
пї [89]	183	181 [179]	90	90
	184			
пї [90]	185	183 [181]	91	91
	186			
пї [91]	187	185 [183]	92	92
	188			
пї [92]	189	187 [185]	93	93
	190			
пї [93]	191	189 [187]	94	94
	192			
пї [94]	193	191 [189]	95	95
	194			
пї [95]	195	193 [191]	96	96
	196			
пї [96]	197	195 [193]	97	97
	198			
пї [97]	199	197 [195]	98	98
	200			
пї [98]	201	199 [197]	99	99
	202			
пї [99]	203	201 [199]	100	100
	204			
пї [100]	205	203 [201]	101	101
	206			
пї [101]	207	205 [203]	102	102
	208			
пї [102]	209	207 [205]	103	103
	210			
пї [103]	211	209 [207]	104	104
	212			
пї [104]	213	211 [209]	105	105
	214			
пї [105]	215	213 [211]	106	106
	216			
пї [106]	217	215 [213]	107	107
	218			
пї [107]	219	217 [215]	108	108
	220			
пї [108]	221	219 [217]	109	109
	222			
пї [109]	223	221 [219]	110	110
	224			
пї [200 / пї 110] (?)	225	223 [221]	111	111
	226			
пї [201 / пї 111]	227	225 [223]	112	112
	228			
пї [202 / пї 112]	229	227 [225]	113	113
	230			
пї [203 / пї 113]	231	229 [227]	114	114
	232			
пї [204 / пї 114]	232	231 [229]	115	115
	233			
пї [205 / пї 115]	234	233 [231]	116	116
	235			
пї [206 / пї 116]	236	235 [233]	117	117
	237			

I	II	III	IV	V
cž [207 / pži 117]	238	237 [235]	118	118
	239			
cñ [208 / pñi 118]	240	239 [237]	119	119
	241			
cō [209 / pōi 119]	242	241 [239]	120	120
	243			
č [300 / pč 120]	244	243 [241]	121	121
	245			
tā [301 / pā 121]	246	245 [243]	122	122
	247			
tḅ [302 / pḅ 122]	248	247 [245]	123	123
	249			
tī [303 / pī 123]	250	249 [247]	124	124
	251			
tī [304 / pī 124]	252	251 [249]	125	125
	253			
tē [305 / pē 125]	254	253 [251]	126	126
	255			
tš [306 / pš 126]	256	255 [253]	127	127
	257			
tž [307 / pž 127]	258	257 [255]	128	128
	256			
tñ [308 / pñ 128]	257	259 [257]	129	129
	258			
tō [309 / pō 129]	259	261 [259]	130	130
	260			
ȳ [400 / pī 130]	261	263 [261]	131	131
	262			
yā [401 / pā 131]	263	265 [263]	132	132
	264			
yḅ [402 / pḅ 132]	265	267 [265]	133	133
	266			
yī [403 / pī 133]	267	269 [267]	134	134
	268			
yī [404 / pī 134]	269	271 [269]	135	135
	270			
yē [405 / pē 135]	271	–	136	136
	272			
yš [406 / pš 136]	273	273	137	137
	274			
yž [407 / pž 137]	275	275	138	138
	276			
yñ [408 / pñ 138]	277	277	139	139
	279			
yō [409 / pō 139]	280	279	140	140
	281			
ϕ [500 / p̄m 140]	282	281	141	141
	283			
ϕā [501 / pā 141]	284	283	142	142
	285			
ϕḅ [502 / pḅ 142]	286	285	143	143
	287			
ϕī [503 / pī 143]	288	287	144	144
	289			
ϕī [504 / pī 144]	290	289	145	145
	291			
ϕē [505 / pē 145]	292	291	146	146
	293			
ϕš [506 / pš 146]	294	301 [293]	147	147
	295			
ϕž [507 / pž 147]	296	303 [295]	148	148
	297			
ϕñ [508 / pñ 148]	298	305 [297]	149	149
	299			
ϕō [509 / pō 149]	300	307 [299]	150	150
	301			

I	II	III	IV	V
ḅ [600 / pñ 150]	302	309 [301]	151	151
	303			
xā [601 / pā 151]	304	311 [303]	152	152
	305			
xḅ [602 / pḅ 152]	306	313 [305]	153	153
	307			
xī (?) [604 / pī 154]	308	315 [307]	154	154
	309			
xē [605 / pē 155]	310	317 [309]	155	155
	311			
xš [606 / pš 156]	312	319 [311]	156	156
	313			
xž [607 / pž 157]	314	321 [313]	157	157
	315			
xñ [608 / pñ 158]	316	323 [315]	158	158
	317			
xō [609 / pō 159]	318	325 [317]	159	159
	319			
ī [900 / pž 160]	320	327 [319]	160	160
	321			
	322	329 [321]	161	161
	323			
	344	331 [323]	162	162
	385			
	346	333 [325]	163	163
	347			
	288	335 [327]	164	164
	389			
	390	337 [329]	165	165
	391			
	392	339 [331]	166	166
	393			
	394	341 [333]	167	167
	395			
	396	343 [335]	168	168
	397			
	398	345 [337]	169	169
	399			
	400	347 [339]	170	170
	401			
	402	349 [341]	171	171
	403			
	404	351 [343]	172	172
	405			
	406	353 [345]	173	173
	407			
	408	355 [347]	174	174
	409			
	410	357 [349]	175	175
	411			
	412	359 [351]	176	176
	413			
	414	361 [353]	177	177
	415			
	416	363 [355]	178	178
	417			
	418	365 [357]	179	179
	419			
	420	367 [359]	180	180
	421			
	422	369 [361]	181	181
	423			
	424	371 [363]	182	182
	425			
	426	373 [365]	183	183
	427	fin [366]		

Віктор Моїсієнко. Додаток 2

Текстові збіжності/різночитання Лавришівського з Мстиславовим, Оршанським, Холмським, Добролювим, Буцацьким, Євсевієвим, Луцьким та Друцьким євангеліями

Лвр.Є.	М.Є.	Ор.Є.	Х.Є.	Д.Є.
І писар /до 61зв./ Арк. 2зв., арк. 52; порівнювані тексти 1) Ів. I/18-22 у пнд. світлої неділі; 2) Мт. VIII/1-4 у сб. ґ нед. від Мт.				
(2зв.) 18. Бѧ никто же не видѧ никде же. единоудѧи сѣъ сын в лонѣ шѣи. тѣ исповѣда. 19. и се иеть свѣдѣтельство. иваново. игда послаша нюдѣи ѿ нирѣма. нирѣта и левгиттѣ. да спросатъ и тѣ кто иси 20. исповѣда и не ѿтверже са. и гѣла. како нѣсмь азъ хъ. 21. и въпросиша и что оубо тѣ иси. и гѣла нѣсмь. прѣкъ ли иси тѣ. ѿтеѣца ни. 22. рѣша же имену кто иси. да ѿтеѣтъ дамы. пославшиаъ нѣ. что глаголиши в сѣвѣ самоу	(с. 31–32) 18. Бѧ никто же никде же не видѧ. токъло единоудѧи сѣъ сын в лонѣ отъи. тѣ и исповѣда. 19. и се иеть свѣдѣтельство иваново. игда послаша нюдѣи отъ нирѣсалима. нирѣта и левгиттѣ да въпросатъ иго. тѣ кто иси. 20. и исповѣда. и не отъверже са. и гѣла. како нѣсмь азъ хъ. 21. и въпросиша же и. кто оубо тѣ иси. нана ли иси тѣ. и гѣла нѣсмь. прѣкъ ли иси тѣ. и отъѣца ни. 22. рѣша же имену кто иси. да ѿтеѣтъ дамы. пославшиаъ нѣ. что глаголиши в тѣвѣ самоу	Текст відсутній	(4зв.) 18. Бѧ никто же не видѧ никде же. единоудѧи сѣъ сын в лонѣ шѣи. то исповѣда. 19. и се иеть свѣдѣтельство иваново. игда послаша нюдѣи ѿ нирѣма. нирѣта и левгиттѣ. да въпросатъ и тѣ кто иси 20. исповѣда и не ѿтверже са. и гѣла. како нѣсмь азъ хъ. 21. и въпросиша и что оубо тѣ иси. нана ли иси. и гѣла нѣсмь прѣкъ ли иси тѣ. и ѿтеѣца ни. 22. рѣша же имену кто иси. да ѿтеѣтъ дамы пославшиаъ нѣ. что гѣши в тѣе самоу	(с. 39) 18. Бѧ никто же не видѧ никде же. иноудѧи сѣъ сын в лонѣ шѣи тѣ исповѣда. 19. и се иеть свѣдѣтельство иваново. игда послаша нюдѣи ѿ нирѣма. нирѣта и лѣвгиттѣ да въпросати и тѣ кто иси. 20. и ѿтеѣца и не ѿтверже са исповѣда. како нѣсмь азъ хъ. 21. и въпросиша и что оубо иси. нана ли иси. и гѣла нѣсмь. прѣкъ ли иси тѣ. и ѿтеѣца ни. 22. рѣша же имену то кто иси тѣ. да ѿтеѣтъ дамы. пославшиаъ нѣ. что глаголиши в тѣе самоу
(52) 1. съшедѣши имену с горы. оу слѣдѣ иго идоша народи инози. 2. и се проказенъ приступль. кландаше са емену и гѣла. гѣ аще хоцѣши. можѣши ма оуистити. 3. и простеръ рукѣ. коснѣ иѣ гѣла. хоцо иуистити са ѿ проказѣныа. 4. и рѣ имену иѣ. вижъ николю же не повѣжъ. но шедѣ покажи са старѣшнинааъ жрѣвѣскаааъ. и принеси даръ. иже повелѣ монси. въ свѣдѣныа иаъ	(с. 67-68) 1. съшедѣши же имену съ горы въ слѣдѣ иго идоша народи инози. 2. и се проказенъ приступль. кландаше са имену гѣла. гѣ аще хоцѣши можѣши ма оуистити. 3. и простеръ рукѣ косноу и исоуѣтъ гѣла. хоцо оуистити са. и авие оуистити са отъ проказѣнниа. 4. и реуе имену иѣ. вижъ николю же не повѣжъ. нъ шедѣ покажи са старѣшнинааъ жрѣвѣскаааъ. и принесе даръ иже повелѣ монси. въ свѣдѣнниа иаъ	(7 зв.) 1. съшедѣши имену съ горы. въ слѣдѣ иго идоша народи инози. 2. и се проказенъ приступль. кландаше са имену гѣла. гѣ аще хоцѣши можѣши ма оуистити. 3. и простеръ рукѣ косноу и иѣ гѣла хоцо оуистити са. и авие оуистити са ѿ проказѣныа. 4. и рѣ имену иѣ. вижъ николю же не повѣжъ. нъ шедѣ покажи са старѣшнинааъ жрѣвѣскаааъ. и принеси даръ. иже повелѣ монси. въ свѣдѣныа иаъ	(34зв.-35) 1. съшедѣши имену съ горы. въ слѣдѣ иго идоша народи инози. 2. и се проказенъ приступль. кландаше са имену гѣла. гѣ аще хоцѣши ма оуистити. 3. и простеръ рукѣ косноу и иѣ гѣла хоцо оуистити са. и авие оуистити са ѿ проказѣнниа. 4. и реуе имену иѣ. вижъ николю (!) же не повѣжъ. нъ шедѣ покажи са старѣшнинааъ жрѣвѣскаааъ. и принеси даръ. иже повелѣ монси. въ свѣдѣныа иаъ	(с. 135-136) 1. съшедѣши же имену съ горы въ слѣдѣ иго идоша народи инози. 2. и се проказенъ приступль. кландаше са имену гѣла. гѣ аще хоцѣши ма оуистити. 3. и простеръ рукѣ косноу и авие оуистити ѿ проказѣныа. 4. и рѣ имену иѣ. вижъ николю же не повѣжъ. нъ шедѣ покажи са старѣшнинааъ жрѣвѣскаааъ. и принеси даръ. иже повелѣ монси. въ свѣдѣныа иаъ
І писар /після 64зв./ Арк. 91, порівнюваний текст Л VII/31-35 птн. ґ нед. від Л.				
(91) Реуе гѣ 31. коноу оуподоблю уѣвѣкы рода сего. и коноу соутъ подовни. 32. подовни соутъ сѣдѣшиаъ на торжѣнихъ. и призываюциаъ друугъ. свирахоуъ вангъ и не плакасте. плакахоуъ вангъ и не плакасте са. 33. приде во иванъ крѣтъ. ни хѣвѣа тадѣи. ни вина пыа. и гѣте вѣсѣ иаать. 34. приде сѣъ уѣвѣкыи. тадѣи и пыа. и гѣте се уѣвѣкы тадѣа и винопица. друугъ агытарелъ. и грѣшниколъ. 35. и оправди са премоудрость. ѿ вѣсѣхъ уадъ своихъ	(с. 115–116) Реуе гѣ 31. коноу оуподоблю уѣвѣкыи рода сего. и коноу соутъ подовни. 32. подовни соутъ отроуицелъ сѣдѣшиаъ на торжѣнихъ. и призывающъ друугъ. свирахоуъ вангъ и не плакасте. плакахоуъ вангъ и не плакасте са. 33. приде во иванъ крѣтъ. ни хѣвѣа тадѣи ни вина пыа. и гѣте вѣсѣ иаать. 34. приде сѣъ уѣвѣскаааъ тадѣи и пыа. и гѣте се уѣвѣкы тадѣа и винопица. друугъ агытарелъ. и грѣшниколъ. 35. и оправди са премоудрость ѿ вѣсѣхъ уадъ своихъ	(49) Рѣ гѣ 31. коноу оуподоблю уѣвѣкыи рода сего. и коноу соутъ подовни. 32. подовни соутъ отроуицелъ сѣдѣшиаъ на торжѣнихъ. и призывающе друугъ. друуга и гѣте. свирахоуъ вангъ и не плакасте. плакахоуъ вангъ и не плакасте са. 33. приде во иванъ крѣтъ. ни вина пыа ни хѣвѣа тадѣи. и гѣте вѣсѣ иаать. 34. приде же сѣъ уѣвѣкы тадѣи и пыа. и гѣте се уѣвѣкы тадѣа и винопица. друугъ агытарелъ. и грѣшниколъ. 35. и оправди са премоудрость ѿ вѣсѣхъ уадъ своихъ	(74зв.–75) Рѣ гѣ 31. коноу оуподоблю уѣвѣкыи рода сего. и коноу соутъ подовни. 32. подовни соутъ отроуицелъ сѣдѣшиаъ на торжѣнихъ. и призывающъ друугъ. друуга и гѣте. свирахоуъ вангъ и не плакасте. плакахоуъ вангъ и не плакасте са. 33. приде во иванъ крѣтъ. ни хѣвѣа тадѣи ни вина пыа. и гѣте вѣсѣ иаать. 34. приде сѣъ уѣвѣскаааъ тадѣи и пыа. и гѣте се уѣвѣкы тадѣа и винопица. друугъ агытарелъ. и грѣшниколъ. 35. и оправди са премоудрость ѿ вѣсѣхъ уадъ своихъ	(с. 266) Рѣ гѣ 31. коноу оуподоблю уѣвѣкыи рода сего. и коноу соутъ подовни. 32. подовни соутъ отроуицелъ сѣдѣшиаъ на торжѣнихъ. и призывающъ друугъ. друуга. и гѣте. свирахоуъ вангъ и не плакасте. плакахоуъ вангъ и не плакасте са. 33. приде во иванъ крѣтъ. ни хѣвѣа тадѣи ни вина пыа. и гѣте вѣсѣ иаать. 34. и приде сѣъ уѣвѣскаааъ тадѣи и пыа. и гѣте се уѣвѣкы тадѣа и винопица. друугъ агытарелъ. и грѣшниколъ. 35. и оправди са премоудрость ѿ вѣсѣхъ уадъ своихъ

Б.Є.	Є.Є.	Л.Є.	Др.Є.	різночитання
І писар /до 61зв./ Арк. 2зв., арк. 52; порівнювані тексти 1) Ів. I/18-22 у пнд. світлої неділі; 2) Мт. VIII/1-4 у сб. ґ нед. від Мт.				
Текст відсутній	(с. 42) 18. Бѧ никто же не видѧ никде же. токма единоудѧи. сѣъ сын в лонѣ шѣи то исповѣда. 19. и се иеть свѣдѣтельство иваново. игда послаша нюдѣи ѿ нирѣма. нирѣта и лѣвгиттѣ да въпросати и тѣ кто иси. 20. исповѣда. како нѣсмь азъ хъ. 21. и оупросиша и что оубо иси нана ли иси. и гѣла нѣсмь. прѣкъ ли иси тѣ. и ѿтеѣца ни. 22. рѣша же имену то кто иси тѣ. да ѿтеѣтъ дамы. пославшиаъ нѣ. что гѣши в тѣе самоу	(1зв.–2) 18. Бѧ никто же не видѧ никде же. но единоудѧи сѣъ сын в лонѣ шѣи. и то исповѣда. 19. се иеть свѣдѣтельство иваново. игда послаша нюдѣи ѿ нирѣма. нирѣта и левгиттѣ. да оупросатъ и тѣ кто иси. 20. и исповѣда. и не отъверже са иго. и гѣла. како нѣсмь азъ хъ. 21. и оупросиша кто оубо тѣ иси. нана ли иси. и гѣла нѣсмь. да прѣкъ ли иси тѣ. и ѿтеѣца ни. 22. рѣкоша же имену кто иси тѣ. да ѿтеѣтъ дамы пославшиаъ нѣ. что гѣши о тѣе самоу	(2) 18. Бѧ никто же нидѣ же не видѣ. токма единоудѧи сѣъ сын в лонѣ шѣи тѣ исповѣда. 19. и се иеть свѣдѣтельство иваново. игда послаша нюдѣи ѿ нирѣма. нирѣта и левгиттѣ. да въпросатъ иго тѣ кто иси. 20. и не ѿтверже са исповѣдала и. и не ѿтверже са. како нѣсмь азъ хъ. 21. и въпросиша и кто оубо тѣ иси. нана ли и гѣла нѣсмь. да прѣкъ ли и гѣла нѣсмь. нан прѣкъ иси тѣ и ѿтеѣца ни. 22. рѣкоша же имену кто иси. да ѿтеѣтъ дамы пославшиаъ нѣ. что гѣши о тѣе самоу	єдиноудѧи Лвр. М.Є., Х.Є., Л.Є., Др. + /Вп, Gf, Gl, Kr, OE, Tr/, иноудѧи Д.Є., Є.Є. + /давн. текст;/ тѣкло М.Є., Є.Є., Др.Є. + /Gf, Kr, Mg, OE /; исповѣда и не ѿтверже са. и гѣла. Лвр.Є., Х.Є., Л.Є. + /гѣла Tr/, что оубо тѣ иси Лвр.Є. + /As, Gl, Kr, Vk, Zg/, что оубо иси Д.Є., что оубо иси нана ли иси Є.Є. + /давн. текст/, кто оубо тѣ иси М.Є., Х.Є., Л.Є., Др. /Db, Gf, Ju, Mg, OE, Tr /; w соѣк самоу Лвр.Є., Др.Є. /o сѣвѣ Ju, Kr/ w тѣвѣ самоу М.Є., Д.Є., тѣе Х.Є., Л.Є. + / давн. текст /Иоан., с. 4/
Текст відсутній	(с. 104) 1. съшедоши имену с горы въслѣдѣ иго идоша народи инози. 2. и се проказенъ приступль. кландаше са имену гѣла. гѣ аще хоцѣши. можѣши ма оуистити. 3. и простеръ рукѣ косноу и авие оуистити са. и авие оуистити са ѿ проказа. 4. рѣ имену иѣ. вижъ николю же не повѣжъ. нъ шедѣ покажи са старѣшнинааъ жрѣвѣскаааъ. и принеси даръ. иже повелѣ монси. въ свѣдѣныа иаъ	(52зв.)1. съшедѣши же съ горы. оу слѣдѣ иго идоша народи инози. 2. и се проказенъ приступль. кландаше са имену гѣла. гѣ аще хоцѣши можѣши ма оуистити. 3. простеръ рукѣ косноу иѣ гѣла хоцо оуистити са. и авие оуистити са отъ проказѣнниа. 4. и реуе имену иѣ. вижъ николю же не повѣжъ. нъ шедѣ покажи са старѣшнинааъ жрѣвѣскаааъ. и принеси даръ. иже повелѣ монси. въ свѣдѣныа иаъ	(31 зв.) 1. съшедѣши же имену с горы въ слѣдѣ иго идоша народи инози. 2. и се проказенъ нѣкто приступль. кландаше са имену гѣла. гѣ аще хоцѣши можѣши ма оуистити. 3. и простеръ рукѣ. коснѣ са иѣ гѣла хоцо оуити са. и авие оуити са ѿ проказѣнниа. 4. и рѣ имену иѣ. вижъ николю же не повѣжъ. нъ шедѣ покажи са старѣшнинааъ жрѣвѣскаааъ. и принеси даръ. иже повелѣ монси. въ свѣдѣнниа иаъ	кландаше са Лвр.Є. + /Tr/, кландаше са М.Є., Д.Є., Є.Є., Ор.Є., Др.Є., Х.Є., Л.Є. + /давн. текст;/ ѿ проказѣныа Лвр.Є., М.Є., Д.Є., Др.Є., Х.Є., Л.Є. + /Ju, Tr/, ѿ проказѣ Є.Є., Ор.Є., + / давн. текст;/; покажи са старѣшнинааъ жрѣвѣскаааъ Лвр.Є., Д.Є., Х.Є., Л.Є., жрѣвѣскаааъ М.Є., жрѣвѣскаааъ Др.Є. + / Ju, Tr/, п. са иерневи Є.Є., нирѣкови Ор.Є. + /давн. текст;/; /Иоан. с. 46/.
І писар /після 64зв./ Арк. 91, порівнюваний текст Л VII/31-35 птн. ґ нед. від Л.				
(29) Реуе гѣ 31. коноу оуподоблю уѣвѣкыи рода сего. и коноу соутъ подовни. 32. подовни соутъ отроуицелъ сѣдѣшиаъ на торжѣнихъ. и призываюциаъ друугъ. свирахоуъ вангъ и не плакасте. плакахоуъ вангъ и не плакасте са. 33. приде во иванъ крѣтъ. ни хѣвѣа тадѣи. ни вина пыа. и гѣте вѣсѣ иаать. 34. и приде сѣъ уѣвѣскаааъ тадѣи и пыа. и гѣте се уѣвѣкы тадѣа и винопица. друугъ агытарелъ. и грѣшниколъ. 35. и оправди са премоудрость. ѿ вѣсѣхъ уадъ своихъ	(с. 115–116) Реуе гѣ 31. коноу оуподоблю уѣвѣкыи рода сего. и коноу соутъ подовни. 32. подовни соутъ отроуицелъ сѣдѣшиаъ на торжѣнихъ. и призывающъ друугъ. друуга и гѣте. свирахоуъ вангъ и не плакасте. плакахоуъ вангъ и не плакасте са. 33. приде во иванъ крѣтъ. ни хѣвѣа тадѣи ни вина пыа. и гѣте вѣсѣ иаать. 34. и приде сѣъ уѣвѣскаааъ тадѣи и пыа. и гѣте се уѣвѣкы тадѣа и винопица. друугъ агытарелъ. и грѣшниколъ. 35. и оправди са премоудрость ѿ вѣсѣхъ уадъ своихъ	(49) Рѣ гѣ 31. коноу оуподоблю уѣвѣкыи рода сего. и коноу соутъ подовни. 32. подовни соутъ отроуицелъ сѣдѣшиаъ на торжѣнихъ. и призывающе друугъ. друуга и гѣте. свирахоуъ вангъ и не плакасте. плакахоуъ вангъ и не плакасте са. 33. приде во иванъ крѣтъ. ни вина пыа ни хѣвѣа тадѣи. и гѣте вѣсѣ иаать. 34. приде же сѣъ уѣвѣкы тадѣи и пыа. и гѣте се уѣвѣкы тадѣа и винопица. друугъ агытарелъ. и грѣшниколъ. 35. и оправди са премоудрость ѿ вѣсѣхъ уадъ своихъ	(74зв.–75) Рѣ гѣ 31. коноу оуподоблю уѣвѣкыи рода сего. и коноу соутъ подовни. 32. подовни соутъ отроуицелъ сѣдѣшиаъ на торжѣнихъ. и призывающъ друугъ. друуга. и гѣте. свирахоуъ вангъ и не плакасте. плакахоуъ вангъ и не плакасте са. 33. приде во иванъ крѣтъ. ни хѣвѣа тадѣи ни вина пыа. и гѣте вѣсѣ иаать. 34. и приде сѣъ уѣвѣскаааъ тадѣи и пыа. и гѣте се уѣвѣкы тадѣа и винопица. друугъ агытарелъ. и грѣшниколъ. 35. и оправди са премоудрость ѿ вѣсѣхъ уадъ своихъ	(с. 266) Рѣ гѣ 31. коноу оуподоблю уѣвѣкыи рода сего. и коноу соутъ подовни. 32. подовни соутъ отроуицелъ сѣдѣшиаъ на торжѣнихъ. и призывающъ друугъ. друуга. и гѣте. свирахоуъ вангъ и не плакасте. плакахоуъ вангъ и не плакасте са. 33. приде во иванъ крѣтъ. ни хѣвѣа тадѣи ни вина пыа. и гѣте вѣсѣ иаать. 34. и приде сѣъ уѣвѣскаааъ тадѣи и пыа. и гѣте се уѣвѣкы тадѣа и винопица. друугъ агытарелъ. и грѣшниколъ. 35. и оправди са премоудрость ѿ вѣсѣхъ уадъ своихъ

Лвр.Є.	М.Є.	Ор.Є.	Х.Є.	Д.Є.
II писар. Арк. 85зв., порівнюваний текст Л IV/16-22 чтв. ā нед. від Л.				
(85зв.) Вѣ ѿнѣ. 16. приде іѣ въ назарѣфъ. вѣ нѣмъ же вѣ въспитанъ. и вниде по ѡбъчуаю въ днѣ соуботннъ въ сворище. и вѣста уиетъ. 17. и вѣдаша јемоу книгы исана пррка. и разгнѡувѣ книгы. ѡврѣте лѣкто идеже написано. 18. и дхъ гнѣ на линѣ јего же ради помаза ма. благовѣстити ницианъ посла ма. ицѣлантъ скроушеныхъ срѣцямъ. и проповѣдати пѣкнннколѣ ѡпоушнне. и сѣкпыагъ прозрѣнне. и поустити скроушеныа ѡрадоу. 19. и проповѣдати лѣкто гнѣ приатно. 20. и сѣгноувѣ книгы и вѣдасть слоузѣк и сѣде. и всѣагъ въ сворици. ѡчи вѣста зраци на нь. 21. нава же глати к ниагъ. тако днѣ сѣвѣи сѣ писанне се въ оушыю вашю. 22. и вси послѡушьствоваша јемоу. и дивлаху са ѡ словесехъ блгодати исходацихъ изъ ѡстѣ јего	(с. 109–110) Вѣ оно врѣма. 16. приде іѣ въ назарѣфъ. вѣ нѣмъ же вѣ въспитанъ. и вниде по ѡбъчуаю въ днѣ соуботннъ въ сворище. и вѣста уиетъ. 17. и вѣдаша јемоу книгы исана пррка. и разгнѡувѣ книгы ѡврѣте лѣкто идеже написано. 18. дхъ гнѣ на линѣ јего же ради помаза ма. благовѣстити ницианъ посла ма. ицѣлантъ скроушеныа срѣцямъ. проповѣдати пѣкнннколѣ ѡпоушнне. и сѣкпыагъ прозрѣнне. и поустити скроушеныа въ ѡрадоу. 19. проповѣдати лѣкто гнѣ приатно. 20. и сѣгноувѣ книгы вѣдавъ слоузѣк сѣде. и всѣагъ въ сворици. ѡчи вѣста зраци на нь. 21. нава же глати к ниагъ. тако днѣ сѣвѣи сѣ писанне се въ оушыю вашю. 22. и вси послѡушьствоваша јемоу. и дивлахоу са ѡ словесехъ благодѣти. исходацихъ изъ ѡстѣ јего.	(44) Вѣ ѿнѣ. 16. приде іѣ въ назарѣфъ. вѣ нѣмъ же вѣ въспитанъ. и вниде по ѡбъчуаю својемоу въ днѣ соуботннъ въ сворище. и вѣста уиетъ. 17. и вѣдаша јемоу книгы исана пррка. и разгнѡувѣ книгы ѡврѣте лѣкто идеже вѣ на писано. 18. дхъ гнѣ на линѣ јего же ради помаза ма. благовѣстити ницианъ посла ма. ицѣлантъ скроушеныхъ срѣцямъ. проповѣдати пѣкнннколѣ ѡпоушнне. и сѣкпыагъ прозрѣнне. и поустити скроушеныа въ ѡрадоу. 19. проповѣдати лѣкто гнѣ приатно. 20. и сѣгноувѣ книгы вѣдавъ слоузѣк сѣде. и всѣагъ въ сворици. ѡчи вѣста зраци на нь. 21. нава же глати к ниагъ. тако днѣ сѣвѣи сѣ писанне въ оушыю вашю. 22. и вси послѡушьствовашоу ѣмоу и дивлахоу са ѡ словесехъ блгодати исходацихъ изъ ѡстѣ јего	(69зв.) Вѣ ѿнѣ. 16. приде іѣ въ назарѣфъ. вѣ нѣмъ же вѣ въспитанъ. и вниде по ѡбъчуаю въ днѣ соуботннъ. въ сворище. и вѣста уиетъ. 17. и вѣдаша јемоу книгы исана пррка. и разгнѡувѣ книгы. ѡврѣте лѣкто идеже вѣ написано. 18. дхъ гнѣ на линѣ јего же ради помаза ма. и благовѣстити ницианъ посла ма. и ицѣлантъ скроушеныхъ срѣцямъ. проповѣдати пѣкнннколѣ ѡпоушнне. и сѣкпыагъ прозрѣнне. и поустити скроушеныа въ ѡрадоу. 19. проповѣдати лѣкто гнѣ приатно. 20. и сѣгноувѣ книгы вѣдасть слоузѣк и сѣде. и всѣагъ въ сворици. ѡчи вѣста зраци на нь. 21. нава же глати к ниагъ. тако днѣ сѣвѣи сѣ писанне се въ оушыю вашю. 22. и вси послѡушьствоваша јемѣ. и дивлахоу са ѡ словесехъ блгодати исходацихъ изъ ѡстѣ јего	(с. 249) Вѣ ѿнѣ. 16. приде іѣ въ назарѣфъ. вѣ нѣмъ же вѣ въспитанъ. и вниде по ѡбъчуаю въ днѣ соуботннъ въ сворище. и вѣста уиетъ. 17. и вѣдаша јемоу книгы исана пррка. и разгнѡувѣ книгы ѡврѣте лѣкто иде же вѣ на писано. 18. дхъ гнѣ на линѣ јего же ради помаза ма. благовѣстити ницианъ посла ма. ицѣлантъ скроушеныхъ срѣцямъ. проповѣдати пѣкнннколѣ ѡпоушнне. и сѣкпыагъ прозрѣнне. и поустити скроушеныа въ ѡрадоу. 19. проповѣдати лѣкто гнѣ приатно. 20. и сѣгноувѣ книгы вѣдавъ слоузѣк и сѣде. и всѣагъ въ сворици. ѡчи вѣста зраци на нь. 21. нава же глати к ниагъ. тако днѣ сѣвѣи сѣ писанне въ оушыю вашю. 22. и вси послѡушьствоваша јемѣ. и дивлахоу са ѡ словесехъ блгодати исходацихъ изъ ѡстѣ јего

Лвр.Є.	М.Є.	Ор.Є.	Х.Є.	Д.Є.
III писар. Арк. 63, порівнюваний текст Мт XVII/14, 15, 17, 20-23 нед. від Мт.				
(63) Вѣ ѿнѣ. 14. ѡлѣкѣ нѣкто приде къ іѡу. кланала са јемоу 15. и глѣа гнѣ полилоуи сѣна многѣ. тако на новѣ лиць висит са. и злѣ стражетъ 17. ѡтвѣцавъ же іѣ рѣ ниагъ. ѡ роде невѣрнъ и развращенъ. доколѣ с ваии воудѡу. доколѣ терпѣло ваинъ. приведеѣте ми и сѣаю. 20. іѣ же рѣ ниагъ. за невѣрованне ваше. право глѣо ваинъ. аще имате вѣроу. тако зерно рѣте горѣ сѣи. прѣиди ѡсоуду тѣаю. и прѣидить. и ничто же не моушно воудеть ваинъ. 21. родъ же сѣ не исходить. но тоуаю лиѣвою и [по] столгъ. 22. живѡуцианъ же ниагъ в галилѣи рѣ ниагъ іѣ прѣданъ имате вѣти. снѣ ѡлѣвъ. в роуцѣ ѡлѣкоагъ. 23. и ѡубыютъ и и третини днѣ вѣстанеть	(с. 87–88) Вѣ оно врѣма. 14. ѡлѣкѣ нѣкто приде къ іѡу. кланала са јемоу. и глагола 15. гнѣ полилоуи сѣна многѣ. тако на новѣ лиѣкѣаицѣ висит са и злѣ стражетъ 17. ѡтвѣцавъ же іѣ рѣ ниагъ. ѡ роде невѣрнъ и развращенъ. доколѣ сѣ ваии воудѡу. доколѣ терпѣло ваинъ. приведеѣте ми и сѣаю. 20. іѣ же рѣ ниагъ. за невѣрованне ваше. право глѣо ваинъ. аще имате вѣроу. акты зерно горѡушно. ревете горѣ сѣи прѣиди ѡтѣсоуду тѣаю и прѣидеть. и ничто же не моушно воудеть ваинъ. 21. родъ же сѣ не исходить. но тѣаю лиѣвою и алканинѣмъ. 22. живѡуцианъ же ниагъ в галилѣи рѣ ниагъ іѣ прѣданъ имате вѣти. снѣ ѡлѣвъ. в роуцѣ ѡлѣкоагъ. 23. и ѡубыютъ и и третини днѣ вѣстанеть	(24–24зв.) Вѣ ѿнѣ. 14. ѡлѣкѣ нѣкто приде къ іѡу. кланала са јемоу 15. и глѣа. гнѣ полилоуи сѣна многѣ. тако на новѣ лиць висит са и злѣ стражетъ 17. ѡтвѣцавъ же іѣ рѣ ѡ роде невѣрнъ и развращенъ. доколѣ сѣ ваии воудѡу. доколѣ терпѣло ваинъ. приведеѣте ми и сѣаю. 20. іѣ же рѣ ниагъ. за невѣрованне ваше. право глѣо ваинъ. аще имате вѣроу. акты зерно горѡушно. ревете горѣ сѣи прѣиди ѡсоуду тѣаю и прѣидеть. и ничто же не моушно воудеть ваинъ. 21. родъ же сѣ не исходить. нѣ тоуаю лиѣвою и алканинѣмъ. 22. живѡуцианъ же ниагъ в галилѣи рѣ ниагъ іѣ прѣданъ имате вѣти. снѣ ѡлѣвъ. в роуцѣ ѡлѣкоагъ. 23. и ѡубыютъ и и третини днѣ вѣстанеть	(51–51зв.) Вѣ ѿнѣ. 14. ѡлѣкѣ нѣкто приде къ іѡу. кланала са јемоу 15. и глѣа. гнѣ полилоуи сѣна многѣ. тако на новѣ лиць висит са и злѣ стражетъ 17. ѡтвѣцавъ же іѣ рѣ ниагъ. ѡ роде невѣрнъ и развращенъ. доколѣ сѣ ваии воудѡу. доколѣ терпѣло ваинъ. приведеѣте ми и сѣаю. 20. іѣ же рѣ ниагъ. за невѣрованне ваше. право глѣо ваинъ. аще имате вѣроу. акты зерно горѡушно. ревете горѣ сѣи прѣиди ѡсоуду тѣаю и прѣидеть. и ничто же не моушно воудеть ваинъ. 21. родъ же сѣ не исходить. нѣ тоуаю лиѣвою и алканинѣмъ. 22. живѡуцианъ же ниагъ в галилѣи рѣ ниагъ іѣ прѣданъ имате вѣти. снѣ ѡлѣвъ. в роуцѣ ѡлѣкоагъ. 23. и ѡубыютъ и. и третини днѣ вѣстанеть	(с. 188) Вѣ ѿнѣ. 14. ѡлѣкѣ нѣкто приде къ іѡу. кланала са јемоу 15. и глѣа. гнѣ полилоуи сѣна многѣ. тако на новѣ лиць висит са и злѣ стражетъ 17. ѡтвѣцавъ же іѣ рѣ ниагъ. ѡ роде невѣрнъ и развращенъ. доколѣ сѣ ваии воудѡу. доколѣ терпѣло ваинъ. приведеѣте ми и сѣаю. 20. іѣ же рѣ ниагъ. за невѣрованне ваше. право глѣо ваинъ. аще имате вѣроу. акты зерно горѡушно. ревете горѣ сѣи прѣиди ѡсоуду тѣаю и прѣидеть. и ничто же не моушно воудеть ваинъ. 21. родъ же сѣ не исходить. нѣ тоуаю лиѣвою и алканинѣмъ. 22. живѡуцианъ же ниагъ в галилѣи рѣ ниагъ іѣ прѣданъ имате вѣти. снѣ ѡлѣвъ. в роуцѣ ѡлѣкоагъ. 23. и ѡубыютъ и. третини днѣ вѣскрѣсѣтъ.

Б.Є.	Є.Є.	Л.Є.	Др.Є.	різночитання
II писар. Арк. 85зв., порівнюваний текст Л IV/16-22 чтв. ā нед. від Л.				
(20зв.) Вѣ ѿнѣ. 16. приде іѣ въ назарѣфъ. вѣ нѣмъ же вѣ въспитанъ. и вниде по ѡбъчуаю въ днѣ соуботннъ въ сворище. и вѣста уиетъ. 17. и вѣдаша јемоу книгы исана пррка. и разгнѡувѣ книгы. ѡврѣте лѣкто идеже вѣ написано. 18. дхъ гнѣ на линѣ јего же ради помаза ма. благовѣстити ницианъ посла ма. ицѣлантъ скроушеныхъ срѣцямъ. проповѣдати пѣкнннколѣ ѡпоушнне. и сѣкпыагъ прозрѣнне. и поустити скроушеныа ѡтѣрадоу. 19. проповѣдати лѣкто гнѣ приатно. 20. и сѣгноувѣ книгы вѣдавъ слоузѣк і сѣде. и всѣагъ во сворици ѡчи вѣста зраци на нь. 21. нава же глати к ниагъ. тако днѣ сѣвѣи сѣ писанне се въ оушыю вашю. 22. и вси послѡушьствоваша јемоу. и дивлахоу са ѡ словесехъ блгодати исходацихъ изъ ѡстѣ јего		(109зв.) Вѣ ѿнѣ. 16. приде іѣ въ назарѣфъ. вѣ нѣмъ же вѣ ѡспитанъ. і вниде по ѡбъчуаю въ днѣ соуботннъ. во ісворище. і ѡуставъ уиетъ. 17. і вѣдаша јемоу книгы исана пррка. і разгнѡувѣ книгы. ѡврѣте лѣкто ідеже вѣ написано. 18. дхъ гнѣ на линѣ јего же ради помаза ма. благовѣстити ницианъ посла ма. и іцѣлантъ скроушеныхъ срѣцямъ. проповѣдати пѣкнннколѣ ѡтѣпоушнне. і сѣкпыагъ прозрѣнне. ѡтѣпоустити скроушеныа ѡу ѡтѣрадоу. 19. проповѣдати лѣкто гнѣ приатно. 20. и сѣгноувѣ кѣннигы і вѣда слоузѣк і сѣде. и всѣагъ во сворици ѡчи вѣста зраци на нь. 21. і нава же глати к ниагъ. тако днѣ сѣвѣи сѣ писанне въ оушыю вашю. 22. и вси послѡушьствоваша јемоу. і дивлахоу са ѡ словесехъ блгодати исходацихъ изъ ѡстѣ јего	(70) Во ѿнѣ. 16. приде іѣ въ назарѣфъ. в ѣемъ же вѣ въспитанъ. и вниде по ѡбъчуаю въ днѣ соуботннъ въ сворище. и вѣста уиетъ. 17. и вѣдаша јемоу книгы исана пррка. и разгнѡувѣ книгы и ѡврѣте лѣкто. идеже вѣ написано. 18. дхъ гнѣ на линѣ јего же ради помаза ма. благовѣстити ницианъ посла ма. ицѣлантъ скроушеныхъ срѣцямъ. проповѣдати пѣкнннколѣ ѡпоушнне. и сѣкпыагъ прозрѣнне. и поустити скроушеныа во ѡрадоу. 19. проповѣдати лѣкто гнѣ приатно. 20. и сѣгноувѣ книгы вѣда слоузѣк сѣде. и всѣагъ въ сворици и ѡчи вѣ зраци на нь. 21. нава же глати к ниагъ. тако днѣ сѣвѣи сѣ писанне. во оушыю вашю. 22. и вси послѡушьствоваша јемоу. и дивлахоу са ѡ словесехъ блгодати исходацихъ изъ ѡстѣ јего	ицѣлантъ скроушеныхъ Лвр., Х.Є., и. сѣкроушеныа М.Є., Д.Є., Л.Є., Ор., Др.; вѣдасть слоузѣк ... ѡчи вѣста Лвр., Д.Є., вѣдавъ с. ... ѡ. вѣста М.Є., вѣдавъ с. ... ѡ. вѣста Б.Є., Ор., вѣда с. ... ѡ. вѣста Х.Є., Л.Є.; дивлахоу са ѡ словесехъ блгодати Лвр., М.Є., Х.Є., Л.Є., Др., д. ѡ с. блгодати Б.Є., д. блгодати Д.Є.;

Б.Є.	Є.Є.	Л.Є.	Др.Є.	різночитання
III писар. Арк. 63, порівнюваний текст Мт XVII/14, 15, 17, 20-23 нед. від Мт.				
	(с. 116) Вѣ ѿнѣ. 14. ѡлѣкѣ нѣкто приде къ іѡу. кланала са јемоу 15. и глѣа. гнѣ полилоуи ма. снѣ мон. тако на новѣ лиць висит са и злѣ стражетъ 17. ѡтвѣцавъ же іѣ рѣ ниагъ. ѡ роде невѣрнъ и развращенъ. доколѣ с ваии воудѡу. доколѣ терпѣло ваинъ. приведеѣте ми и сѣаю. 20. іѣ же рѣ ниагъ. за невѣрованне ваше. право глѣо ваинъ. аще имате вѣроу. акты зерно горѡушно. ревете горѣ сѣи прѣиди ѡсоуду тѣаю. и прѣидеть. и ничто же не моушно воудеть ваинъ. 21. родъ же снѣ ниагъ не исходить. тоуаю лиѣвою і постоагъ. 22. живѡуцианъ же ниагъ ѡу галилѣи. реве іагъ іѣ. прѣданъ вѣти. снѣ ѡлѣвъ. в роуцѣ ѡлѣкоагъ. 23. и ѡубыютъ и. третини днѣ вѣстанеть	(78–78зв.) Вѣ ѿнѣ. 14. ѡлѣкѣ нѣкто приде къ іѡу. кланала са јемоу 15. и глѣа. гнѣ полилоуи сѣна многѣ. тако на новѣ лиць висит са і злѣ стражетъ 17. ѡтвѣцавъ же іѣ рѣ ниагъ. ѡ роде невѣрнъ и развращенъ. доколѣ с ваии воудѡу. доколѣ терпѣло ваинъ. приведеѣте ми и сѣаю. 20. іѣ же рѣ ниагъ. за невѣрованне ваше. право глѣо ваинъ. аще имате вѣроу. акты зерно горѡушно. ревете горѣ сѣи прѣиди ѡтѣсоуду і тѣаю прѣидеть. и ничто же не моушно воудеть ваинъ. 21. родъ же снѣ не исходить. тоуаю лиѣвою і постоагъ. 22. и живѡуцианъ же ниагъ ѡу галилѣи. реве іагъ іѣ. прѣданъ вѣти. снѣ ѡлѣвъ. в роуцѣ ѡлѣкоагъ. 23. и ѡубыютъ и. і третини днѣ вѣстанеть	(49) Вѣ ѿнѣ. 14. ѡлѣкѣ нѣкто приде къ іѡу. кланала са јемоу 15. и глѣа. гнѣ полилоуи сѣна многѣ. тако на новѣ лиць висит са. и злѣ стражетъ. 17. и ѡтвѣцавъ же іѣ рѣ ѡ роде невѣрнъ и развращенъ. доколѣ с ваии воудѡу. доколѣ терпѣло ваинъ. приведеѣте ми и сѣаю. 20. іѣ же рѣ ниагъ. за невѣрованне ваше. право глѣо ваинъ. аще имате вѣроу. акты зерно горѡушно. ревете горѣ сѣи прѣиди ѡсоуду тѣаю прѣидеть. и ничто же не моушно воудеть ваинъ. 21. родъ же сѣ не исходить. но тоуаю лиѣвою і постоагъ. 22. живѡуцианъ же ниагъ в галилѣи. реве іагъ іѣ. прѣданъ имате вѣти. снѣ ѡлѣвъ. в роуцѣ ѡлѣкоагъ. 23. и ѡубыютъ и и третини днѣ вѣстанеть	Ѣкъ етеръ, ч. нѣкын +/ двн. текст/, ч. нѣкѣто всюди + /Gf, Ju, Tg, Vk/; приде къ іѡу кланала са всюди, крѣм п. къ і. мола Ор.; доколѣ с ваии воудѡу всюди с в. иель Л.Є. + / давн. текст/, д. въ васъ в. Д.Є. + /As, Mt, Kt/; доколѣ терпѣло ваинъ Лвр., М.Є., Д.Є., Х.Є., Др., + /Ju, Tg/, д. т. въ Ор.Є., васъ Є.Є., Л.Є. + /давн. текст/; лиѣвою и постоагъ Лвр.Є., Є.Є., Др.Є., Л.Є. + /давн. текст/, м. и алканинѣмъ /М.Є., Д.Є., Х.Є., Ор.Є., + /Gl, Ju, Tg/; третини днѣ вѣстанеть Лвр., М.Є., Є.Є., Х.Є., Др.Є. + /давн. текст/, т. д. вѣскрѣсѣтъ Д.Є., Ор.Є., Л.Є. + /As, Bn, Gf, Ju, Vk/ Matф., с. 93-94.

Лвр.Є.	М.Є.	Ор.Є.	Х.Є.	Д.Є.
III писар. Арк. 80зв., порівнюваний текст Мт XXII/35-39 нед. є нед. від Мт.				
(80зв.) Вѣ ѿнѣ. 35. законникъ нѣкѣи пристоупи къ ісѣу. искоушана и гла. 36. каа заповѣдь велика въ законѣ. 37. ісѣ же рѣ іемоу. да любиши га ба своего. всѣмъ срѣцѣмъ своимъ. и всею дшею своею. и всѣмъ оумомъ своимъ. 38. си іестъ първаа велика заповѣдь. 39. втораа же подобна їи. и оузлиовиши ближняго своего тако самъ са.	(с. 103) Вѣ оно врѣмѣ. 35. законникъ нѣкѣи пристоупи къ ісѣу. искоушана и и гла. 36. оучителю каа заповѣдь велика въ законѣ. 37. ісѣ же рече іемоу. да любиши га ба своего всѣмъ срѣцѣмъ своимъ. и всею дшею своею и всѣмъ оумомъ своимъ. 38. си іестъ първаа заповѣдь. 39. втораа же подобна їи. възлюбивши ближняго своего акы самъ са.	(37–37зв.) Вѣ ѿнѣ. 35. законникъ нѣкѣи пристоупи къ ісѣу. искоушана и гла. 36. оучителю каа заповѣдь велика въ законѣ. 37. ісѣ же рѣ іемоу. да любиши га ба своего всѣмъ срѣцѣмъ своимъ. и всею дшею своею. и всѣмъ оумомъ своимъ. 38. си іестъ първаа великаа заповѣдь. 39. втораа же подобна їи. възлюбивши ближняго своего акы и самъ са.	(64зв.) Вѣ ѿнѣ. 35. законооучитель нѣкѣи приде къ ісѣу. искоушана и и гла. 36. оучителю. каа заповѣдь волиши іестъ въ законѣ. 37. ісѣ же рече іемоу. възлюбивши га ба своего. всѣмъ срѣцѣмъ твоимъ. и всею дшею твоєю. и всею лгисью твоєю. 38. си іестъ първаа и великаа заповѣдь. 39. втораа же подобна їи. възлюбивши ближняго своего тако самъ са.	(с. 231–232) Вѣ онѣ. 35. законникъ нѣкѣи пристоупи къ ісѣу. искоушана и и гла. 36. оучителю каа заповѣдь въ законѣ велика. 37. ісѣ же рече іемоу. да любиши га ба своего. всѣмъ срѣцѣмъ своимъ. и всею дшею своею. и всѣмъ оумомъ своимъ. 38. си іестъ първаа и великаа заповѣдь. 39. втораа же подобна їи. възлюбивши ближняго своего акы самъ са.
III писар. Арк. 94зв., порівнюваний текст Л X/1-7 птн. є нед. від Л.				
(94зв.) Вѣ ѿнѣ. 1. яви гѣ инѣхъ оуѣннико. ѿ. и посла та по двѣма. прѣдъ лицемъ своимъ. въ всѣмъ градѣ и лѣсто. иде же хоташе самъ ити. 2. и глаше же к нимъ. жатва оубо многа. а дѣлатель мало. молите сѣ гноу жатвѣ да изведеть дѣлателя. на жатвоу свою. 3. идѣте се азъ посылаю въ. акы агница посрѣдѣ волкъ. 4. не носите влагалища. ни лѣшца. ни сапога. никого же. на поути не цѣлоуйте. 5. въ ньже домъ вънидете коиждо. первѣе глѣте сѣ миръ домоу сѣму. 6. и аще боудеть тоу сѣи мира. поунеть на ньмъ миръ вашъ. аще ли же ни. к вамъ оузвратитъ си. 7. оу томъ же домоу прѣкыванитъ. іадоуще и пьюще іаже соутъ в нихъ. достоинъ во іестъ дѣлатель мьзды своєю.	(с. 120–121) Вѣ ѿнѣ. 1. яви гѣ врѣмѣ. 1. яви гѣ инѣхъ сель десѣтъ. и посѣла та по двѣма прѣдъ лицемъ своимъ въ всѣмъ градѣ и лѣсто. іако же хоташе самъ ити. 2. глаше же к нимъ. жатва оубо многа а дѣлатель мало. молите сѣ оубо господинѣ жатвѣ да изведеть дѣлателя на жатвоу свою. 3. идѣте се азъ посылаю въ. акы агница посрѣдѣ волкъ. 4. не носите влагалища ни лѣшца ни сапогъ. и никого же на поути не цѣлоуйте. 5. въ ньже домъ коиждо вънидете первѣе глаголетъ миръ домоу сѣму. 6. и аще боудеть сѣе мира поунеть на нихъ миръ вашъ. аще ли же ни. к вамъ възвратитъ сѣ. 7. въ томъ же домоу прѣкыванитъ іадоуще и пьюще іаже соутъ оу нихъ. достоинъ во іестъ дѣлатель мьзды своєю.	(52-52 зв.) Вѣ онѣ. 1. яви гѣ инѣхъ ѿ. тѣ оуѣнникъ. и посѣла та по двѣма прѣдъ лицемъ своимъ въ всѣмъ градѣ и лѣсто. іако же хоташе самъ ити. 2. глаше же к нимъ. жатва оубо многа а дѣлатель мало. молите сѣ оубо гноу жатвѣ да изведеть дѣлателя на жатвоу свою. 3. идѣте се азъ посылаю въ. акы агница посрѣдѣ волкъ. 4. не носите влагалища. ни лѣшца ни сапогъ. и никого же не цѣлоуйте на поути. 5. во нь же домъ вънидете коиждо. первѣе глѣте миръ домоу сѣму. 6. и аще боудеть сѣе мира поунеть на нихъ миръ вашъ. аще ли же ни. к вамъ възвратитъ сѣ. 7. въ томъ же домоу прѣкыванитъ іадоуще и пьюще іаже соутъ оу нихъ. достоинъ во іестъ дѣлатель мьзды своєю.	(79) Вѣ ѿнѣ. 1. яви гѣ инѣхъ сѣдмьдесѣтъ. и посла та прѣдъ лицемъ своимъ. во всѣмъ градѣ и лѣсто. іако же хоташе самъ ити. 2. и глаше же к нимъ. жатва оубо многа. а дѣлатель мало. молите сѣ гноу жатвѣ да изведеть дѣлателя на жатвоу свою. 3. идѣте азъ посылаю въ. акы агница посрѣдѣ волкъ. 4. не носите влагалища. ни лѣшца ни сапогъ. и никого же не цѣлоуйте на поути. 5. во нь же домъ вънидете коиждо. первѣе глѣте миръ домоу сѣму. 6. и аще боудеть сѣе мира поунеть на нихъ миръ вашъ. аще ли же ни. к вамъ възвратитъ сѣ. 7. въ томъ же домоу прѣкыванитъ іадоуще и пьюще іаже соутъ оу нихъ. достоинъ во іестъ дѣлатель мьзды своєю.	(с. 279) Вѣ ѿнѣ. 1. яви гѣ инѣхъ сѣдмьдесѣтъ. и посла та по двѣма прѣдъ лицемъ своимъ. въ всѣмъ градѣ и лѣсто. іако же хоташе самъ ити. 2. и глаше же к нимъ. жатва оубо многа а дѣлатель мало. молите сѣ гноу жатвѣ да изведеть дѣлателя на жатвоу сво. 3. идѣте се азъ посылаю въ. акы овца посрѣдѣ волкъ. 4. не носите влагалища. ни лѣшца ни сапогъ. и никого же на поути не цѣлоуйте. 5. въ ньже домъ коиждо вънидете коиждо. первѣе глѣте миръ домоу сѣму. 6. и аще боудеть сѣе мира поунеть на нихъ миръ вашъ. аще ли же ни. к вамъ възвратитъ сѣ. 7. въ томъ же домоу прѣкыванитъ іадоуще и пьюще іаже соутъ оу нихъ. достоинъ во іестъ дѣлатель мьзды своєю.

Б.Є.	Є.Є.	Л.Є.	Др.Є.	різночитання
III писар. Арк. 80зв., порівнюваний текст Мт XXII/35-39 нед. є нед. від Мт.				
(13зв.) Вѣ онѣ. 35. Законникъ нѣкѣи пристоупи къ ісѣу. искоушана и гла. 36. оучителю каа заповѣдь велика въ законѣ. 37. ісѣ же рѣ іемоу. да любиши га ба твоего. всѣмъ срѣцѣмъ твоимъ. и всею дшею своею. и всѣмъ оумомъ своимъ. 38. си іестъ първаа и великаа заповѣдь. 39. втораа же подобна їи. оузлиовиши ближняго своего акы и самъ са.	(с. 126) Вѣ ѿнѣ. 35. законооучитель нѣкѣи приде къ ісѣу. искоушана и и гла. 36. оучителю каа заповѣдь іестъ волиши въ законѣ. 37. ісѣ же рѣ іемоу. да любиши га ба твоего. всѣмъ срѣцѣмъ твоимъ. и всею дшею своею. и всѣмъ оумомъ своимъ. 38. си іестъ първаа и великаа заповѣдь. 39. втораа же подобна їи. възлюбивши ближняго своего акы самъ са.	(98зв.–99) Вѣ онѣ. 35. законникъ нѣкѣи пристоупи къ ісѣу. искоушана гла. и 36. вѣчителю каа заповѣдь велика оу законѣ. 37. ісѣ же рѣ іемоу. да любиши га ба своего. всѣмъ срѣцѣмъ своимъ. и всею дшею своею. и оуцѣмъ оумомъ своимъ. 38. си іестъ първаа заповѣдь. 39. втораа же подобна їи. оузлиовиши ближняго своего акы самъ са.	(62зв.–63) Вѣ ѿнѣ. 35. законникъ нѣкѣи пристоупи къ ісѣу. искоушана и гла. 36. оучителю каа заповѣдь велика въ законѣ. 37. ісѣ же рѣ іемоу. да любиши га ба своего всѣмъ срѣцѣмъ своимъ. и всею дшею своею. и всѣмъ оумомъ своимъ. 38. си іестъ първаа и великаа заповѣдь. 39. вѣ та же подобнаа їи. възлюбивши ближняго своего акы самъ са.	законникъ нѣкѣи пристоупи всюди + /Gf, Tg/, законооучитель и. приде /Є.Є., Х.Є. + /давн. текст/ з. етер п./; каа заповѣдь велика всюди + /Cd, Fl, Ju, Pg, Tg/, к. з. волиши Є.Є., Х.Є. + /давн. текст/; всѣмъ оумомъ всюди + /Ju, Tg/; всею лгисью Є.Є., Х.Є. + /давн. текст/ Матф, с. 120-121.
III писар. Арк. 94зв., порівнюваний текст Л X/1-7 птн. є нед. від Л.				
(36) Вѣ онѣ. 1. яви гѣ инѣхъ сѣдмьдесѣтъ. и посла та по двѣма прѣдъ лицемъ своимъ. во всѣмъ градѣ и лѣсто. іако же хоташе самъ ити. 2. глаше же к нимъ. жатва оубо многа а дѣлатель мало. молите сѣ оубо гноу жатвѣ да изведеть дѣлателя на жатвоу сво. 3. идѣте се азъ посылаю въ. акы овца посрѣдѣ волкъ. 4. не носите влагалища. ни лѣшца ни сапогъ. и никого же на поути не цѣлоуйте. 5. во нь же домъ коиждо вънидете коиждо. первѣе глѣте миръ домоу сѣму. 6. и аще боудеть сѣе мира поунеть на нихъ миръ вашъ. аще ли же ни. к вамъ възвратитъ сѣ. 7. въ томъ же домоу прѣкыванитъ іадоуще и пьюще іаже соутъ оу нихъ. достоинъ во іестъ дѣлатель мьзды своєю.		(122 – 122зв.) Вѣ онѣ. 1. яви гѣ инѣхъ сѣдмьдесѣтъ. и посла та по двѣма прѣдъ лицемъ своимъ. во всѣмъ градѣ и лѣсто. іако же хоташе самъ ити. 2. глаше же к нимъ. жатва оубо многа а дѣлатель мало. молите сѣ оубо о гни жатвѣ. и да изведеть дѣлателя на жатвоу свою. 3. идѣте се азъ посылаю въ. акы овца посрѣдѣ волкъ. 4. не носите влагалища. ни лѣшца. ни сапогъ. и никого же на поути не цѣлоуйте. 5. во нь же домъ коиждо. первѣе глѣте миръ домоу сѣму. 6. и аще боудеть сѣе мира поунеть на нихъ миръ вашъ. аще ли же ни. к вамъ възвратитъ сѣ. 7. въ томъ же домоу прѣкыванитъ іадоуще и пьюще іаже соутъ оу нихъ. достоинъ во іестъ дѣлатель мьзды своєю.	(79-79 зв.) Вѣ онѣ. 1. яви гѣ инѣхъ сѣдмьдесѣтъ. и посѣла та по два прѣдъ лицемъ своимъ. во всѣмъ градѣ и лѣсто. іако же хоташе самъ ити. 2. глаше же оубо к нимъ жатва оубо многа. а дѣлатель мало. молите сѣ оубо гноу жатвѣ да изведеть дѣлателя на жатвоу свою. 3. идѣте се азъ посылаю въ. акы агница посрѣдѣ волкъ. 4. не носите влагалища. ни лѣшца ни сапогъ. и никого же на поути не цѣлоуйте. 5. в он же домъ внидете коиждо. первѣе глѣте миръ домоу сѣму. 6. и аще боудеть сѣе мира поунеть на нихъ миръ вашъ. аще ли же ни. к вамъ възвратитъ сѣ. 7. в томъ же домоу прѣкыванитъ іадоуще и пьюще іаже соутъ оу нихъ. достоинъ во іестъ дѣлатель мьзды своєю.	и посла та по двѣма. прѣдъ лицемъ своимъ Лвр., по двѣма Д.Є., Б.Є., Ор., Л.Є. по два Др. и п. та посѣлома п. л. с. М.Є., посла та прѣдъ лицемъ своимъ Х.Є.; въ градѣ и лѣсто. иде же хоташе самъ ити Лвр., въ г. и м. іако же х. с. и. М.Є., Д.Є., Л.Є., въ г. и м. іако же х. с. и. Х.Є., Ор., Др., Б.Є. іако; посѣлома въ. акы агница Лвр., М.Є., Х.Є., Ор., Др., п. в. та. овца Д.Є., Б.Є., Л.Є.; аще боудеть тоу сѣи мира Лвр., а. вѣдѣтъ сѣе м. М.Є., Д.Є., Б.Є., Х.Є., Л.Є., Ор., Др.; к вамъ оузвратитъ си Лвр., к в. възвратитъ сѣ М.Є., Др., възвратитъ сѣ Д.Є., Б.Є., Х.Є., оузвратитъ сѣ Л.Є., възвратитъ Ор.;

Лвр.С.	М.С.	Ор.С.	Х.С.	Д.С.
III писар. Арк. 165, астрономічний рік /за листопад ̄ Мт X/1-8				
(165) В̄ъ ѡнѡ. 1. призва іѣъ ѡба на десѡтъ оуѣнка своѡ. и дасть илѣъ власть на дх̄ы неустѣы. да изгонити іа и цѣлѡити іа. весь недоуѣтъ и всѡкъ волѣзнь. 5. сѡна ѡба на і̄. посла іѣъ. заповѣдавъ илѣъ глѡа. въ поутѣ странѣ идѣте. и въ градѣ самарѡнскѣ. нѣ видѣте. 6. идѣте же пауѣ к овцѡмъ погывшѡмъ домоу излѡва. 7. ходѡщи же проповѣдайте глѡще. іако приблизѡ сѡ црѣтво нѣноѡ. 8. волѡцапа ицѣлѡитѣ. мертвѣыа оускрѣшѡнтѣ. прокаженѣыа ѡчищѡнтѣ. вѣсѣы изгонитѣ. тѣне приѡстѣ. тоуѣне и дадите	(с. 233) В̄ъ ѡнѡ. 1. призва іѣъ ѡба на десѡтъ оуѣника своѡ дасть илѣъ власть на доухѣбхъ неустѣынхъ и да изгонѡтъ іа. и исцѣлѡтъ всѡкъ недоуѣтъ и всѡкоу іазю. 5. сѡна ѡба на десѡтъ посла іѣъ заповѣдавъ илѣъ глѡ. въ поутѣ іазыкѣ не въходѡнтѣ. 6. идѣте же пауѣ к овцѡмъ погывшѡмъ домоу излѡва. 7. ходѡщи же проповѣдайте глѡще іако приблизѡ сѡ црѣтво нѣсноѡ. 8. волѡцапа цѣлѡитѣ мертвѣыа вѣскрѣшѡнтѣ прокаженѣыа ѡчищѡнтѣ. вѣсѣы изгонитѣ. тѣне приѡстѣ тоуѣне же и дадите	(127–127зв.) В̄ъ ѡнѡ. 1. призва іѣъ ѡба на десѡтъ оуѣника своѡ. и дасть илѣъ власть на дх̄ы неустѣы. да изгонити іа и цѣлѡити іа. весь недоуѣтъ и всѡкоу іазю. 5. сѡна посла іѣъ. заповѣдавъ илѣъ глѡа. въ поутѣ іазыкѣ не идѣте. и въ градѣ самарѡнскѣ не видѣте. 6. идѣте же пауѣ к овцѡмъ погывшѡмъ домоу излѡва. 7. ходѡщи же проповѣдайте глѡще іако приблизѡ сѡ црѣтво нѣноѡ. 8. волѡцапа ицѣлѡитѣ. мертвѣыа вѣскрѣшѡнтѣ. прокаженѣыа ѡчищѡнтѣ. вѣсѣы изгонитѣ. тѣне приѡстѣ. тоуѣне же и дадите	(157зв.–158) В̄ъ ѡнѡ. 1. призва іѣъ ѡба на десѡтъ оуѣника своѡ. дасть илѣъ власть на дх̄ы неустѣы. да изгонити іа и цѣлѡити іа. весь недоуѣтъ и всѡкоу волѣзнь. 5. вѣѡна же на десѡтъ аплѡна илѡна соутѣ ... заповѣдавъ илѣъ глѡ. въ поутѣ странѣ не идѣте. и въ градѣ самарѡнскѣ не видѣте. 6. идѣте же пауѣ к овцѡмъ погывшѡмъ домоу излѡва. 7. ходѡщи же проповѣдайте глѡще. іако приблизѡ сѡ црѣтво нѣноѡ. 8. волѡцапа цѣлѡитѣ. мертвѣыа вѣскрѣшѡнтѣ. прокаженѣыа ѡчищѡнтѣ. вѣсѣы изгонитѣ. тѣне приѡстѣ. тоуѣне же и дадите	(с. 533) В̄ъ ѡнѡ. 1. призва іѣъ ѡба на десѡтъ оуѣника своѡ дасть илѣъ власть на дх̄ы неустѣы. да изгонѡтъ іа. и цѣлѡити іа. весь недоуѣтъ и всю волѣзнь. 5. сѡна ѡба на десѡтъ посла іѣъ. заповѣдавъ илѣъ глѡа. въ поутѣ странѣ не идѣте. и въ градѣ самарѡнскѣ не видѣте. 6. идѣте же пауѣ к овцѡмъ погывшѡмъ домоу излѡва. 7. ходѡщи же проповѣдайте глѡще іако приблизѡ сѡ црѣтво нѣноѡ. 8. волѡцапа ицѣлѡитѣ. мертвѣыа оускрѣшѡнтѣ. прокаженѣыа ѡчищѡнтѣ. вѣсѣы изгонитѣ. тѣне приѡстѣ. тоуѣне же и дадите

Б.С.	С.С.	Л.С.	Др.С.	різночитання
III писар. Арк. 165, астрономічний рік /за листопад ̄ Мт X/1-8				
	(с. 273) В̄ъ ѡнѡ. 1. призва іѣъ ѡба на десѡтъ оуѣника своѡ. дасть илѣъ власть на дсѣхо неустѣыхъ. да изгонѡтъ іа. и цѣлѡити всѡкъ недоуѣтъ и всѡкоу волѣзнь. 5. сѡна посла іѣъ. заповѣдавъ илѣъ глѡа. на поутѣ іазыкѣ не идѣте. въ градѣ самарѡнскѣ не видѣте. 6. идѣте же пауѣ к овцѡмъ погывшѡмъ домоу излѡва. 7. ходѡщи же проповѣдайте глѡще. іако приблизѡ сѡ црѣтво нѣноѡ. 8. волѡцапа ицѣлѡитѣ. мертвѣыа оускрѣшѡнтѣ. прокаженѣыа ѡчищѡнтѣ. вѣсѣы изгонитѣ. тѣне приѡстѣ. тоуѣне же и дадите	(234зв.–235) В̄ъ ѡнѡ. 1. призва іѣъ ѡба на десѡтъ оуѣника своѡ. и дасть илѣъ власть на дх̄ы неустѣы. да изгонѡтъ іа. і исцѣлѡити весь недоуѣтъ. и всю волѣзнь. 5. сѡна ѡба на десѡтъ посла іѣъ. заповѣдавъ илѣъ глѡ. въ поутѣ странѣ не идѣте. и въ градѣ самарѡнскѣ не видѣте. 6. идѣте же пауѣ к овцѡмъ погывшѡмъ домоу излѡва. 7. ходѡщи же проповѣдайте глѡще. іако приблизѡ сѡ црѣтво нѣноѡ. 8. волѡцапа ицѣлѡитѣ. мертвѣыа оускрѣшѡнтѣ. прокаженѣыа ѡчищѡнтѣ. вѣсѣы изгонитѣ. тѣне приѡстѣ. тоуѣне же и дадите	(163зв.–164) В̄ъ ѡнѡ. 1. призва іѣъ ѡба на і̄. оуѣнка своѡ дасть на дсѣхъ неустѣыхъ изгонѡтъ іа. и исцѣлѡтъ всѡкъ недоуѣтъ и всѡкоу іазю в лодѣхъ. 5. сѡна оубо ѡба на і̄. посла іѣъ. заповѣда илѣъ глѡа. въ поутѣ іазыкѣ не идѣте. и въ градѣ самарѡнскѣ не видѣте. 6. идѣте же пауѣ к овцѡмъ погывшѡмъ домоу излѡва. 7. и ходѡщи же проповѣдайте глѡще. іако приблизѡ сѡ црѣтво нѣноѡ. 8. волѡцапа ицѣлѡитѣ. мертвѣыа оускрѣшѡнтѣ. прокаженѣыа ѡчищѡнтѣ. вѣсѣы изгонитѣ. тѣне приѡстѣ. тоуѣне же и дадите	на дх̄ы неустѣы Лвр.С., Л.С. + /Gl, Tr/ на д. неустѣыа Д.С., Х.С., Ор.С., + /Вп, Ju/ на доухѣбхъ неустѣынхъ М.С., С.С., Др.С. + /двн. текст/; весь недоуѣтъ и всѡкъ волѣзнь Лвр.С., весь + /Gf, Gl, Kt, Tr/ н. и всю в. Д.С., Л.С., всѡкъ н. и всѡкоу в. С.С., Х.С., всѡкъ недоуѣтъ и всѡкоу іазю М.С., Ор.С., Др.С. + /іазю As, Kt, Mtr/; въ поутѣ странѣ + /Gl/ не идѣте Д.С., Лвр.С., странѣ + /Gf/ Л.С., въ поутѣ іазыкѣ + /двн. текст/ не въходѣте М.С. въ п. іа. не идѣте Ор.С., Др.С., на п. іа. не идѣте С.С. /Matф. с. 55/;

Зміст

Лавришівське Євангеліє Факсимільне відтворення кодексу	5
Лавришівське Євангеліє Дослідження	379
Людмила Гнатенко Лавришівське Євангеліє — пам'ятка литовсько-руської книжної писемності та історії	381
В'ячеслав Корнієнко Опис Лавришівського Євангелія Іларіона Свенціцького. Вступні зауваження до публікації	397
Іларіон Свенціцький Лавришівське Євангеліє початку XIV століття. Палеографічно-граматичний опис	401
Малгожата Смронг-Ружицька Художнє оздоблення Лавришівського Євангелія	411
Віктор Мойсієнко Протографи і мова Лавришівського Євангелія	431
Додаток 1. Нумерація аркушів Лавришівського Євангелія	451
Додаток 2. Текстові збіжності/різничитання Лавришівського з Мстиславовим, Оршанським, Холмським, Добриловим, Буцацьким, Євсевієвим, Луцьким та Друцьким євангеліями	454

Відомості про авторів

- Людмила Гнатенко** — доктор історичних наук, старший науковий співробітник відділу кодикології та кодикографії Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
- В'ячеслав Корнієнко** — доктор історичних наук, історик-медієвіст, археолог, заступник генерального директора з наукової роботи Національного заповідника «Софія Київська». (м. Київ, Україна)
- Віктор Мойсієнко** — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Житомирського Державного Університету ім. Івана Франка (м. Житомир, Україна)
- Іларіон Семенович Свенціцький (1876–1956)** — доктор філологічних наук (1902), етнограф, музеєзнавець (м. Львів, Україна)
- Малгожата Смронг-Ружицька** — доктор наук, керівник Відділу історії візантійського мистецтва Інституту історії мистецтв у Ягелонському університеті (м. Краків, Польща)